

TARTALOM

MIKSZÁTH KÁLMÁN EMLÉKEZETE

MIKSZÁTH Kálmán: A kormány támaszai	3
POMOGÁTS Béla: Az időszerű Mikszáth	6
KÓSA Csaba: Mélységek és távolságok	10

Irodalmi mozaik

POMOGÁTS Béla összeállítása	15
-----------------------------------	----

SZÉPIRODALOM

UTASSY József: ITT, Rigóhívogató, Öreg vers (versek)	24
MOLNÁR Miklós: Bolond Istók búcsúkukorékolása (elbeszélés)	26
TORNAI József: Epilógus, A teremtés ablakában (versek)	31
MARAFKÓ László: Halálfigyiglan (dráma, II. rész)	32
LÁSZLÓFFY Csaba: <i>Közüdtől</i> elidegenedett lelkületek, Párhuzamosok találkozása (versek)	45
SZÖLLŐSI Zoltán: Takarom térdem, Dal (versek)	46
KERÉK Imre: Modigliani: Rózsaszínű akt (vers)	48
UJKÉRY Csaba: Felperzselt hómézők (regényrészlet)	49
CZIGÁNY Ildikó: Nagy öreg hajó (elbeszélés)	56
LOSONCZY Attila: Ha a bábuk beszélnének (elbeszélés)	61

IRÁNYTŰVEL

KOMÁROMI Gabriella: „...én Lázár Ervin, itt vagyok”	66
BARTUSZ-DOBOSI László: Földim	77
POMOGÁTS Béla: Takáts Gyula Emlékmúzeum	79
PARILL Arany: A család nevében	80

E lapszámunkat Illés Árpád grafikáival illusztráltuk.

Jelenet a „Geneziszból” I.

MIKSZÁTH KÁLMÁN EMLÉKEZETE

MIKSZÁTH KÁLMÁN

A kormány támaszai

1886

Készüljön el az olvasó a legendkívülibb dologra. Egy oly fölfedezésre, mely megdöbbeníti az egész kormányt, és felnyitja az olvasó-világ szeméit.

Ilyen eset nem fordult elő még az annálékban. De hadd kezdjem a kezdeténél.

Valami apró dolgon disputáltunk össze a kedves kis unokahúggal, Annával; olyasfélén, hogy Daudet írta-e a Nábobot vagy Jókai?

Abban állapotunk meg, hogy a vesztes fél egy üres lapot ad a névalírással, amibe joga van azt írni be a nyertesnek, amit akar.

Én vesztettem, Anna kapta a fehér lapot, de nem azt írta be a gonosz, amit én óhajtottam volna (hogy ti. tartozom őt holtom napjáig szeretni), hanem a következő furcsa kívánságot csapta a nevem fölé:

»Alulírott kötelezem magam az én Anna unokahúgom számára az összes, Budapesten megjelenő magyar lapokra előfizetni.«

(Milyen bolondos kívánság! Hát nem jobb lenne neki egy font cukedli?)

Tudta, hogy nem szeretem az újságokat, azaz a prenumerálást. Meg akart bosszantani. Jól van. Mint gentleman, eleget teszek a kívánságnak, aprólékos szigorúsággal.

Elmentem a polgármesteri hivatalba kijegyezni az összes lapok jegyzékét, aztán nyakamba vettem a kiadóhivatalokat és szerkesztőségeket.

Nem történt velem semmi emlékezetes egész odáig, míg jegyzékemben a »Hírharsona«-hoz nem értem.

»Hírharsona!« Sohasem hallottam erről a lapról semmit!

– Apró hetilapocskának kell lennie – mondá egy ismerősöm.

– Úgy rémlik előttem – találgatta egy másik -, hogy a »Hírharsona« egy kormánypárti néplap.

Nem bánom én, akármi. Föl volt jegyezve nálam a szerkesztőség utcája és házszáma, tehát odahajtottam.

Egy külvárosi ház második emeletén csakhamar megtaláltam az ajtót a nagybetűs papírtáblácskával: A »Hírharsona« szerkesztősége és kiadóhivatala.

Egy magas termetű, kecskeszakállú urat találtam ott, aki éppen kávédarálással foglalkozott, a díványon ülve.

– Mi tetszik? – kérde hanyagul.

– A »Hírharsona« szerkesztőségét keresem.

– Ez az – mondá közömbösen, és felállott, abbahagyván a darálást.

– Talán éppen a tisztelt szerkesztő úr?

– Igenis – szólt kedvetlenül, de még mindig udvariasan.
 Gondoltam magamban: »No majd mindjárt festek én az arcodra nyájasságot«.

– Előfizetni jöttem a »Hírharsoná«-ra.
 – Előfizetni? – dűnnyögte, s bizonyos megdöbbenéssel fürkészte arcomat, majd nyersen hozzátette: – Előfizetni jött? Mit akar ön ezzel?
 – Én istenem, mit akarhatnék egyebet, mint az ön becses lapját járítani.
 Összefonta kezét mellén, s arca hirtelen kedélyes kifejezést öltött.
 – Teringette! Ez igazán szép öntől, de lássa, uram, én nem az az ember vagyok, akit anyagi szempontok vezetnek. Én előre is kijelentem, hogy az nem önnek való lap. Talán valami más lapot ajánlhatnók? Ön egészen másképp néz ki, mintsem bevehetném olvasómnak. Én a ködmönöknek írok, uram.
 – Nem az én számomra rendelem a lapot – feleltem.
 – Úgy? – sóhajtotta szomorúan. – Akkor is sokkal jobb lesz a »Heti Krónika«. Pompás kis lapocska. Melegen ajánlom.
 – Arra már előfizettem.
 – Ah! Igen? Nos, ez esetben az én lapom egészen fölösleges, mert egyenlő tartalmú mind a kettő, csakhogy az enyém drágább.
 Csodálkozásom tetőpontra hágott. Sohasem láttam még szerkesztőt, aki lebeszélte volna az előfizetőit. Rendkívüli tünemény ez!
 – De uram – mondtam -, én végre is előfizetni akarok. Itt a pénz! Kérem a nyugtát.
 – Nem, nem – dadogta, s görcsösen kapaszkodott meg az íróasztala sorompójába. – Nem engedem előfizetni. Most már csak azért is lelkiismeretbeli dolgot csinállok belőle. Semmi esetre sem fogadom el a prenumerációt.
 – Ejh – törtem ki bosszankodva -, ön túlságig viszi a szerénykedést. Nekem semmi közöm az ön lapjához, hogy milyen. Nem bánom én, akármilyen.
 – De beláthatná, könyörgöm...
 – Én nem látok be semmit. Én elvesztettem fogadáson, hogy az összes lapokat megrendelem, tehát meg is rendelem, punktum. Kérem a nyugtát, uram.
 – Lehetetlen az – kiáltá a szerkesztő siránkozó hangon.
 – Ne csináljon, kérem tréfákat, mert kijövök a béketűrésből.
 Ezekre a szavakra alázatos lett és sunyi. Hajszájai az égnek meredtek, bajusza lekonyult, s apró, ravasz szemeiben mintha egy könny csillant volna meg.
 – Ne tegyen tönkre – nyöszörögte. – Családos, gyermekes ember vagyok, uram. (Kezeit összekulcsolta, könyörögve.) – Álljon el a szándékától!
 – Hogyan? Hát meg van ön bolondulva? Tönkretehetném azért, mert előfizetek?
 – Nem vagyok megbolondulva! Higgye meg, nem vagyok, de...
 – Beláthatja, hogy nem tágíthatok, ha egy gentleman fogadást vesz, be kell váltania.
 – De ön egy családot tesz tönkre. Koldusbotra juttatja. Az élő istenre esküszöm...

Izgatottan járt-kelt a szobában, s én szánakozva néztem szegényt.

– Adja becsületszavát, hogy el nem árul – folytatta szakadozottnan. – Belátom, hogy öntől csak egy vallomás szabadíthat meg... egy töredelmes vallomás. Esküdjön meg, hogy soha el nem mondja senkinek.

Láttam, örültem van dolgom, s megvallom, érdekelni kezdett, mi a rögeszméje.

– Itt a kezem, el nem mondom.

– Mert az rettenetes titok, uram.

– Hallgatom önt.

Hozzám lépett egészen közel, és óvatosan körülnézett (éppen mint a tébolyodottak szoktak), hogy nem hallgatódzik-e valaki, s miután tekintete bekalandozta a fülkéket, s járt az ágyak alatt is, rekedt, tompa hangon suttozá:

– Tudja meg, uram, hogy a »Hírharsona« nem is egzisztál.

– Nem egzisztál? Hát miért nem mondta ezt mindjárt?

Megfogta a vállamat és zordonan suttozá:

– Nem mondhattam, mert mégis egzisztál.

– Nem értem önt.

– Ez az, éppen ez az! A »Hírharsona« szubvenciót húz a kormánytól, s ha nem egzisztálna, nem húzna. De mert minden évben csak egyetlen számot nyomtatnak belőle, s azt is csak egy példányban, tehát nem egzisztál.

– Hogyan? Egy számot egy példányban?

– Nos, igen – hebegte elvörösödve -, egyetlen számot, amit a magas kormánynak be kell mutatni, s amire kiutalványozzák a szubvenciót, mint élő lapra. Én családos, gyermekes ember vagyok, uram. Ön nem fogja kivenni a falatot a szájunkból... öt gyermek, uram... öt gyermek! Ön eláll attól, hogy én minden héten nyomassak önnek egy lapot négy forintért.

Most kezdtem csak észrevenni, hogy nem egy tébolyodottal van dolgom, hanem egy bölccsel.

– De hát nem lennének a lapnak prenumeránsai?

– Nem! Vagy nagyon is kevesen. Egy-kettő akad évenként, de azokat lebeszélem, elijesztem. Ez a szubvenciók lapok sorsa. Kinek kellene egy szubvenciók lap? S minek nyomtatnám? Rontani vele a népet? Én becsületes ember vagyok és szeretem a hazámat.

Egészen elérzékenyült a nagy hazaszeretettől.

– Higgye meg, uram, ha független anyagi helyzetem lenne, egy percre sem tenném... egy percre sem *támogatnám* a kormányt.

(Azt akarta ezzel mondani, hogy nem venné fel a szubvenciót.)

Talán mondanom sem kell, hogy lemondtam a »Hírharsona«-ról, és ismételtén megígértem a »kormány támasza«-nak, hogy egy szót sem szólok: de hát nagyon nehéz elhallgatni ezekben a szomorú időkben, hogy vannak még derék, jó hazafiak.

És a kormányoknak is elkel egy kis figyelmeztetés, hogy vigyázzanak az »oszlopaik«-ra.

Az időszerű Mikszáth

Vége az esztendőnek, ilyenkor egykori bölcs magyar írókat lapozgat az ember, most éppen Mikszáthot – talán vigasztalásul, talán okulásul, talán reménységet keresve – mindenképpen azért, hogy az évvégi búcsúzkodás és számadás valamiképpen történelmi távlatot és értelmet kapjon, minthogy a régiek, úgy lehet, hitelesebben át tudták világítani a velük (az országgal) történetek értelmét, mint kortársaink (például a napilapok karácsonyi számaira gondolok!). Mikszáth Kálmán pedig még ezek között az „átvilágítók” között is kivételes képességekkel mutatott rá a közszereplők gyarlóságára, az események esetlegességére, a politikai döntéshozatal kockázataira, mindarra, ami ironikus idézőjelek közé helyezi a nagyszabású szónoklatokat, vallomásokot, fogadkozásokat. Mikszáth, ugye, a mindenkori kormánypárt odaadó híve volt, Tisza Kálmán barátja és kártyapartnere, aki rendre megszavazta a miniszterelnök előterjesztéseit, aztán a parlamenti folyosón, a képviselőházi klubban és persze a napisajtóban, ahogy mondták róla: „megbocsájtó” iróniával kommentálta a nem mindig a kedvére való tapasztalatokat. Ez a „megbocsájtó” irónia, mai szemmel értelmezve, leleplezőbb és megsemmisítőbb volt, mint a legtöbb szenvedélytől hörgő ellenzéki felszólalás.

Mondom, Mikszáthot olvasom, csak úgy lazán lapozgatva a gyűjteményes kiadásnak abban a terjedelmes kötetében, amely az országgyűlési beszámolókat, rögtönözve felvázolt politikai arcképvázlatokat, a köznapi események és tapasztalatok értelmezését, kommentálását foglalja magába. Ez a gyűjtemény történelemkönyvnek is beillik, régi meggyőződésem, hogy az ilyenféle kötetekből: publicisztikai válogatásokból, levélgyűjteményekből (mint legutóbb is a kolozsvári Gáll Ernő leveleinek gazdag válogatásából) hitelesebb képet lehet kapni a magyar történelem köznapi dolgairól, az események emberi és társadalmi hátteréről, mint a szakavatott történetírók tanulmányaiból. Tehát Mikszáthtól is gazdagabb, színesebb, hitelesebb képet kapunk a magyar „nagypolitika” tekervényes útjairól, személyi intrikáiról – működéséről, mint a tudós tanulmányokból, vaskos monográfiákból.

Ráadásul a kép, amelyet annak idején rajzolt, ma is eleven: az egykori miniszterek, képviselőházi elnökök, politikai potentátok és szélhámosok (mert akkor is voltak!) a maguk eleven voltukban állnak elénk. Élettel teli alakok: viselkednek, beszélnek, hibáznak, akár a regényfigurák. Tisza Kálmánnak, Bánffy Dezsőnek, Podmaniczky Frigyesnek, Wlassich Gyulának, Apponyi Albertnek emberi arca van, és még ha olykor (gyakran) ellenszenvese is ezeknek az arcoknak a vonásai, legalább megismerjük azt az arcjátékot, azokat az önkénytelenül kimondott szavakat, amelyek minden tudós elemzésnél jobban fedik fel a döntések mögöttes világát, és adnak magyarázatot sok mindenre, olyan eseményekre, amelyek nekünk: mai magyaroknak is befolyásolják életünket.

Most Mikszáth Kálmán centenáriumán: az író halálának századik évfordulója közelében többnyire a kései Mikszáth-jegyzeteket lapoztam fel, az 1907-1909-es esztendőkből, 1910-ből mindössze egyetlen írást találtam a gyűjteményes sorozatban. (Az író viszonylag „fiatalon”, hatvannégy éves korában: 1910. május 28-án távozott az életből.) Nos, ezek a kései politikai tárcák, életképek, publicisztikai írások jelölték ki az én évvégi olvasmányaim körét. Mondhatom, tanulságos olvasnivalót kínáltak, annak ellenére, hogy születésük óta egy évszázad telt el, és a bennük felvonultatott közéleti figurák már régen a történelemkönyvek lapjaira vonultak vissza – ha egyáltalán megemlékezik róluk a történetírás, mert a legtöbben és talán éppen azok, akik a leginkább érdekes színeket szolgáltatottak az akkori idők közéleti palettájának, mindörökké a feledés homályába merültek, és nem hogy a történelemkönyvek, de a tudós lexikonok sem említik a nevüket. (Csendes figyelmeztetésként a jelen idők harsány közéleti szereplői számára: jóleső érzéssel állapítom meg, hogy egy erősen közepes író nevét inkább megőrzi a nemzet emlékezete, mint a maguk korában mindegyre az újságok címdalán virító minisztereket.)

De hát miről is beszéltek Mikszáth Kálmán utolsó éveinek országgyűlési tudósításai, politikai újságcikkei? Csupán néhány témát és idézetet ragadnék ki a mostanában olvasott írások közül. Mondhatnám olyanokat, amelyeket akár ma is papírra vethetne egy jótollú újságíró (már ha volnának olyan zsrnaliszták, akiknek golyóstolla Mikszáth lúdtollával vetekedhetne). Régi tapasztalatom, hogy a száz- meg százötven évvel korábban papírra vetett közéleti javaslatok, politikai programok mintha a jelenben is időszerűek volnának. Csupán egyetlen beszédes példát említenék: 1848. március 15-e *Tizenkét pontját*: vajon mondhatjuk-e, hogy ennek a nevezetes nemzeti programnak valamennyi követelése teljesült? Nem is az utolsó követelésre hivatkozom (ez így szólt : „Unió” és természetesen az „unió Erdéllyel” jelszavát értették rajta), hanem az ilyenekre. „Törvény előtti egyenlőséget polgári és vallási tekintetben”, vagy: „Közös teherviselés”. Ki állítaná, hogy ezeket a több mint másfél évszázada meghirdetett követelményeket maradéktalanul teljesítette volna a történelem?

De most nem 1848-ról szeretnék beszélni, hanem Mikszáthról, pontosabban arról, hogy az ő megállapításai mennyire megtartották érvényességüket a jelenben is. Főként idézni fogok. Mindjárt itt van a nevezetes megállapítás 1902-ből *A klub* című politikai tárcából, amelyet a mögöttünk álló két évtizedben nem egyszer citáltam politikai pályára lépő barátaimnak, ismerőseimnek: „Magyarország lakosai a következőképpen oszlanak meg. Olyanok, akik képviselők; olyanok, akik már voltak képviselők; olyanok, akik lesznek képviselők; és olyanok, akik akarnának képviselők lenni. Más intelligens elem nincs. A magyar ember, míg él, nem szűnik meg politizálni, és mandátum után epekedni.”

Ez az ambíció, mondhatni „népszokás” azóta sem veszítette el erejét, ma is igen sok, talán túl sok becsvágyó honfitársunk juttatja emlékezetünkbe a nagy író hajdani megállapítását. Minden politikai párt körül, különösen ilyenkor, néhány hónappal az országgyűlési választások közelében, szinte tolonganak az ambiciózus emberek, és ha valaki kiszorul egy pártlistáról, hát alapít magának egy vadonatúj pártot. A mögöttünk álló két évtized tapasztalatai nyomán a

hitelességükből sokat veszítő politikai formációk mellett éppenséggel egy új vállalkozás is hozhat sikert.

De haladjunk. Mikszáth igen gyakran leplezi le azokat a politikai „tekintélyeket”, amelyek mögött maga az üresség: a hitelesség, a gondolkodás, a program hiánya ásít, annyiszor leplezi le őket, akár nevük szerint is, hogy az olvasónak olyan benyomása támad, mintha a huszadik század első évtizedének magyar országgyűléseiben főként oda nem való: üresfejű, műveltséghiányos emberek hoztak volna döntéseket az ország ügyeiben. (Ezt a gyanúmat különben a történelem nem sokkal későbbi alakulása – az első világháború, a trianoni országvesztés – mintha megerősítené!)

Mikszáth nézete szerint a „tekintély” utolsó hiteles birtokosa az a politikus, tudniillik Tisza Kálmán volt, akit ő mindig hűségesen követett. „A zártabb politikai körökben – olvasom az író egy 1908-as parlamenti jegyzetét (*A vándorló tekintély*) – sok sopánkodás, panasz esett, mily szerencsétlenség, hogy a házelnöknek semmi tekintélye nincs, oszthatatlanul Tizánál van az egész. Egyéb baja még akkor nem volt az országnak. Szép idők voltak ezek, kár, hogy elmúltak. Velük elmúlt Tisza is, és azóta vándorútra indult a tekintély. Jár, bolyong szanaszét a parlamentben, eljut Péterhez, Pálhoz, de ismét fölszedi sátorfáját, s megy-megy, mint valami elátkozott peregrinus, boldoghoz, boldogtalanhoz, pártokhoz, csoportokhoz, stréberekhez, szájhősökhöz, intrikusokhoz, mintha igazi helyét, igazi gazdáját meg nem találná; hol itt, hol ott bukkan föl, néha valóságos meglepetést keltve, miként juthatott ide vagy oda, megy-megy vaktában, míg egyszer csak ki talál valahogy tévedni a nyitott parlamenti kapun, és soha oda vissza nem tér többé senkihez.”

A politikai tekintély, amelynek természetesen a tehetség, a felkészültség, a szorgos munka a feltétele, különben is sokat foglalkoztatta Mikszáth Kálmánt. Nem egyszer írt arról, hogy „tekintélyhiányos” korszakban kellett a politikában szerepet vállalnia, legalábbis a néhány évtizeddel korábbi korszakhoz képest, midőn Deák Ferenc és Andrássy Gyula adtak respektust a közéletnek. Arra is rámutatott, hogy valószínűleg nem az intézményekben (például az alkotmányosságban, a törvényekben) kell keresni a hibát, hanem a személyekben, akiknek ezeket az intézményeket működtetniük kellene.

A vándorló tekintély című 1908-ban keltezett írásában olvasom a következőket: „Szóval az a baj, hogy minálunk nem az intézményekben van az erő, hanem a személyekben. A tekintély és a hatalom ide-oda vándorol, mint egy gazdátlan bolha, és a legkülönösebb helyekre jut.” Imént idézett *A klub* című parlamenti jegyzetében pedig valóságos karcolatot rögtönöz arról, hogy egy hivatalban lévő minisztert milyen siserehad udvarolja körül a Tisztelt Ház társalgójában: „Körülfogják, mint Kopernikust a tanítványai, nem mintha kíváncsiak volnának, hogy mit mond (a mameluk nem kíváncsi, csak ügyes). A miniszter különben nem is mond semmi érdekeset. Ó, a miniszter óvatos lény. Talleyrand tanítása nem vezett kárba, a miniszter jól tudja, hogy azért van nyelve, miszerint eltakarja vele gondolatait. De a stréber is tudja, miért van nyelve, s ha a miniszter azt találja mondani: >Ma szép idő van<, a stréberek

ezt a kis semmiséget is fölkapják, hogy a miniszternek szánt kedvességeiket és csecsebecségeiket ráaggassák:

- Valóban, ma szép idő volt, kegyelmes uram.
- Csodálatos kedves ősz ez.
- Ilyen ősz még sohase volt!
- Félig nyári idő – licitál egy negyedik.
- Akárcsak a Riviérán.
- Kairóban szoktak ilyen napfényes idők járni.
- Igen, ilyenkor érik a narancs a khedive kertjében.

Őexcellenciája meglegedetten simogatja szakállát, hogy ilyen meteorológiai diszkussziót sikerült támasztania, s lelkében belül bizonytalanul kóvályog egy kevély érzés, olyanféle sejtelen, hogy a természet az ő szavai szerint igazítja magát.”

Mikszáth igen elítélő véleményt alakított ki arról a politikai társadalomról, amelyhez különben ő is tartozott. A báró Jósika Samuról készült arcképvázlatában (1895-ben) olvasom a következőket: „Milyen világ ez itt, milyen világ! A ravaszság az együgyűség ruháját ölti fel, s az ostobaság néha ravaszágnak néz ki. Itt minden csalóka, mert minden fénylik. Fénylik az arany és fénylik a szurok is. Ragyogó színpompában bukkan föl a nagyravagyás, a bölcsesség lárvája alatt kullog a cinizmus, s hófehér koszorúval táncol kánkánt a bizantinizmus.” Nem szeretnék nyomban aktuális párhuzamokat keresni a mikszáthi múlt és a jelen között. Ezért csupán egyetlen írásra hivatkozom, ez az *Almanach* című kiadványsorozat 1910-es kötetében jelent meg, címe: *A fantázia és a mesék*, valószínűleg ez volt az író életében megjelent utolsó írás. Innen idézem az utolsó mondatokat:

„Van egy politikus ismerősöm, aki sokat gondolkozik, míg valamit mond, amin viszont sokat lehet gondolkozni, ha már mondott valamit.

A szocialista tünetek izgatják, az örökös kapaszkodás, a börzei zaj, a pénz utáni lótás-futás kihozza a sodrából, a mai politikai helyzet is bántja, szóval, nincs meglegedve, és arról beszél, hogy öreg napjaira itt hagyja az országot.

– Egy kis birtokot veszek valahol. Talán már tavaszra elköltözöm az országból.

– És melyik országra gondol excellenciád?

– Nem tudom még. Éppen ebben nem vagyok elhatározva. Olyan országot szeretnék...

– Ahol enyhébb az éghajlat – szóltam közbe.

Szomorúan mosolygott.

– Egy olyan országot – folytatta –, ahol még mesélnek az emberek.”

Mondhatnám, ilyen országot magam is szeretnék – ezért is lapozom fel most a száz esztendeje eltávozott Mikszáth Kálmán régi (és ma is aktuális) írásait.

Mélységek és távolságok

A tehetség mindenkor utat tör magának. Ott ahol valódi sajtó van, ahol egymással versengő, tehetségeket felkaroló lapok vannak, mint például a kiegyezés utáni Magyarországon.

A tehetség utat tör, de azért szerencse is szükségeltetik hozzá. Nem is kevés.

Hiszen ha csak a талантум számítana, a Nógrádból Pestre érkező ifjú házasembert, a huszonöt esztendőös Mikszáth Kálmánt mindjárt szárnyára venné a hírnév. E helyett bukdácsoltatja a fővárosi sajtó, s nemhogy emelné, de öt esztendő alatt alányomja – a reménytelenségbe. A nyomorba.

Az ócska kis szállodában, lázasan fekvé odújában, már-már a halálra készül a harmincegy esztendőös újságíró, amikor kopogtatnak az ajtaján. Enyedi Lukács szegedi szerkesztő áll a küszöbön, aki induló napilapjához, a *Szegedi Naplóhoz* keres „jótollú”, „jónevű” pesti zszurnalisztát. Mikszáth-hoz küldik, ő talán elmegy Szegedre. Mert akinek neve is van, akinek a tollát meg is fizetik Pesten, aligha csábítható el egy vidéki redakcióba.

A szegedi szerkesztő ismeri Mikszáth írásait: éppen a tehetsége miatt keresi. S azért is, mert tudja: az ifjú ember nincs olyan helyzetben, hogy nemet mondjon az ajánlatára.

Mikszáth Kálmán kopottan, megviselten érkezik a Tisza-parti városba, csomagja a zsebében hozott két inggallér. Néhány hónap múlva szeretett, kényeztetett újságírója Szegednek, humorával, szellemes fordulataival, mesélő kedvével meghódítja az olvasókat. A gazdag parasztot, az élelmes polgárt, a törekvő iparosembert magával ragadja a sajátos mikszáthi hang: a jó palócok jó ízekkel telt nyelve, gondolkodásmódja belopódzik a nagy parasztvárosba, s meghódítja az ő-zó alföldieket. Talán azért, mert ez a hegyi fuvallat kitágítja a tüdőket, s alighanem azért is, mert kiderül: Mikszáthnak hatalma van a Tiszán lengedező szelek fölött is. Akár palóc, akár szegedi, Mikszáth beszéltetni tudja az embereket.

Úgy beszélnek, ahogy az életben, s mégsem egészen úgy. Dehát épp ez a dolga az újságírónak: rendbe szedi az emberek gondolatait, s azt tudja elmondani velük, amit nagyon akartak. Amit sosem tudnának úgy kimondani, mint Mikszáth, de pontosan úgy gondolják, ahogy ő írja.

Magukra ismernek a tárcákban, a karcolatokban: ilyenek ők, ilyenek szeretnének lenni... Hogyne lenne kedvencük ez a közepen elválasztott hajú, bajuszos, egyszerre szomorú és pajkos nézésű fiatalember. Hiszen eddig még soha, senki nem ismerte úgy őket és a városukat, mint a Szegedi Napló Szklabonyán született, Pestről idehozott újságírója.

Cserébe Szeged nagy témával ajándékozza meg Mikszáthot. Szomorú adománya a sorsnak, hogy e téma: tragédia. Szeged pusztulása.

Ami a városnak – az országnak – iszonyat, tragédia, egyszeri, megismételhetetlen lehetőség az újságíró számára. Elvégzendő feladat, egyúttal a hírnév magasába emelő ajándék.

A magyar újságírás egyik legemlékezetesebb riportsorozata ezt a címet viseli: *Szeged pusztulása*. Írja folyamatosan, tizenkét napon át Mikszáth Kálmán.

Jönnek ide a fővárosból, nagy lapoktól híres újságírók, öles hasábokon, annak rendje módja szerint beszámolnak a szörnyűségekről – a nagy riportokat a vidéki lap, a Szegedi Napló munkatársa írja.

Tizenkét nap: Mikszáth mindenütt ott van, hajnalban, délben, éjszaka. A városházán, a gáton, a kubikosok között, a sűrűn érkező kormánybiztosoknál, a háborgó Tisza hátán.

Miképp lopja be az olvasó figyelmébe, kegyébe magát a Szegedi Napló munkatársa? Alighanem az egyedülálló képességgel: a szenvedésről, a tragédiáról is úgy tud írni, hogy közben minduntalan felcsillan a humora. Ez a humor könnyeket szárít fel, ez a humor csíp és szúr, ha azt veszi célba, aki buta, tehetetlen, tehát felelőse a növekvő bajnak. Ha kell akkor fullánkos ez a humor, ha kell vigasztaló.

Néptelen utcák, kihalt korzó, kinn a gátaikon pedig hévvel folyó munka. S ekkor, hirtelen, belép a riportba Lukács György miniszteri tanácsos, „a sunyi természetek szokásával magával hozva zsebében a kormánybiztosi kinevezést és a statáriumot is”, anélkül azonban, hogy ezt elárulná. Ezt a hatalmi sunyiskodást rögtön megbünteti Mikszáth, nem másként, mint egy kis portréval, amelyet beleszó a riport szövegébe:

„Lukács György arca olyan alakú, mint egy körte. S ha az emberiség elmondhatja, hogy egy alma miatt lett szerencsétlen, Szeged egy körte miatt lett az. Homloka magas, de csak a hajdeficit teszi azzá. A feje búbján egy nagy dudorodás van, egy *töltés* alakú kidomborodás fut végig. Tisza Kálmán valószínűleg ebből eszelte ki, hogy akinek a fején is ilyen gát van, az lesz a legkülönb ember a szegedi gáton.”

Mikszáth nem kedveli túlságosan a kormány hivatalos embereit – szívesen kedvelné őket, ha alkalmasnak bizonyulnának a küldetésükre. Itt még csak ismerkedik velük, igazán majd akkor ismeri meg őket, amikor parlamenti karcolatainak szereplői lesznek. Ott, a Tisztelt Házban kevésbé veszélyesek – itt, ahol élet és halál a tét, a tehetségtelenség nem megbocsájtatható.

Így büntet majd mindig pályáján Mikszáth: nem haraggal, indulattal, csak fullánkos csípésekkel. De jobban fájnak az ilyen csípések az ökölcsapásoknál is. Akit ütnek: megszerezheti az olvasó rokonszenvét. Akit kinevetnek – megsemmisül.

Annál nagyobb együttérzéssel, szeretettel – tisztelettel – örökíti meg a riportsorozat a töltéseket erősítő szegedi polgárokat, a szegediek segítségére siető kubikosokat, tanyai embereket, a cölöpverőket, a pontonosokat, a csónakosokat, hajósokat, a hősies erőfeszítést, amellyel a várost védelmézik.

Mikszáth kinn jár a gátaikon, nappal s éjszaka. A megáradt, örvényes folyó hátán sodródó hajóról látja a menekülteket: „Szép haragos a Tisza, ki hitte volna felőle, hogy ily rakoncátlan... A hajó szélsébséggel röpített Tápé felé, vagyis inkább oda, ahol Tápé állott azelőtt... A végtelen tengeren, mint egy keskeny szalag, csak a töltés maradt meg száraz szigetnek. Ide hurcolkodtak egy kis cókókkal, némelyek anélkül. A szél süvített, a habok csapkodták a töltést, a gyermekek sírtak, az öregek némán a földre szegzett szemekkel guggoltak ott. A víz egy-egy ló vagy tehén hulláját hömpölygette.”

Senki nem akar felszállni a hajóra. Mikszáth balladás párbeszéddel tér vissza a szerkesztőségbe. Egy öreg gyékényfonó paraszt szavaival, akit hiába hívnak Szegedre, a szárazföldre.

„– Oda is elmegy a víz – mondá meggyőződéssel.

– Szegedről Temesvárra menekülhet.

– Oda is elmegy a víz – ismétlé vállvonva.

– Ne fecsegenj bolondokat öreg – inté a kormányos –, mindenüvé csak nem megy az ár.

– De bizony hogy elmegy.

– No hát Svéciába még sem megy – felelt a kormányos, tréfára fordítva a dolgot.

– De bizony oda is elmegy – viszonzá az rendületlenül. – Ösmerem én a Tiszát, mellette nőtem föl, ha az egyszer megbolondul, nem áll meg a világ végén alul; még ott is egy öles lesz.”

Párbeszéd, természeti leírás – mestere ifjú újságíróként is mindkettőnek Mikszáth. Fullánkos portréit pedig, felbontva a riport hagyományos szerkezetét, úgy szövi be írásaiba, hogy még nagyobb kedvet kapjunk a továbbolvasáshoz, s felcsigázva várjuk a másnapra folytatást.

Újságíró ritkán ajándékoz meg a sors oly témával, mint Mikszáthot. De nagy témához is ritkán rendel oly tehetséget, mint Palócföld szülötte. Ezért örökbecsű darabja a magyar riportirodalomnak a *Szeged pusztulása*. Miként azzá lesz majd négy esztendővel később a *Tekintetes Törvényszék előtt* című sorozat, amely a tiszaezlári perről számol be.

Négy esztendő... 1879-ben Mikszáth még a Szegedi Napló munkatársa, 1883-ban már a Pesti Hírlap híres újságírójaként küldik Nyíregyházára, az egész országot lázban tartó per tárgyalására. Nagy riport ez is, pedig csak a szerkesztőségi robotból menekül ki egy kis pihenésre az újságíró. Mestermunka: a derű csillámló szálaival átszőtt dráma, amelynek újabb és újabb felvonásaira Mikszáth úgy ülteti oda olvasóit, hogy két hétre mindnyájan nyíregyháziak lesznek.

Riport? „Karcolatok a tárgyalási teremből” – írja a nyíregyházi tudósítások élére Mikszáth. Igen, riport – és karcolatok sorozata is. Riport, szinte csak kiruccanásból, és karcolatok sora, ugyanis kedves műfaját a folytatásos riportba is beleépíti Mikszáth.

Riport és karcolat: a tehetségnek nem kell szétfeszítenie a műfaji korlátokat: egyszerűen átsétál közöttük. Mikszáth nemcsak otthonos szinte mindenik újságírói műfajban, hanem művésze is ezeknek.

Művésze az anekdotáknak, az adomának is. Művésze a tárcának, vagy miként ő nevezi: a tárcacikknek. Amely úgy íródik például, mint a *Humor az utcán* című írásában:

„Más mesék, más közmondások, különböző észjárás jellemzik az egyes helységek népét. Ezer meg ezer apró vonásban mennyi humor!... Csak futólag emlékezem meg az ebecziekről, hol közös lévén a harangláb és a harang, ráiratták az oszlopra, hogy *a harangszó fele a lutheránusokat illeti*. A pinczi embernek, a legszegényebbnek is gyönyörű lovának kell lennie, az istállóját építi előre cserépfedél alá, faragott kövekből, míg a formátlan lakóház szerényen lapul hátra roskadozó fabordáival szegényes nádkalapja alá: azért is mondják a pinczi emberre, hogy nagyot hibázott, amiért ‘nem lett ló’.”

Művésze Mikszáth, utolérhetetlen művésze, természetesen, a karcolatnak.

Amely úgy íródik, mint például *A képviselői mesterség* című: „Az átkozott újságírók lejáratták a nagyságokat, mert közel hozták őket a közönséghez. Minden bibircs, májfolt látható lett. Azokban a hazafiakban már senki sem hisz, akik álmatlanul töltötték éveiket, és sírtak a haza sorsa fölött. A frázisok elvesztették erejüket. A képviselőség apródonként pusztá mesterséggé vált. Magok a képviselők egy része is gyári módon állittatik elő. Részben kreatúrák, részben ambulansok. Hajdan a közbizalom keresett fel némely férfiakat, ma bizonyos férfiak indulnak el magoknak közbizalmat keresni.”

Igaz, némi hátránnyal is jár a képviselőség, bár – Mikszáth szerint – ez a hátrány megjárja előnyek: „Az a hátrány, hogy a képviselőnek nem kell dolgozni. Aki egyszer mandátumhoz jutott, az végképp elszokik a munkától, úgyhogy abból nem lehet többé semmi, csak képviselő.”

És úgy íródik a karcolat, mint a *Bent a teremben* című:

„A tulajdonképpeni Ház mégiscsak azok a különféle alakú fejek, melyek könyökkel alátámasztva, nagy rendezetlenségben tarkállanak a *pad sorokban, landadatlán vigyorogva*, ásítva, vagy morogva.”

És úgy íródik a karcolat, mint *A szónok* című:

„A jó szónok olyan ritkaság, mint a tökéletes asszony; annyi ingrediencia kell ahhoz, hogy valamelyik bizonyosan hiányzik. Aki beszélni tudna, nincs mondanivalója, akinek pedig van, az bizonyosan nem tudja elmondani. De a leggyakoribb az olyan képviselő, aki sem elmondani nem tud valamit, sem nincs amit elmondjon. Könnyű aztán megelégedettnek lennie.”

Megjelenik Tisza Kálmán is, *A generális*, Mikszáth egyszerre szeretett és gyakorta megcsípdesett figurája, aki „úgy pislóg... hátradőlve székén, mint egy óriás csörgőkígyó, amely emészt... Lássuk csak, milyen! Nem lehet mondani, hogy szép ember (ámbár, ha szavazásra kerülne sor, arra is többsége lenne), de azt sem lehet mondani, hogy rút ember. Nincs rajta semmi különös, de az is igaz, hogy nincs rajta semmi közönséges sem.”

Egymás között a mamelukok generálisnak nevezik Tisza Kálmánt, „mintegy ki akarván fejezni a vak katonai engedelmességet: hogy követik éjjel-nappal, szárazon-vízen (de nem vízen és kenyéren)”.

Megjelenik Mikszáth tollán másik kedves hőse is, Jókai Mór, az írófejedelem. Mikszáth fiús szeretettel és tisztelettel csípdesi meg a nagy öregot, aki az ülésteremben „regénykorrektúrákat csinál a beszédek alatt”, s úgy szólal fel, hogy egyszerre állít valamit, s annak az ellenkezőjét.

Mi is voltaképp a karcolat, ez a Mikszáth kedvére teremtett, s mindenekelőtt általa kiteljesített műfaj? Voltaképp fésületlen, rövid elbeszélés, afféle pillanatkép, kevésbé ügyelve a művészi megformálásra, annál inkább dokumentumelemekből építkezve. Ami természetesen nem jelenthet sem stíláriss henyeséget, sem hiányzó írói képzeleterőt. A gunyoros, szatirikus hang pedig egyenesen kötelező. Írhat valaki jó novellát, korántsem bizonyos, hogy a karcolat is az ő műfaja. A gúnyorossághoz, a szatirikus hangnemhez külön képesség, külön tehetség kívántatik.

Parlamenti karcolatok? „A hangulatok és optikai törvények játéka az egész... – véli Mikszáth. – Mondják, hogy jó szemem van. De mi az a jó szem? Gyerek-

ség! Egy miliméterrel lát odébb vagy mélyebben, mint a nem jó szem. Holott a dolgok mélysége, távolsága a végtelenségbe nyúlik.”

Karcolatait szúnyogokhoz hasonlítja, „melyek a borostyánkővekbe, valamikor azok képződésénél, valahogy bennrekedtek, és az átlátszó, sárga kövekbe örökre bezáródtak. A szúnyogok bizonyára egypár százezer év előtt is igénytelen állatkák voltak, és ha valamelyik a levesbe esett, hihetőleg az akkori emberek is kihajították onnan, de ha véletlenül abba az izzó pépbe pottyant volt bele, melyből a borostyánkő képződött, a világért se feszegetné most ki a kőcsiszoló onnan, mert ez ad a kőnek nagyobb értéket, s viszont a borostyánkő teszi maradandóvá a szúnyogot.”

E borostyánkővekbe zárt szúnyogokat tartja legtöbbrre az újságíró Mikszáth? Vagy mégis inkább az anekdotát, a riportot, a tárcát? Nem, ő nem válogat, nem rangsorol a műfajok között. Magát az újságírást becsüli a legmagasabb rangon.

Becsüli és védelmezi. Különösképp rászorul ez a hivatás a védelmezésre a tizenkilencedik század utolsó esztendeiben, amikor Mikszáth Kálmánt az első magyar újságíró szövetség elnökévé választják.

Ekkor már egyre fontosabb szereplője az újságíró a közéletnek, ugyanakkor – tudja pontosan Mikszáth –, egyre kiszolgáltatottabb.

Az újságírók elnöke nem tagadja meg magát. A mesterségért kiálló írásai-ban, beszédeiben csillog a humor, ám a napfényt egyszerre csak eltakarja egy sötét felhő. A mosolygóból, a nevetőből hirtelen fájdalmassá válik az olvasó, a hallgató arca.

Az újságírók estélyén, 1897-ben, még mikszáthi derű lengi be a termet:

„Régóta figyelem azokat a különös érzéseket, amelyeken a laikus közönség átme-gy, midőn újságírók közé kerül. Valami egyebet képzelt. Csalódva ejtik le lorgnnettjeiket az asszonyok, a férfiak kedvetlenül rágják a bajuszukat. Magam-mal is megtörtént, hogy mikor bemutattak egy vidéki nemesnek, gyanakodva mért végig:

– Ön írta volna azt a cikket, ami tegnap jelent meg?

– Én.

– Ezzel a termettel? – dörmögte és fejcsóválva állott odébb.”

Egy esztendővel később, az újságírók 1898-as közgyűlésére már reá úszik a baljós felleg:

„Küzdelem vár minket, magyar újságírókat. A vaksággal, az elfogultsággal, a gyűlölettel, az irigységgel, a góggal és főleg a megszokással szemben... És soha se volt nagyobb szükség, mint e válságos ponton, hogy az újságírók összetömörülve, közös erővel munkálkodjanak azon, hogy mint egyének szorítsanak maguknak méltó helyet és pozíciót a társadalomban, gondolván szegény Charonra, aki isteneket, királyokat és vezéreket hordott át a folyamon, de ő maga örökön-örökké csak egy közönséges elátkozott csónakos maradt.”

Két esztendővel vagyuk a századforduló előtt. Mikszáth Kálmánnak még tizenkét éve van hátra. A történelmi Magyarországnak is alig több, mint húsz.

De az elátkozott csónakosok ott eveznek a Styx folyón, azóta is.

A mese mögött

Mikszáth Kálmán halálának centenáriuma vagyunk: mégsem az eltávozottról emlékezünk meg, hanem a műveiben ma is eleven klasszikus elbeszélőről. Akinek népszerűsége lehetett változó, így a mögöttünk lévő évtizedeket tekintve bizony nem lehetünk elégedettek azzal, hogy milyen mértékben kötötte le az olvasók érdeklődését, mégis ki tagadhatná, hogy leginkább népszerű klasszikusaink közé tartozik. (Összegyűjtött műveinek kiadására bizony ismét megérett az idő!) Vannak ugyanis „örök” irodalmi értékeink, akiknek az árfolyama lehet változó, akár az aranyé, a mindenkori irodalmi tőzsdén, nagyságuk mégis vitathatatlan. Mikszáth is vitathatatlan, nemcsak írói kvalitásai és életművének terjedelmes volta következtében, hanem egyénisége, szemléletmódja, kifejező eszközei – mondjuk talán így: írói stratégiája miatt. Vannak ugyanis íróink (és persze költőink), akiknek munkássága valamiképpen a nemzeti identitás része lett: nemcsak kifejezik azt, amit magyar karakternek gondolunk, hanem alakítják is, és ezzel rajta hagyták kezük nyomát azon a rejtélyes valamin, amit „nemzeti egyéniségnek” „nemzeti léleknek” gondolunk.

Ilyen íróink voltak Mikszáth mellett Jókai, Móricz és Krúdy – azaz a mindenkori „nagy mesélők”, akiknek műveiből, mondhatni, a „magyarság legendáriuma” bontakozik ki: jellegzetesen magyar alakok, magyar történetek, magyar konfliktusok – a „magyar glóbusz” és a „magyar levegő”. Mások: Jósika, Eötvös, Kemény, Kosztolányi, Babits, de még Németh László és Kodolányi János is, olyan írók voltak, akiknek epikai világa, minden hazai fogantatás és karakter ellenére is, illeszkedett az európai elbeszélő irodalom nagy áramlataihoz. Igaz, Jókai, Mikszáth, Móricz és Krúdy világa is illeszkedett – a nagy európai elbeszélő áramlatok: a romantika, a realizmus, a naturalizmus és a többi vízjele az ő írói világukban is fellelhető. Mégis, valamiképpen ők azok, akik teljes érvényességgel megörökítették a „magyar glóbuszt”: azt a külön világot, amelyben ott-hon lehetünk, amelyben otthon kell(ene) lennünk.

Megörökítették a magyar társadalom és história jellegzetes történeteit, emberalakjait, színhelyeit, mítoszait. Akkor is, ha bírálattal mutatták be ezeket a történeteket és mítoszokat, mint ahogy például Mikszáth mindig nyilvánvaló vagy ügyesen palástolt kritikával beszélt tapasztalatairól, akár a régmúlt eseményeiről. Elmesélte a mitikus történeteket, azt azonban sejtette, hogy az általa bemutatott korszak (a 19. század vége, a 20. század eleje) magabiztos világa mennyire ingatag, és az, ami rendnek látszott, amit végleges rendnek szerettek volna tudni kortársai, mennyire bizonytalan talapzaton áll. A tündéri vagy ironikus mesevilág mögött ott rejtettek a történelem végzetes kihívásai, és a gyönyörű történetek hátterében valamiféle meg nem nevezhető szorongás lapult, amiatt, hogy mindaz, ami biztosnak és véglegesnek tetszik, tulajdonképpen ingatag, veszendő és sebezhető.

Azok az író-utódok, akik Mikszáth Kálmán alakját megrajzolták, életművéről véleményt mondtak, többnyire felfedezték a biztonságérzet alkalmankénti

megrendülését is: az anekdotázó és ironikus író arca mögött a tragikus sejtelmeket. Azt azonban senki sem vonta kétségbe, hogy a régi magyar világ gazdagsága, ereje, biztonsága, reményei utolsónak talán éppen Mikszáth műveiben öltöttek alakot. A mese felszínén egy magabiztos világrend tündökölt, a mese mögött pedig búcsúzkodott valami. Valami, amit talán így nevezhetünk: a régi Magyarország, ennek bensőséges világa, patriarchális emberalakjai, otthonos levegője – mindaz, amit mi már meg sem tapasztalhattunk. Mikszáth ennek volt az utolsó nagyszabású, hiteles krónikása és hírnöke.

Pomogáts Béla

A D Y E N D R E

A legíróbb író

Jókait jobban szerettem, de hibáit is hamarosabban és tisztábban láttam: Mikszáth huszonöt év óta, ahogy első írását olvastam, ugyanaz a félelmes író nagyúr! Persze, ma már számot tudok adni magamnak arról a különös, hideg és mégis alázkodó hódolatról, mellyel Mikszáthhoz voltam és vagyok. Ma nem él széles e nagy világon író, aki annyira, olyannyira író, mint Mikszáth, hadd mondhassem ezt a paradoxont: irodalmi író. Bizonyos, hogy önmaguk kegyetlen osztorozásából s az élet lángjának elemésztéséből élő és író poétáknak imádott írója sohse lesz Mikszáth. De hódolnia kell bárkinek előtte, mert az ereje félelmes, s mert a legirigylendőbb, legkirályibb életek élete az, melynek eseményei a művészalkotások.

Úgy gondolom néha, ha Goethe magyarnak születik, okvetlenül az lesz, aki Mikszáth, mert nem szorozzák meg énjét ködös, germán filozófusok. Goethe, a nagyszerű Goethe, sok rejtett csatornát tarthatott a világ előtt elsírni szégyellt könnyözönök számára. S egyébként is, Goethét valószínűleg csak a rajongó kortársak káprázata s kaján tanárok spekulációja tették meg görög Zeüsznek. Hiszen Goethe azt vallotta, hogy minden szimbólum, ami történik, s minden csak jel és látszat, ami látszik. Mikszáth világfölfogása nem ilyen zavart és komplikált: Mikszáth az életet óvatosan leélni valónak s magasságos megnyugvással leírni valónak vallotta.

Mikszáth valószínűleg kinevette azt a két szörszálhasogató művészdogmát: 1. hogy az élet álom; 2. hogy az álom az élet. Magyar eszével úgy gondalta, hogy az élet adott valami, kötelesség, melyet töltünk be lehetőleg kényelmesen és zavargás nélkül. Ezenfölül pedig az élet bárhol, Magyarországon éppen nem kevésbé, mint máshol, fölöttébb érdekes és mulatságos panoráma. Tehát, míg élünk, s míg látunk, tudassuk ezt az életet és látást gyötrődő és vigasztalásra szorult sorstársainkkal. Minden írása krisztusi cselekedet, fölemel, megkacagtat, feledtet, s példát ad alkalmas idegrendszerű lényeknek, hogyan kell az életet elviselni tudni, szépen, bölcsen, emberien.

Behunyta a szemét, betömte a fülét sok-sok új dolog előtt, de ezt ő nem képtelenségből vagy gyávaságból, hanem akarattal tette. És ez, éppen ez iga-

zolja, milyen nagy ember és nagy művész, milyen nagy író Mikszáth. Ő tudta, hogy csak korszakának s e korszak szülte egyéniségének lehet igazi és becsületes kifejezője. Nem hadonászott, nem keresett olyan helyeken, ahol nem volt lelnivalója, nem akart mindig és mindig megújulni. Ő csak Mikszáth akart lenni, ezt a Mikszáthot szépen kibontani az akármilyenség lárvájából: művész.

Volna szavam ahhoz, hogy őt a politika is segítette oda, ahol most trónol, de ezt már e sorok között előbb megmagyaráztam. De tanuljunk Mikszáthtól, és mosolyogjunk: már az is nagy dolog, hogy magyar író ilyen országos figyelmet nyer, és hogy fontoskodnak körülötte ezer- és ezerszámra olyanok is, akik Mikszáth mivoltát még csak nem is sejtik.

Mikszáth fenomenén, a legíróbb író, és egy csöppet sem poéta, de csak azok szemében nem poéta, akik a fogalmakat kölcsönveszik. Már az a nemesen büszke, magasból való nézése a történeteknek, mely minden sorából gúnyosan ránk hunyorít, egyike a legfölségesebb poézisfajtáknak. Palóc, nem palóc, kutatták saját külön Gobineau-ink, de olyan magyarja a magyarság egy válságos érájának, amilyen akorról nincs több. (Ez az a magyar józanság, a Mikszáthé, amit farizeusok meghamisítva az igaz magyarság lehangoló kritériumává próbáltak tenni.)

Nincs egyféle magyar, nincs egyféle ember, de Mikszáth kivételes magyar és kivételes ember, és nem ok nélkül ünnepli a másféle ünnepekhez szoktatott Magyarország. Egy teljesen más szabású ember, egy jóval fiatalabb, reménytelen s lenézett kortárs, íme, meghajol a legíróbb író előtt, Mikszáth nem a poéta, nem az élet keresztrefeszítettjeinek az írója, de miért legyen több, mint Mikszáth? Istenemre, ez sok, ez elég, ez gyönyörű, s ezért legyünk hozzá háladatosak.

Vasárnapi Újság 1910. máj. 15.

M Ó R I C Z Z S I G M O N D

Az igazi földesúr

Aki megkíván egy kis jó, friss, zamatos falusi levegőt, csak üsse fel a Mikszáth Kálmán könyvét. Mindegy, akármelyiket, akárhol, rögtön napsütésbe kerül, zöld búza- és rozstáblák nyílnak meg előtte, amelyekben virít a pipacs, a búzavirág, s százféle szebbnél szebb vadvirág, s amely fölött jó levegő árad, s köröskörül szép szelíden hullámanak a nógrádi, sárosi, gömöri dombok, apró fia-hegyek.

Kedves vidék s van valami sajátságos naiv, lány tónusa, amely színekben, vonalakban, s magában az életben, amely itt virul, egyformán uralkodik. A mokány magyar egyre fogy, a jámbor tót egyre sűrűbben búvík elő, s azt mondja, hogy „ja szom magyar”. Ennek viszonzásául aztán a magyar beszédben fura félhangok, lány tótos selypítés csúszik be, s a két faj erősen megzavarja egymás fajsúlyát, s egy egészen új típust teremt, amely csak ezen a vidéken él: a tótmagyart.

A Mikszáth írásaiból kedvesen és tömérdek bájjal nevetnek elő ezek a szeretni való tót atyafiak s ezek a kedves tót urak, akik ma is olyan szívesen iáratják *meztláb* a nyelvüket.

Az alföldi ember, mikor erre a vidékre kerül, s ezekkel az emberekkel megismerkedik, meglepetve kiált fel:

– Hiszen ezek a Mikszáth regényeiből léptek ki! – s attól kezdve ugyanazzal a vidám, rokonszenves, meleg figyelemmel nézi őket, amivel Mikszáthtól tanulta, ahogy Mikszáth nézi.

És rájön, hogy a Mikszáth csendélete, ha teljesen egyéni is, de csodálatosan hozzá is illik ehhez a világhoz.

Nincsenek itt nagy szenvedélyek; nagy laposságok és nagy hegyek, de azért itt is tönkre tudnak menni az emberek, és itt is tele van az élet szépségekkel és furcsaságokkal. Van mit látni egy írónak.

Nagyszerű az, hogy meglátta Mikszáth ezt a világot. Felülről nézi, ezért ömlik el humor minden megjegyzésén, amit rávet. De oly mélyen ismeri, mintha a lelke leggazdagabb kiömlése volna. És szereti, nem feledi s néha szinte ő maga lesz áldozattá, s a választott világának a népe nyomja rá bélyegét a gondolataira. De csak olyankor, mikor az átvett világnézet kedves, derült, úgyhogy teljes összhangba kerülhet az övével ...

Mikszáth az igazi földesura ennek a vidéknek. S milyen gazdag ember lesz ő, nincs ugyan sok ezer holdja, mert a tájék nem feltűnően változatos nála, de mennyi jobbágya van! Szeri-száma nincs a népeinek. S milyen szeretettel nézi, hogy megfigyeli őket, hogy ismeri az apró-cseprő dolgokat is, és mennyi töméntelen furcsát tud róluk. S míg az íróasztal mellett ül, a bűvös toll úgy felemeli, átvarázsolja, hogy egy perc alatt ott sétál a mezőn, a falun, a kisvárosaiban, bekukucskál fél szemmel az ablakokon, s belelát a szívekbe. S csendesen, igen csendesen meghunyorodik a szeme, elmosolyodik egy kicsit: és bennünk nagyobb gyűrűket verve hullámszik tovább ez az ő kedvderülése, s úgy örülünk, mint a gyerekei, hogy vele lehetünk, hogy elvitt magával sétálni.

S mikor eszébe jut, hogy nem azt mutogatja meg nekünk, amit a magunk szemével is láthatnánk, ha volna szemünk, hanem mesél, nagyszerű esetekről, a folyosó pletykáiról, valami híres, bogaras grófról vagy a lublóí kisértetről, vagy a fekete kastélyról, vagy a Noszty fiúról meg a Tóth Mariról – ő, mert ha jó kedve van, sokat tud ám mesélni, hiszen sokat látott, sokat hallott, sok embertől sokat megtudott e világról –, hát olyankor a szánkat is nyitva felejtjük, úgy figyelünk rá. De azért akkor is ott süt a napocska a fejünk felett, és jólesik a szellőcske, amint az arcunkat hűsíti.

Ez a két nagy gazdagság önti el a Mikszáth alakját és meséit. Két nap süt nála, az egyik az égről, a másik az ő lelkéből. Az egyik megaranyozza a sovány, kiélt földben nem éppen okszerűen termelt vetéseket, a másik az emberek lelkében rútol barnuló hiányokat és hibákat futtatja be arany színnel, humorral. Ilyenformán, mikor az élet szomorúságain sétál keresztül velünk, úgy tesz, mintha fenékgig arany volna az egész világ. S mikor azt meséli, hogy milyen gyalázatos, cudar faj az emberi fajzat, úgy káprázik a szemünk, mintha csupa angyalokról szólana az ének. S éppen ez egyik legfőbb varázssereje a Mikszáth tollának, annak a csodatevő tollnak, hogy mióta használja, mindig mindenkinek feltárta, kíméletlenül felbontotta a legtitkosabb belsejét, s mégis nincs ember, aki megharagudhatott volna érte. Mert az, ami közönségesen feltrancsírozva utálatos és gyűlöletes lett volna, az ő étellel, világgal, embe-

rekkel, sorssal megelégedett diskurálása alatt csupa szeretetre termett dolgoknak látszik.

S íme, az igazi földesúr a magyar föld egyik legszegényebb vidékén, legkisebb lelkiarányú néprétegével, kiélt földön, rossz erkölcsökkel teli világban, olyan gazdálkodást folytat, hogy a világirodalom nagyhírű birtokosai közé kerül.

Ez bizony nem a nógrádi halmok dicsősége, nem is a Kopereczkyeké meg a Bontó vármegyei fele tót, fele magyar felemás népé, hanem csupán magáé a gazdáé, a Mikszáth Kálmáné, aki a magyar életnek ezt a valóságos darabját mindörökre életté bővölte, s a fényes és dicsőséges, élettermő napsugáré, melyet ez a kedves, jó gazda állandóvá tudott tenni a maga hatalmas domíniuma felett.

Vasárnapi Újság, 1910. május 15.

K O S Z T O L Á N Y I D E Z S Ö

Mikszáth Kálmán

Ő a boldog író.

Mikor ünnepelték Szegeden, azzal háritotta el a tapsokat, hogy ő nem dolgozott, csak mulatott, játszott, mint a gyerek. Könyveket játszott, irodalmat és halhatatlanságot. Játék közben elveszítjük az időérzékünket. Az évekből napok lesznek, a percekből századok, és a tér is eltolódik, kitágul, vagy összezsugorodik, játékaink magasba nőnek, és az ég lehajlik a szobánkra. Negyven év múlt el? vagy negyven nap? vagy talán csak negyven óra? Nem tudni. Hol játszottunk? egy szoba padlóján? egy ország homokporondján, vagy a végtelenben? Bajos eldönteni. Az író csak annyit lát, hogy egyszerre gyertyákat gyújtanak, zászlókat porolnak le, és bizottságok, ünnepi seregletek jönnek, és egy ország kopogtat a gyermekszoba ajtaján. Micsoda meglepetés az ünnepeltre. Micsoda meglepetés az ünnepeltre, hogy író dolgozószobája csak egy gyerekszoba. Micsoda meglepetés ez sok-sok írónak, akinek az írás gyötrelem, keserves szükség, bús kinyilatkoztatás.

Mikszáth Kálmán nem ismeri az írás fájdalmát, csak az örömeit. Neki valószínűleg csak szellemes affektálás Oscar Wilde-nak a mondása, hogy egész nap annyit dolgozott, hogy kitörült egy pontosvesszőt, és azután újra visszatette a helyére. Pedig ez az aforizma sok íróat jellemez. Birkózunk az írással, futunk előle, akarjuk, és egyben nem akarjuk. Kétségbeesés, a kétségbeesés utolsó felkiáltása minden formába gyötrött szó, és azt hiszem, mindnyájan szomorúak vagyunk, alázatosak és félénkek, mikor leülünk az íróasztalhoz. Mi történik majd? Vajon sikerül-e megtalálnom az igazi szót, az egyetlen lehetőt? Az örökévalóságban előre meg vannak számlálva összes betűim, amiket valaha le fogok írni, és ha kevesebbet írok, vagy többet, már kontár a nevem és nem művész. Ez a stílus problémája. Strindberg a legnagyobb szenvedést úgy érzékíti meg, hogy hősét egy vergődő íróhoz hasonlítja, aki sötétben jár, és keresi az

ihletet. Igaza van. Nincs gyötrelmesebb gyötrelmem az írásnál. Az ősi szükség üldöz, minthogy a stílus maga a szükségesség. Mikszáth könnyen ír. Mondják az ismerősei, hogy legszebb sorait is úgy veti oda zajban, füstben, egy ferdén eléje lökött papirosra, bármikor.

A toll neki nem az íróeszköz, de egy kedves játékszer, amelyből feketén patakzik a tinta és a poézis, nem is játékszer, hanem egy része a nagy-nagy természetnek, egy termő ág, amelyen mindig mosolyogva ring a gondolat friss gyümölcse. Boldog, boldog, ezerszer boldog művész.

Boldog, és azt hiszem, hogy az utolsó boldog író. Nemcsak azért, mert játék neki az írás, de azért is, mert az életet is játéknak tekinti. Reá mosolygott utoljára az adoma tündére. Egy letűnt, kedves kor krónikása, amelynek kedélyessége ma már csak mese, annak a történelmi félmúltnak az írója, amely lassanként kikopott az élethől, de az emléke még mindig vissza-visszatér. Milyen szép a múlt, minden, ami elmúlt, az elviharzott öröme, a megyei élet csínyjei, régi, híres családi kúriák felhőkben, gyászban, az alkonyat viharos szikrázásában. Nézzük ezt az idillt, és ne kritizáljuk. Valaha talán Jókai állott így a magyar betyárromantikával szemben, de ő naiv, álmodó, lázadó, Jókai a föld betege. Mikszáthnál elsimulnak a rettenetes arányok, földibb lesz minden, halványabb, kopottabb, rozogább, de közelibb. Jókai a kétségbeeső. Mikszáth a szomorú. Valahonnan a felföldről, a szürke tót hegyek közül magával hozott egy csendes, állandó szomorúságot, egy kis szláv szentimentalizmust, nem sokat, csak annyit, amennyi a boldogságot még édesebbé teszi, pikáns ízül egy csöpp keserűséget a mézbe. Mikszáth filozófus. Úgy beszél minden alakjával, félvállról, pipával a szájában; mintha az egész világnak nagybátyja lenne.

Újra és újra vissza kell ténnem az alapmotívumra, és hangosan hirdetem, hogy boldog, boldog művész. Bolondság az élet, nincs értelme, de ki kíván értelmet egy játéktól? Emberei egytől egyig játszanak. Duzzognak, haragszanak, évődnek, csókolóznak, de alapjában mégiscsak játszanak, és sem ők nem veszik nagyon komolyan ezt a játékot, sem mi. Ilyen az élet, és nincs tovább. Valami távolság van író és alakjai között. Ez a nagy művész nem hánykolódik értük álmatlanul, nem siratja meg őket, mint Balzac, aki egyszer elment a társaságba, és könnyes szemmel beszélte el, képzeljék, mi történt, megint meghalt egyik emberem. Hol halt meg? A regényben, a papíron. Mégis azt mondom, hogy nem csak ott halt meg, de benne is meghalt, minthogy benne is élt. Flaubert pedig nem ok nélkül jár fejfájósan, mikor madame Bovary megmérgezi magát. Ez neki valóságos családi gyász. Nem tud enni, hetekig szájában érzi az arzénikum fanyar ízét, és írás közben oly elevenen átéli az egész jelenet tragikumát, hogy émelygő gyomorral kel fel az íróasztaltól, öklődik és hány. Mikszáth nincs ily kapcsolatban az embereivel. Fölöttük áll. Kisebb művész vagy nagyobb, ne keressük. Más művész.

Boldog művész és talán igazán, és nagyon boldog, azért, mert a vére szerint is igazán és nagyon magyar.

1910

Mikszáth Kálmán időszemlélete

Az anekdota kétségtelenül megkönnyítette Mikszáth feladatát – de korlátozta is. Hogy a regény műfaja és technikája mennyire idegen volt kezdetűl a magyar irodalom számára, azt éppen az anekdota regénybeli továbbvirágzása bizonyítja. Az életnek, a valóságnak tárgyilagos ábrázolása túlságosan is soká bizonyul megoldhatatlan feladatnak a magyar prózában. A XVII. századtól a XVIII-ig a francia, majd az angol és az orosz képzelet számára szabad és csábító pályaként nyílik meg a regény. Magyarországon igen soká, a regényírói tehetetlenség olyan példáit láthatjuk, mintha valami úrben élne az alkotó, – mintha körülötte a világ megragadhatatlan, szétbonthatatlan tömbbé változnék, valahányszor az ábrázolás feladatára vállalkozik. A Jókai előtti regényíróknál lépten-nyomon megtalálhatjuk az ábrázolási tehetetlenség bizonyítékait. Jóval korábban, a spanyol pikareszk regényekben bizonyul csak ennyire tömörszerűnek, merevnek és idegennek az ábrázolt világ valósága. Természetesen, ez technika kérdése is, – de a technikai ügyetlenség, tapasztalatlanság mélyebb oka: a nyugati regény-példákon nevelődött szem hasztalan keresi a magyar valóságban azokat a jegeket, melyeknek megragadására példával szolgáltak a mintaképei. Ennek a körülménynek magyarázatát könnyen meglelhetjük a magyar polgárságnak a nyugatitól annyira eltérő fejlődésében, és a nemesség sorsával való összeszövődöttségében. Az, hogy a magyar regénypróza oly nehezen szólal meg, – s az, hogy az orosz regény legelőször verses formában – rokon fejlődés eredménye.

A valóság kulcsa az első magyar regényírók kezében: az anekdota. Balzac vajmi keveset kezdhetett volna az anekdotával, – a magyar regény: mese, képzelet és valóság egységét ragadhatta, meg benne. A megközelíthetetlennek látszó világ kapui felpattantak: s micsoda gazdag, első pillantásra kimeríthetetlennek tetsző, micsoda varázsokban bővelkedő világ volt ez. A Jókaival hirtelen kifejlődő magyar regény eszközüvé vált az anekdota, – hálás, bravúros eszköz. Az első, váratlanul elkápráztató eredményekért a magyar regényírás későbbi korszakai tartoztak csak fizetni.

Jókai, aki a felfedező zsenialitásával kamatoztatta a könnyedség, az ízesség, a hatásosság megnyílt lehetőségeit: nem érte már meg a fizetés óráját. Mikszáth sem, akinek anekdotái művészetét méltatni ma már felesleges: iskolát teremtett a füzér- vagy fűrtszerűen egymás mögé, illetve egymás köré csoportosított anekdota-szerkezetekkel, a három-négy anekdotamotívum kifejlesztése révén megteremtett regényszövevényekkel – az anekdota továbbfejlesztésének, bonyolult építménnyé formálásának a nyugati regényirodalomban példa nélküli művészetével. Eötvös „gondolatokat”, jog- és állambölcseleti ötleteket jegyzett a zsebében hordott füzetekbe, Jókai pedig a tarokkasztalnál, a kaszinói ebédeknel hallott történeteket, adomákat. Mikszáth valósággal filológusi módon gyűjti a maga anekdotaanyagát. Haller *Hármaskönyve*, vagy Bél Mátyás, esetleg a felvidéki városok oklevélkiadványai: egyaránt szerencsés lelőhelyeknek bizonyulnak számára. Miközben Zola a párizsi vásárcsarnok, a hirtelen

megduzzadó ipari munkásnegyedek, vagy az észak-franciaországi bányák életét „cédulázza” – Mikszáth régi vármegyei perek, botrányok, boszorkánytörténetek nyomában kutat. S még csak azt sem mondhatjuk, hogy Mikszáth adatai kevésbé jellemzőek egy társadalom élet- és gondolkodásmódjára, mint Zola szociográfiai kirándulásainak tanulságai. Jókai anekdotája talán csak helyenként, – de a Mikszáthé céltudatosan és következetesen leplez le, bizonyít, vádol.

És ugyanakkor meg is bocsájt. Mikszáth illuzorikus helyzete egy illuzorikus tartalmú társadalomban: eleve érthetővé teszi azt az aggályos egyensúly-keresést, melyet ironikusnak talán méltán nevezhetünk – de cinikusnak: csak ez írói pálya sajátosságait teljesen meg nem értve. És e sajátosságok magyarázatát ismét csak a 48 teremtette helyzetben kell keresnünk: a kiegyezés mégiscsak kielégítette egy polgári változás szerényebb igényeit. A 67 utáni helyzet: nyugalmi helyzet volt, de egyúttal a holtponthelyzete is. Elítélni legfeljebb az elmúlt forradalom felől lehetett volna, de az ilyen ítélet súlytalanságát, meddőségét Mikszáth nagyon is biztos szemmel ismerte föl. Mikszáth Magyarországon az ellenzékiiséget még mindig 48 szelleme jelentette, – de annak valódi reménye és indulatai nélkül. Amit ma Mikszáth cinizmusának neveznek egyesek: valójában egy tehetetlenség, egy zsákutca beismerése. Mikszáth tudta, hogy tehetetlen. Lehettek volna szövetségesei, de sokkal passzívabb volt, semhogy utánuk nyúlt volna. Csodálta, őszintén tisztelte Tisza Kálmánt, – kiegyezett helyzetének „korlátaival”, sőt, e korlátokat kényelmének védelmévé változtatta. S itt példázza Mikszáth műve, miként viszonyulnak egy író kifejezési eszközei az ő irodalomtörténeti, vagy éppen történelmi helyzetéhez: Mikszáth számára a megbocsájtást, a kiegyezést az anekdota humora tette lehetővé. Mikszáth csak az anekdota segítségével közelíthette meg a korát oly módon, hogy tulajdon művét le ne kelljen rombolnia. S csak az anekdota segítségével húzódatott még vissza sértetlenül a becsület és igazság megkívánta bírálat következményei elől.

Tisztuló tükrök, Budapest, 1966. 25–27.

DOMOKOS MÁTYÁS

Ártalmas kigőzölgés

– Hát szabad becsület dolgában a politikai uniformis szerint látni? – kérdi Mikszáth keserűen, az Országos Hírlap egyik vezércikkében. Mikszáth, az író, képtelen volt erre a kettős látásra, és jól tudta, hogy irodalom és politika útjainak ezért kellett szükségképpen kettéválnia múlt századi irodalmunkban. Nem lehet véletlen, hogy éppen az *Új Zrínyiász* megjelenésének évében napvilágot látott almanach előszavában fejti ki, miért nem termékenyíthetik meg többé kölcsönösen egymást irodalom és politika.

Valaha, nem is olyan régen, „a politika és irodalom egyugyanazon kemencébe sült azonegy tűznél. Kölcsey csinált politikát, és írt verseket, a verseibe politikát kevert, a politikába poézist. Vörösmarty Mihály együtt vitatkozott Deák

Ferencsel, ki délutánonként ott szítta kabanoszait egy karszékben a Ráth Mór könyvesboltjában, lesve a megjelenő, új könyveket.

...Vagy húsz év múlt el – folytatja Mikszáth –, s az irodalom és politika nincs többé közösségben. Elváltak asztaltól, ágytól. Az ágy az irodalomnak jutott, hánykódik benne, sem elaludni nem tud, sem ébren lenni: a terített asztal a politikának jutott; erőlködik is rajta, hogy felfordítsa. De nemcsak elváltak, kezdik is egymást lenézni kölcsönösen.”

Miért? Hallgassuk tovább Mikszáthot: „Az író politikusok kivesztek, azaz vannak még írók benn a parlamentben, de azokat igen excentrikus lényeknek tekintik, mint ahogy veszik például Trencsénben a vadon nőtt szőlőtőkét. Trencsénben az csak dísznövény... Mit keres itt? Gyümölcsöt nem hozhat, nem neki való a talaj.”

És az írók? Mikszáth erre is válaszol: „De viszont az írók is úgy veszik a politikát, mint az énekesmadarak a diófát. Rászállnak, mert csalogató leeresztett szárnyakkal pihenni a gallyain, de tudják, hogy kigőzölgése ártalmas a hangjuknak.”

Erről az ártalmas kigőzölgésről, bár alig beszélt róla, félelmetesen sokat tudott az író Mikszáth. S nemcsak a saját példájából.

Epikus képzelet és írói bátorság

Ugyanarról másképp

Budapest, 1977. 37–38.

Kulcs

SZÉPIRODALOM

UTASSY JÓZSEF

ITT

*zubog a zaj, sűrög a lármaörvény,
korom kering, virít a szikrarózsa,
önérdekem diribdarabra tört szét,
sok-sok tenyérre, búsvér csillagokra.*

ITT

*libeg a mell, füst fojt, láng leng, buzat van,
basogat, fáj, sorra kibull a fog,
unalmában a lustaszép biganyszál
nyolcvan fokig nyújtózkodik, s ragyog.*

ITT

*sóvirág nyit! Szódavizet vedelnek,
lángost, szalonnát, hagymát, retket esznek,
s a fellegrázó drágalátos Istent
nagy vasfogóval megfenyegetik, mert*

itt

*azt hiszik még, övé a felelőség,
ha bőrükön hólyagot húz a hőség,
ha föl kacag a nagy kirakatablak,
mert bériüknél még fejfel magasabbak*

itt

*az árak, s a kis nyugdíjból sóra,
kenyérre telik. S egy szép koporsóra!
Asszonyuk meg könnyeit nyelve ballgat,
mert fáradtan befordulnak a falnak.*

*Hej,
forradalmak,
forradalmak!*

Rigóhívogató

*Gyere, te kis néma madár,
feketerigó!
Hagyd ott, olyan vén a batár,
ránézni se jó!*

*Gyere, ballgatag testvérem,
diktátor a tél!
Hallgassunk együtt kevélyen,
súgva, mint a szél.*

*Ne borzongasd a bokrokat,
gyere, gyere már,
testvérem a sorsban: költő
fekete madár!*

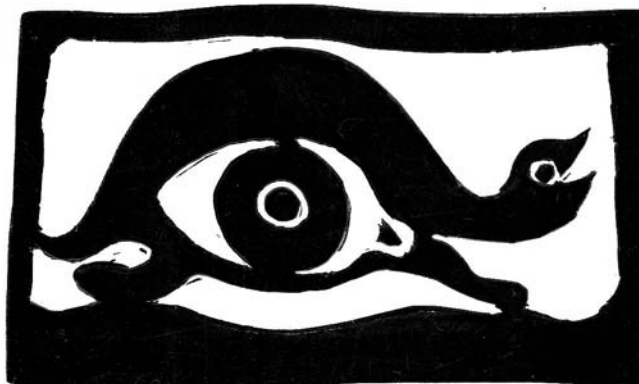
Öreg vers

*Vezet egy ösvény, ballagok,
csönd van, libegek, ballgatok.*

És föl-fölnyögnek a havas fák!

*Nap süt, de szemem nem ragyog:
levert forradalom vagyok.*

Hol vagy, én tündérem, Szabadság?!

Teknősbéka

Bolond Istók búcsúkukorékolása

– Apám, te csengetsz nálam napsugár képében?

– Tessék, kisfiam!

– Vaddisznók közt kiskakasként egyre csak kapaszkodom, de a trágyadombra sohasem érek föl. Egyébként meg elmúltam ötven, te harminc éve meghaltál, már nem a kisfiad vagyok! Szeretnék elszámolni veled, túljutni rajtad, felnőni már végre. Állandóan kikukorékolsz belőlem. Akármit írok, csak ügyefogyottra és oktalanra sikeredhet. Jó, tudom: aki az irodalmat komolyan veszi, az hülye, és aki írás közben nem csinál magából hülyét, az még nagyobb hülye. Amit eddig írtam, az színtiszta, merített hülyeség. Akad olyan hülye, aki egyetlen szót is komolyan vesz belőle? Csak egy szót szólj, és megvirrad az én lelkem!

– Az a legfontosabb, kisfiam, hogy el tudd választani a világosságot a sötét-ségtől. Ha hírül akarod adni, hogy pitymallik. Egyébiránt mindegy, mit teszel, ha éber tudsz maradni. Én a látszatvilág kakasa voltam, te legyél Isten hülyéje. Írjál hülyeségeket, műveidben fejezd ki a hülyeséged, és reménykedjél, hogy az emberek ellenszenve és szigorú ítélete átformál, sőt újjáteremt majd. Így keveredhetsz ki abból a karmából, hogy én voltam az apád.

– Értem, apám. De a létező írás nem Isten választásának az eredménye, nincs tehát abban a helyzetben, hogy a lehetséges írások közül a legjobb vagy a legrosszabb legyen...

– Csak nem akarod megderridultan azt szajkózni te is, hogy a szövegtevékenység nem illusztrál semmit / a semmit illusztrálja, és végtelenül sok univerzum / multiverzum adódik e tevékenység közben, és mind kapcsolatban van egymással? Kisfiam, járj inkább kakasverőt, ragassz kakasleppentyűt az állad alá, kakassarkantyút a bokádra, kakasláb-mohart a lábad közé, és búbolj, benderéssz, petélj, tojózz, babozz, fékj, cicerélj! Kakasolódjanak és tiporodjanak és percselődjenek a tyúkocskák, míg a posztmodern civilizáció kasztrálógépe ki nem heréli a legutolsó kakast is!

– Jó, akkor lemegyek népibe. Úrapám, micsoda nyomorú kínlődés lett az élet ebben a megcsonkolt, legázolt, kiherélt, széttolvajlott, eltahósodott országban! Nincs oly gazember széles Hunniában...

– ... ki megrögzött cinkos ne volna; tudom, tudom. Ne hidd, hogy te születélt helyretolni a kizökkent időt.

– Azért egy jó kis pallosjogunk ha volna, hej, de karóba húzatnék, fölnégyel-tetnék sok hitvány tolvajt, cenket, hazuglárít! Az a rusnya kis vipera is, akit Zelmává stilizáltam, rettentően megérdemelné, hogy négybe vágassam, és kutyákkal nyalassam föl a vérét...

– Irgalmas szívvel legyél hozzá inkább, anyád is ezt mondaná szegény, ha élne, és ezt mondja holtában is. Mert hálás lehetsz a rusnya kis viperának, meg a sok hitvány tolvajnak, cenknek, hazuglárinak. Közöttük élhetsz igazán inkognitóban, Bolond Istók képében. Rajtam se vette észre szinte soha senki, hogy ki vagyok. Te is folyton félreértettél és ok nélkül gyaláztál, kisfiam. El is árultál,

nem háromszor, hanem százszor. De hát a nyugati féltekén kétezer éve folyik az apaság megtagadása – mióta Jézus azzal állt elő, hogy József nem az igazi apja, ő az Egyisten fia, minden ember testvére...

– Miért nem adtad át nekem a tudást, amit a te apád rád hagyományozott?

– Mert nem lehetett, és mert a tudás nagy részét, amit apám rám hagyott, elkótyavetyéltem. De te meg fogod leltni a módját, hogy visszatalálj ahhoz a tudáshoz, amire szükséged van.

– És milyen odaát? Lekacaghatja magáról az ember a nietzscheség lárváját?

– Ha-ha-ha-ha! De le ám!

– Szívesen vagy halott?

– Meghiszem azt!

– Legalább az öreg Matula keze alá adtál volna néhány hónapra, hogy megtanuljam, hány hét a világ, és mitől döglök a légy...

– A te Matulád Frank Marcell, meg az igazak ivadéka: Gergely mester volt – Karaffa magiszterről nem is szólva. Aztán Lola hercegnő, Trudi néni, vagyis Gertrud von Aschenbach grófnő, a Porte d'Orléans-i koldus, meg Krisztina és Ileana. A gyerekkorod is tele volt tanítómesterekkel, hiszen te magad írtad: „Mérhetetlenül gazdag és szinte mennyeien boldog gyerekkorom volt, bár időnként cefetül mozgalmas. Jó nevelésemről leginkább háziállatok gondoskodtak: kutyák, macskák, kacsák, kecskék, bivalyok, egy ló, egy tehén... Virágok és fák, a kert és az erdő lényei avattak be az élet értelmébe; szitakötők, cserebogarak, csigák, gyíkok, vízisiklók, borzok, nyulak, sünök, rókák, szarvasok, meg százféle madár. Kertünk egyik-másik fája többre tanított meg, mint amire bármilyen »guru«, nevelő vagy tankönyv valaha is megtaníthat. Soha nem fogom elfelejteni a gyerekkorom felett őrt álló nemes fenyőfákat, meg azokat a nagylelkű diófákat, amelyektől barátságot, búvóhelyet és táplálékot kaptam. Megszámlálhatatlanul sok tanítóm közt legigazibb a lányom, Nella – az ő kimeríthetetlen életkedvével. Ő adta értésemre, mindenki másnál jobban, a lényem legbelsejéig hatóan, hogy a világ csodálatosan lakható hely – még ha sokan ennek ellenkezőjét állítják is. Otthon vagyok mindenütt. Úgy látszik, mégiscsak a legjobb helyen és időben jöttem világra.”

– Ezt olyan kulturális környezetben írtam, de nem magyarul, amelyik tele volt biofil készletekkel, olyan országban, ahol úgy tartják, hogy a gyerekek az emberiség szárnyai, és eszerint is rendezik be az életüket. De itt, Nekrofiliaiban, ahol elvásik a lélek, összelappad az elme, kiszárad a szellem, ez, amit idéztél, többé nem mondható már, kivált magyarul nem: mert szemenszedett hazugság volna.

– Hazugság volna: de biofil hazugság.

– Ötven, száz, kétszáz év múlva láthatják majd az utánunk jövők, mivé terebélyesednek Zelma és Zirzabella sárkányfog-veteményei – ha az ilyen szőrös kan nők sárkányivadékai addigra el nem pusztítják a világot.

– Másféle erők is működnek ám a világban, kisfiam! Cseperedő Nella lányod, akinek kunvásárhelyi arisztokratavér folyik az ereiben, meg a vele egykorúak s a nála fiatalabbak – ha megtanulják, hogyan tegyék – visszaszerezhetik kozmikus rangjukat: a lelkükben szabadok, szívükben megvilágosultak köztársaságának polgáiraiként.

– Értem én a csíziót, sőt a dürgést is ismerem... De azt is te testáltad rám, apám, hogy borzalmas, aljadék nőcskékkal kínlódjak életem fogytáig.

– Mert ugyanolyan gaz fallokrátor vagy, amilyen én voltam.

– Tudom, tudom, ne is mondd, ezer okból nem kerülhettem el, hogy be ne szippantsanak az utamba kerülő vulvokrata halálmadarak, mint kacska a taknyot...

– Ugye most azt hiszed, hogy mert azzal a „tojásmágiával” ráolvastál Zelmára, elegánsan le is amputáltad magadról?

– Nem a tojásban, hanem a szólalkozásban, a kibeszélésben rejlik a mágia. Ördög bújjon a bocskorába! Zelma olyan megbocsáthatatlanul belerondított az életembe, olyan jóvátehetetlenül összekaristolta a szívemet...

– Lárifári! Te meg az ő életébe rondítottál bele, az ő szívét karistoltad össze.

– Ha nem írhatom ki magamból, aligha kerülhetem el, hogy a reménytelen szerelem végső gesztusával magamba ne leheljem, el ne emésszem – magyarán meg ne öljem. A kiírás a gyilkosság dörzsölt, úri válfaja. Minden író: elvetélt tömeggyilkos.

– Vagyis minden gyilkos, aki megöli a szeretőjét: elvetélt író?

– A gyilkosság a legfeszesebb műnem, egy jeles angol narrátor a szépművészetek egyikeként tárgyalja; a legpontosabb, legkoncentráltabb narratíva. 'Narratíva' ugyebár azt jelenti: bolond beszély, mesüge mese, *a tale told by an idiot*, idióta toldotta mese... Zelma megölése persze gyerekgyilkosságnak számítana. Tudod, hogy ennek a leharcolt nimfának még megvan az egyik tejfoga? Sőt anyaggyilkosságnak is, hiszen...

– Akárcsak Szindbád, én is sokszor csodálkoztam, hogy egyetlen nőt sem öltem meg életemben. Egyébként meg tévedsz, ha anyádat Zelma reinkarnációjának hiszed. Anyád sokkal nemesebb anyagból vétetett, és egészen másféle módon létezik most a világban. Ez a tejfogú nőcske a történelem elefánttalpai alatt nyomorékká transzírozódott tömegember karikatúrája. Széllébelelt mitugrász, mégis az élet titka és hajléka; az emberlét mondanivalójának egy külön betűje. A kondicionált énjébe dermedt, gépi lényként kattogott volna át az életén, ha nem találkozik veled. A sziszifuszi csákánymunkád nem vész kárba: a te rovarodásod háremhölgye szenved attól, hogy olyan, amilyen. A szenvedés megérleli, egyszer csak fölébred a tetszhalálból. Léna majd életre kelti benne a belső indiánt.

– Vagy a belső orosz, aki alól, ha megvakarom, előbújik a legbelső tatár... Lénából alighanem Ludas Mancsi lesz, de ő nem háromszor, hanem hetvenhét-szer torolja meg, és nemcsak Zelmán, hanem az egész világon, amit az anyja elkövetett ellene.

– Az anyjától folyton pocskondiázott, arcul csapdosott, megríkatott, csiként elpöckölt, ízekre cibált, lelken döfött, szíven rúgott, porig alázott Léna nem éri meg a felnőttkort: „bedobja a törülközőt”. Tizennégy éves korában elgázolja egy fodor fehér személyautó, a napot és holdat ütközőjén hozván. Mennyei harangok hűzatlan szólanak, mennyei ajtók nyitlan megnyílnak, mennyei asztalok terítetlen telnek, mennyei poharak töltetlen töltődnek...

– Látom, apám, meg akarsz győzni, hogy van valamiféle túlvilági gondviselés. Mondhatnám, hogy hiszi a piszi, de azért csak folytasd.

– Zelma lányát mindent megértő és megbocsátó szeretettel fogadja az, akit eleink Boldogasszony Anyánknak hívtak.

– Azért ez a senkiházi, repedtsarkú kis ripacsno mégiscsak...

– Őszintén szólva, rád is fért ez a szappanoperett, kisfiam. Olyan volt ez neked, mint a sebészkes, ami föltárja az elgennyesedett sebet. A türkizkék szemű fehérnépállat volt a te gyógyászod, te meg az ő klinikai sebésze. Hogy mást ne mondjak, szépen kihozta belőled az ontológiai számárköhögést.

– Én meg a rengeteg lelki zavart, a teljes tébolyát szivattyúztam föl belőle, mint egy nagy teljesítményű szarszippantó. Nem incifinci, papírkötésű zsebkönyvet, hanem méretes lexikont, több kötetes *Encyclopaedia Zelmaicát* tudnék összebütökölni az eszelős játszmáiról.

– Mégiscsak különleges tanítómester volt ez a széllébelelt mitugrasz...

– Téged hallgatva ocsúdok rá igazán, hogy Zelmáról meg a csámborgásaim többi útitársáról azért narráltam, hogy kiderüljön: minden így van jól. Mindent köszönök, és nem panaszkodom. Olyan vagyok, mint az Ithakába megtért öreg Odüsszeusz: mindig nyitva az ablakom, hogy rögtön útra kelhessek, ha meghallom a tenger hívását.

– Talán Ileana hívására vársz... Útitársaidról szólalkozva isten- és istennőtiszteletet végeztél, föloldoztad és megáldottad őket.

– Nem küldtem képeslapot a hercegnőnek...

– Abbahagyhatod a narrálást: leszáradt már rólad a karmikus púp.

– De megmaradt a szüntelen vágyakozás, a lankadatlan törekvés, a türelmes reménykedés...

– ... hogy egyszer csak kiderül: *tenger és Karaffa, völgy és börtön, rózsa és Zelma* egyazon isteni szöttesnek az egymásba öltött tökéletes mintái. Ha nem adatott is meg nekem, hogy én nevelhessek föl, de látom, az én fényem bened ragyogássá válik.

– Akkor hát csakugyan a legjobb helyen és időben jöttem világra?

– Szabad vagy. Ha óperenciás bugyrok hívogatnak, csak megtörlöd a szemüveged, fejedbe csapod a kalapod, átveted válladon a szeredást, és mehetsz, amerre látsz, mind a vízиг szárazon... Tudván tudhatod: ha bomlott és aljas a társadalom, ez valósággal trágója a lélek épülésének. Nem hagyni, hogy bepálljon rajtad a piros-fehér-zöld dunyha, hanem naponta megszellőztetni; folyvást működtetni a humorérzéked; nekrofil ázaléklények közt rangrejtve élni, és megőrizni a nemességed: ez az igazi nagy tett. Pokollal táplálkozni, és belenőni a mennybe...

– Erőm és tudásom soha ki nem apadó forrása: hogy újszülött Nella lányom szeméből, mikor legelőször rám tekintett, ugyanaz a mondhatatlan mennyei gyöngédség áradt, mint a másvilági látomásban testet öltött lelki nővéreméből. Hanem mondd csak: kommunista voltál-e hát – akár krisztusi, akár marxi értelemben?

– Már megbocsáss, kisfiam, de krisztusi értelemben kommunista éppúgy nem lehet az ember, mint buddhai értelemben ávós, vagy Lao Ce-i értelemben tömegyilkos... Nem voltam eléggé *együgyű*, belső indítatásom és merszem se volt hozzá, hogy kommunista legyek. Pedig igazodtam a kommunistákhoz, legalábbis egy darabig; eleinte a kelletténél sokkal jobban. Kíváncsiságomban, kalandvá-

gyamban, fontoskodhatnékomban – később már gyávaságomban, magamat és benneteket féltve – fölcsaptam a lándzsahordó balekjuknak, és közben elköttyavetyéltem, ami tudásként rám örökítődött, s amit továbbadhattam volna neked. Készségesen fátylat borítottam a szovjet katonák erőszakosságaira, aljaemberi viselkedésüket, amit meg kellett tapasztalnunk mindnyájunknak, anyádnak is, nekem is – neked már az anyád hasában –, a háború számlájára írtam. Úgy okoskodtam, a kommunista utópiának semmi köze a tatároknál is tatárabb megszálló hordákhhoz. Megfertőzött a szó pestisének ragálya; nem fojtottam el csírájában. Hittem, mert hinni akartam nekik és bennük. Vevő lettem üvöltözve agitáló üdvösségkereskedőik bővlijára, mert nem láttam át mindjárt az elején, miféle szörnyalakok kezében van a gyeplő. Volt idő, amikor nagyon szerettem volna Lengyel József elv- és bajtársa lenni, vagy talán a sorstársa is. Mert a glóbusznak ezen a fertályán legalábbis illetlenség volt úgy élni a 20. században, hogy az embert nem hurcolták el se gyűjtőtáborba, se büntetőlágerbe, se ávóspincébe.

– A legilledelemesebbeket mind a háromba... Száz szónak is egy legyen a vége: köszönöm neked, apámuram, hogy nem voltál stukócs, nem lettél téglá. Köszönöm, hogy nem születtem spiclifinek, és nem a te besúgásaidról kell szátyárkodnom, boldogtalan stukócs-ivadékok lármásan félszívű helyeslése közepett.

– Szavak, szavak, szavak... Hamlet is alighanem valami eredeti, talán huszonegynél is több levonásos kóperegényt olvasott...

– Köszönöm, hogy te voltál az apám. De ha jól hallom: *kukurikú*. Pitymalik. Mehetsz vissza oda, ahonnan a napsugarak jönnek – a hatalom nélküli örök létezés birodalmába. Megszolgáltad az elcsitulást. Viszlát odaát!

Zokszó nélkül, derűs, emelkedett nemtörődömséggel vesszük tudomásul, ha az derül ki a végén, hogy nincs isten, se egy, se kettő, se három, se sehány; hogy nincs odaát, és nem lesz viszlát, mivelhogynincs Szentségbe Emelő Óriásdaru, vagy nem működik már, tönkretették a potyautasok, a szavatossága is réges-rég lejárt, és nincs, aki megjavítsa. De amíg ez ki nem derül: csak azért is **talán!** A világgal játszott ipi-apacsunkban a Nagy Talán megérdemli a nagy kezdőbetűt: hasznos talán és mulattató is, dologtalan Olvasó...

Hajoljatok a forrásra: ott dobog a szívem, ott csobog a vérem. Tüdőm a lomb, gyomrom a folytonos pusztulás, ágyékom a szakadatlan keletkezés, csonantom a szikla, agyvelőm a szél, napszitta bőröm a rengeteg göröngy.

Én, isten hülyéje, anyaszomorító paprikajancsi, rosszéletű világcsúfja, bajléktalan lézengő, kópé kakasfi, konflislovak és félkegyelműek testvére, megmutattam magamat nektek: ez az én lélegzésem és lebeletem. Bankot nem alapítottam, biztosító társaságokat nem vezettem, vagyont nem gyűjtöttem, pártkasszára nem áldoztam. Most ereken folyok a világban, most elbúzódom a világ mögé. Ha csengettek nálam: egy napsugár nyit nektek ajtót. Nem vagyok – ez az én hatalom nélküli örök létezésem.

TORNAI JÓZSEF

Epilógus

*Öreg fává nyúltam,
köszönöm, istenek!
Gyerekmód gyanútlan:
nem tudtam, mit merek.*

*Élemedett fámnak
minden ága más-más:
jöhet meg csodálbat
az irigy pillantás.*

*Mondják éretlennek
kigyóagy-kétkedők:
lombja értelem lett,
mire boglyasra nőtt.*

*Amit én tanultam
titkosan ősz fámtól,
elődök oltatlan
csillag-magasán szól.*

*Zúg a fa, ballgatom
(nem ám álszerényen!):
örök Parnasszuson
örök teremtményem.*

A teremtés ablakában

*Az egymás utáni
szörnyek vonulása
és semmi más,*

*a csillagokkal szeretkező,
egyetlen vers
a végtelen verse,
a balálon-túli életmű:*

*paradicsommadár
a teremtés ablakában.*

Halálfigyiglan

(Túlvilági játék két részben)

II. rész

1. kép

(Ugyanazon helyszín kiöblösödő része.)

Viotor: Megint az az ember? Vagy csak hasonlóság...

Magnus: Minden lehet.

Viotor: Az az ember? De hiszen a központi bizottság döntött... Kollektív döntés volt. Egyhangú...

Magnus: Mindig egyhangú, ha nem vállalható.

Viotor: De ha nincs feltámadás, akkor ez valami szemfényvesztés?

Magnus: Mint a tökéletes társadalom...

Viotor: Én elmondtam a központi bizottság előtt... Világosan elmondtam, mi történt azzal az emberrel...

Magnus: Az utolsó szó jogán én is elmondtam, hogy a végső ítéletet nem a bíróság mondja ki az ügyemben...

Viotor: Mit akar? Lezárt ügyeket megbolygatni?

(*Árnyangyal jön lefelé a lépcsőn, keze tele dossziékkal.*)

Viotor: Mária?

Magnus: Nyugodjon meg. Most már van ideje megnyugodni.

Viotor: Igen, most már jogom van pihenni. A posztomat leadtam. Az egészség már nem a régi. A cigarettát visszavették az orvosok. A gyógyszerek... ott vannak a bőröndben, a sarokban. Ha majd jönnek, ne kelljen pakolni. A központi bizottság dönti el, ők csak parancsot hajtanak végre... Mint mindannyian.

Magnus: A lelkiismeretét.

Viotor: Úgy van, úgy van.

(*Árnyangyal a rendezni kezdi a dossziékat. Árnysegéd segít neki.*)

Viotor: Mária... Vajon miért rakosgat a pincében? Dolgozni kényszerül... Nyugdíjasan.

(*Árnyangyal leemel egy dossziét, belelapoz.*)

Árnyangyal: Ezt hallgasd. „Falmelléki ember volt... Nehéz volt őszinte szóra bírni.” Egy kortársa mondta róla.

Viotor: A kezem megint nem akar engedelmeskedni (*mozgatni próbálja az ujjait*). A szegény mutternak izomsorvadása volt. Mégis mosást vállalt, hogy eltartson kettőnket, az öcsémmel. Tudja, volt egy féltestvérem.

Árnysegéd: (*Odabúz egy széket.*) Ez nem tartozik a tárgyhoz.

Viotor: Milyen tárgyhöz? Milyen nap van ma?

Árnysegéd: Kedd.

Viotor: Milyen kedd?

Árnyangyal: Számadó kedd. Intézeti. Íté! a nép.

Vietor: Rólam?

Árnyangyal: Ugyan már.

(A reflektor Magnust világítja meg. Sápadt, lötyög rajta az öltöny.)

Magnus: Ismerős helyzet.

Árnysegéd: Életünk többszörös inkognitó. Nekem most búcsúfellelés. Semmi későbbi jegyzőkönyv, kiegészítés.

Árnyangyal: Talán búcsúlelés?

Árnysegéd: Te ebben akarsz élni. Sőt, belőle megélni. Én nem. Melyikünk becsületesebb? És alázgatsz, mert nem akarok részt venni ebben a szárnalmas játékban. Kint, Genfben olyan embert várnak, aki új dolgokat tud a despotizmusról. Hát viszik nekik, ha az kell.

Árnyangyal: Hát innen a hirtelen hajlandóság?! *(Papírokat rendez maga elé.)* A tényállás ismert, csak a rend kedvéért ismétlem meg. Rend? *(Megáll, elbizonytalanodik.)* Emericus Magnus, önt ellenforradalmi szervezkedésért, az államrend erőszakos, fegyveres megdöntésének kiterveléséért bíróság elé állították. A „független” magyar bíróság kötél általi halálra ítélte, s az ítéletet másnap végrehajtották. A fellebbviteli bíróság évtizedek múltán napirendre tűzte az ügyét...

Árnysegéd: ...mert a történelem végtelenül kegyes és méltányos...

Árnyangyal: Kéretik tartózkodni a cinikus megjegyzésektől. Megértette, miért áll itt?

Magnus: Azért, amit a végső szó jogán is elmondtam: lesz majd még egy ítélet, amely méltányos eljárás keretében igazságot szolgáltat.

Árnyangyal: Az ítékezés joga a miénk.

Árnysegéd: És Isten kezében a kegyelem. *(Lopva Árnyangyalra néz.)* Ezt idéztem, természetes.

Munk *(Lesétál a lépcsőn, ügyézi pózt vesz fel.):* Az országban teljes volt a káosz. A rendet csak internacionalista segítséggel tudtuk helyreállítani, és minden eszközzel kerestük a politikai kibontakozást...

Magnus: Tisztelt Bíróság! *(Legyint.)* Kell ez? *(Kedvetlenül körülpillant.)* Az idegen csapatok erőszakkal megbuktatták a törvényes kormányt. Aljas módon törbe csalták a tárgyalóküldöttségünket... Tényleg, mi szükség van erre?

Árnyangyal: Hagyjuk a történelmi leckéket. Mi szükség volt a kivégzésre?

(Mindenki megdermed, Vietor a kinyújtott ujjait nézi, Magnus a terem sarkába mered, Árnysegéd a kezében levő papírokat lapozgatja.)

Vietor: Arra az események menetében kényszerültünk...

Árnysegéd: Két évvel az események után?

Vietor: A nemzetközi helyzet nem tette lehetővé, hogy az ítéletet korábban végrehajtsák.

Árnyangyal: Tehát előbb meghozták a döntést?

Magnus: Én már a jugoszláv követségen megmondtam, ezek engem ki fognak végezni. Egyébként az ítéletek már az ügyek megszületése előtt megfogannak az idő méhében. Amikor 1944 végén Moszkvából Magyarországra jöttünk, egy alföldi városban a bombatámadások zűrzavarában feltartóztatott bennünket egy szovjet járőr. Kiskatonák voltak, a szabályok szerint jártak el. Gyanúsak voltunk. Ráth, Gőcze, Wolf és én. Mindegyikünknel ugyan-

úgy elcsomagolva rengeteg pénz. Az élet újraindításához, a másik Magyarország megszervezéséhez. Ráadásul mindegyikünk tudott oroszul, bár ilyen-olyan akcentussal. A katonák arra gondoltak, mint a világon bárhol: ezek kémek. Az igazoltatás közben újabb bombazáport kaptunk, s a robbanások közepette megléptem. Másnap találtam meg Ráthékat. Ráth ökölrel jött nekem, a többiek fogták le. Kiderült, a kiskatonák falhoz akarták állítani őket, csoda, hogy életben maradtak. Én ismerem a katona logikáját. Ha így gondolták, úgysem tudjuk kimagyarázni magunkat, akkor meg miért pusztuljunk el mindannyian? Ráthék ezt sosem tudták megbocsátani nekem. Cserbenhagyással vádoltak. Minden későbbi politikai vitánk mögött ott parázslott ez a régi affér...

Árnysegéd: A kihúzóskodó...

Magnus: Úgy is mondhatjuk. Mert a pártfegyelmet betartottam...

Victor: Nyugalomra volt szükség. És az ország élt is a nyugalommal. Helyre-zökkenetek a dolgok...

Magnus: Én az események során végig azt mondtam, hogy hallgassanak el a fegyverek. Tárgyalni és tárgyalni. Ne folyjon a vér. A parlamentbe hozzám bejövő fegyveres csoportok vezetőinek meg az egyetemistáknak mindig azt mondtam: hagyják a lövöldözést. És az invázió előtti napokban fölsejlett a békés kibontakozás esélye.

Victor: Egyértelmű helyzetet kellett teremteni. Engem felkeresett olyan özvegy, akinek a férje a pártház védelmében esett le. Mit mondtam volna neki? Hogy legyen egy kis belátással?

Árnyangyal: Tehát a bosszú, egyszerűen a bosszú diktálta azt a keménységet?

Magnus: Géppisztollyal rendet? Rendszert, azt igen! Amit csak fegyverrel lehet megvédeni, az már nem lehet a szabadság földje. A szabadság géppisztoly nélküli.

Victor: Nehogy azt higgyék, hogy helyettem más nem hajtja végre a pacifikálást. És Ráth módszereiben nem lett volna köszönet.

Árnysegéd: Az önét meg kellene köszönni?

Magnus: Az utódok szerint mindig csak jobbak jöhettek volna azok helyett, akik jöttek. Szerintünk csak rosszabbak.

Victor: Én legalább tudtam, mit akart ez az ország öt, tíz, tizenöt évvel azelőtt. Amiről Ráthéknak csak belügyi jelentéseik voltak. Azt is tudtam, hogy az emberek akkor mennyire gyűlöltek bennünket. A kivégzésekkel előre megfizettük annak az árát, hogy később összekacsinthassunk és fellélegezhessünk. Nem lehetett más sorrend.

Magnus: Ebben a mozgalomban az eretnenség a legnagyobb bűn. Súlyosabb, mintha a túlsó parton köt ki valaki.

Árnysegéd: Sajnos, az eretniséget a szent inkvizíció állapítja meg.

Magnus: Fiatal barátom, nem tudom, szavait történelmi felkészültségnek vagy cinizmusnak véljem.

Árnysegéd: A történelem tanulmányozása hajlamossá tesz az utóbbira.

Victor: Eretnenség? Úgy van. Ebben a mozgalomban voltak kikezdehetetlen elvek, amelyek, ha kivesznek, elvesz maga az ügy.

Magnus: Ó, a pártfegyelem. Pártideológusok papagájai hirdették.

Vietor: A pártfegyelem csak a formaruha volt.

Magnus: Az államvédelem meg a szabóság.

Árnyangyal: Kérem, hagyják egymás gondolatait kifejtteni.

Vietor: Az alapelv a hatalom kérdése. Ha az megvan, többé nem szabad kiengedni a kézből. Az olyan, mint a forró kályha.

Magnus: Ha megfognák, nem ereszt. Odasül a bőr.

Árnyangyal: Kérem...

Vietor: A hatalom adja a meleget is. Emberéletbe került, azért nem szabad veszni hagyni.

Magnus: Túl sok emberéletbe. Ellenfelébe, barátéba. Vajon milyen hatalom az, amely a paradicsomnak mondott karámba a híveinek mondottakat is úgy tereli be? A kétely első csírája az eretnokség kezdete. S ha folytatjuk, messzire jutunk. Borzongató belepillantani. Ha létrejött egy bonapartista hatalom, azon már csak a hatalom megosztásával lehet lazítani. A többpártrendszer létrejötté azokban a napokban ezt szolgálta...

Vietor: Eretnokség? A független (*megnyomja a szót, s Árnyangyalra és Árnysegédra pillant*), a független magyar bíróság áruháznak nevezte.

Magnus: Az eretnokség mértékét vizsgálhatja külső hatalom, de ahogy felébreszteni csak a lelkiismeret képes, igazi bírója is csak az lehet.

Vietor: Úgy persze könnyű megvonni a bocsánatos és megbocsáthatatlan eretnokség határvonalát. Egy történelmi kísérlet legelején...

Árnysegéd: Történelmi kísérlet... (*Árnyangyal szemrebányóan int.*)

Vietor: ...legelején viszont a legkisebb hiba is végzetes lehet, ezért kell az engedmény nélküli büntetés.

Magnus: Talán önpusztítót akart mondani.

Vietor: Ha gyóntató nincs, a pálfordulást ki állapítsa meg, ha nem a bíróság?

Árnysegéd: Lám, a cinizmus ragadós.

Magnus: Lássuk az eredményt! A mozgalmárok egy ideig még megtartották a birodalmat, de elvesztették az ügyet. Az eretnek megtartotta az eszmét, s elvesztette az életét. A birodalom mégis összeomlott.

Árnyangyal: Vendéget várunk.

Árnysegéd: A szokásosnál komolyabb koncentrációt kérek, mert emlékezhetnek, megidézése még sosem sikerült.

Vietor: Ez a sok hókuszpókusz...

(*Az asztalhoz telepednek, kezüket a lapjára helyezik, szemüket behunyják. Mintba rossz rádióból meg-megszakadó hang ballatszana...*)

Burilla: Üdvözlöm önöket, barátaim. Látom, itt van néhai kedves Magnus elvtárs is...

Magnus: Igen, Jurij Vlagyimirovics...

Vietor: A néhait nem kellett volna.

Árnyangyal: Pszt.

Burilla: A szokásos kártyaparti?

Magnus: Nem, Jurij Vlagyimirovics... Azt mi nem engedhetjük meg magunknak.

Burilla: Ugyan már! A jól megérdemelt pihenést? Mi is kirúgtunk néha a hámból. A Gazda szerette az ilyesmit. A grúz borról én gondoskodtam.

Árnyangyal: Mi, akik nem élhettük át azokat az éveket, kérdezhetünk valamit?

Burilla: Rendelkezzék velem, szépségem. Mert a hangjából ítélve csak egy szép ifjú hölgy lehet.

Árnyangyal: Annak idején milyen megfontolásból vették pártfogásukba Magnust?

Burilla: A Gazda halála, Berlinben elégedetlenség, önöknél elégedetlenség... Ha forrnak az indulatok, le kell vezetni őket... Vagy úgy, hogy nekimegyünk az ellenfeleinknek, de azt akkor nem engedhettük meg magunknak. Már nem. Hát újraosztottuk a kártyákat, hogy időt nyerjünk.

Árnysegéd: Pojáca.

Burilla: Ki szólt?

Árnyangyal: Egy barátom.

Burilla: Forró fejű legény.

Árnyangyal: Nem sok időt nyertek.

Burilla: Én semmiképp (*nevet*). Bár ez akkor korántsem volt ilyen vidám. De már így, utólag (*babotázik*). Mindenki sorra került, legfeljebb életben maradt. Az a lassú halál. A gyors halottak a málhások. A zsákba belegyömöszkölnek mindazt, amitől meg akarnak szabadulni. A bűnöket. Amiket annak mondanak. Mintha azok is átküldhetőek lennének a túlvilágra. Egy ideig eltűnnek, de a csomag lassan eloldozódik a halottól, felbukkan a vízből, és ott imbolyog mindenki szeme láttára. Ráadásul beszennyezi a vizet. Rólam is levált néhány rám madzagolt batyu, és ott himbálózott úgymond a szükségszerűségek hullámain. Mondjuk a német kérdés...

Árnysegéd: De ilyen üzeneteket csak megfélemlített embereknek lehet küldeni.

Burilla: Barátaim, rosszul hallom, kicsit hangosabban...

Árnysegéd: Felesleges. A mór megtette kötelességét. Akarom mondani, a grúz.

Burilla: Csak azt sajnálom, hogy bár a nevem a Gazdáé mellett ott a történelemkönyvekben, igaz, nem éppen jó színben, a családtagjaimnak viszont új nevet kellett felvenniük.

Árnysegéd: Mint egy külvárosi bandavezér...

Vietor: Magnus pártfogója volt.

Árnysegéd: Ön sem számíthatott különbekre...

Vietor: Nehogy azt higgyék, élveztük a felénk áramló gyűlöletet!

Árnyangyal: Volt egy másik is, ami nem a tömegektől, hanem az elbocsátott légió tagjaiból áradt. Akik nem felejtették el, hogy kiszolgáltatták őket a tömeg dühének, hogy sokukat meglincselték. Ön októberi rádióbeszédében még dicsőséges forradalmunkról beszélt. Januárban, februárban a felkelőket vallató vizsgálótisztek emlékeztek erre a beszédre, s megfordult a fejükben: akár ön is ülhetne a vizsgálati fogságban...

Vietor: Ugye, hogy nem volt olyan egyszerű a helyzet?! Az életünket megváltani? A koncepciók perек során nemegyszer előfordult az ilyesmi

Árnysegéd: Ön 1949-ben, a nagy perben egy volt minisztertársát győzködte a vizsgálat során, hogy ismerje be azt, amit nem is követett el. Egykor társa volt az illegálításban. A per után kivégezték.

Vietor: Az előre nem volt tudható. Ráth kétszínű játszmát játszott. Mindenki azt hitte, lesz humánus megoldás.

Árnyangyal: Megmaradt a magnófelvétel, amelyen egyértelműen fenyegeti a minisztert, hogy tegyen beismerő vallomást...

Vietor: Tudtam, hogy a másik szobában Ráth fullajtárjai hallgatják a beszélgetésünket. Nemsokára már én is ültem. Évekig. Magánzárkában.

Árnyangyal: Mert 1943-ban feloszlatta a pártot...

Vietor: Ezt Ráth állította. Levélben mindezt többször kifejtettem neki. A központi bizottságnak. Az ügyészségnek. A sorozatos lebukások után, a háborús nyomás alatt a nagyon kis létszámúra olvadt Kommunisták Magyarországi Pártját nem volt értelme úgy életben tartani, hát kimondtuk a megszűnését, de nyomban megalakítottuk a Békepártot. Moszkvában ezt nem értették, defetista akciónak tekintették, és soha nem bocsátották meg.

Árnyangyal: És még korábban, '33-ban?

Vietor: Az hogy jön ide?

Árnyangyal: Kíváncsi lennék.

Vietor: Letartóztattak bennünket. A politikai rendőrség főnöke olyan dokumentumokat mutatott nekem, amiből azt hittem, mindent tudnak. Verték bennünket, értelmetlennek tartottam a hallgatást, és elmondtam, hogy két társam milyen funkciót töltött be az ifjúsági mozgalomban. Kiderült, hogy behúztak a csőbe. Senki nem árult el semmit. A tárgyaláson visszavontam a vallomást azaz, hogy kényszer hatására tettem. Szégyelltem, hogy köptem. De nem ártottam a társaimnak.

Árnyangyal: Ebben miért olyan biztos?

Vietor: Mert ugyanannyit kaptam, mint ők. Pedig nem voltam olyan régi illegális ember, mint azok. Egyébként Ráth is köpött: 25-ben, amikor letartóztatták. Elárulta, milyen szerepe volt az olasz kommunista párt megalakításában. Komintern megbízásból. Amikor kikerült Moszkvába, ezért újra elővették. Mert ez volt a módszer: sakkban tartani, zsarolni bárkit. A félelem nagy börtönőr. Belül őrködik.

Árnysegéd: Elég könnyen feladta...

Vietor: Nem adtam fel senkit...

Árnysegéd: Elég könnyen feladta a korábbi véleményét. Harmincháromban véletlen. Negyvenháromban gyakorlati megfontolás. Negyvenkilencben meggyőzés egy beismerő vallomáshoz. Aztán pedig évtizedekig a „törvénytelenység” elítélése.

Vietor: Mit tudnak maguk azokról az időkről? A találékonyság az életben maradás feltétele volt.

(Árnyangyal és Árnysegéd egymásra néznek.)

Magnus: Amikor a kormányülés után Vietor eltűnt, kerestettük. Azt hittük, elrabolták a szovjetek.

Árnyangyal: Még a feleségének sem árulta el, hova ment.

Magnus: Engem kért meg, hogy derítsem ki, hol lehet.

Vietor: Az nem éppen üzengetős idő volt. Munka hívott egy találkozóra, oda mentem.

(Árnyangyal int. Vetített képen komor, őszi utca, a harcok nyomai.)

Munk: Azt akarod, hogy Ráth visszatérjen? És gondold a Köztársaság térére. Tombolnak a lumpenek. Mit akarsz? Másodszor is elveszíteni azt, ami annyi becsületet elvtársunk életébe került?

Viotor: Könnyű neked. Én benn vagyok a kormányban.

Munk: Magnus veszélyes útra lépett. Ez az ő játszámja, nem a párté.

Viotor: Régi, kipróbált káderek vannak köztünk...

Munk (*legyint*): Rézgombok. Egyébként az a pojáca Ráth téged sosem becsült képességeid szerint. Csak a munkás kellett neki. Az okos munkás, mert hogy ő nem az. Játszott veled.

Viotor: Az országgal.

Munk: Cicázott. Hát akkor? A szovjetek nem nézhetik tétlenül, ami itt történik... Gyere velem.

(*Eltűnik a régi kép.*)

Magnus: És feladta, ami addig volt. De már nem szégyellte.

Viotor: Arról szó sem esett, hogy Moszkvában kötünk ki.

Munk: A kocsimba önként szálltál be. Ez tény. Moszkváról nem volt szó, de azt sem hihetted, hogy a csúcsvezetés a rommá lőtt Budapestre jön. Előtte, a szétesés napjaiban itt voltak a meghatalmazottaik. Ott ültek a központi vezetés ülésein, a hátsó sorokban. Némán nézték a pánikot és fejvesztettségét.

Árnysegéd: Ön beszállt a kocsiába...

Viotor: Kimentünk a tököli reptérre, aztán egy nagyon gyenge kis gépen Kijevbe, majd Moszkvába. Azóta is utálom, bocsánat, nehezen viselem a repülőutat. Inkább vonattal szoktam utazni... Ha egyáltalán muszáj. De az a legjobb, ha nem kell.

Magnus: Mi meg szorítottunk érte, nehogy az oroszok elrabolják. Hát önként elraboltatta magát. A vonakodásban benne volt a hajlandóság. Úgy bizony.

Viotor: Magam sem tudtam, fogoly vagyok, vagy mi. Ki szereti a határhelyzeteket?

Magnus: Senki. Azt nem mindig tudni, hogy mit kell csinálni, de azt igen, mit nem szabad.

Árnyangyal: Egy jelentésből olvasok fel, amely Ráthnak készült. Aláírója Éder Gábor, a politikai rendőrség vezetője, aki az illegális időkben egy lakásban is lakott Viotor Jánossal. Idézem: „A Conti utcai börtönben a foglyoknak két bombázást kellett átélniük úgy, hogy a politikaiakat nem engedték le az óvóhelyre. Viotor csaknem idegösszeroppanást kapott a félelemtől. Amikor illegális munkája során egyik alkalommal letartóztatták, sikerült megszöknie, s egy biztonságos lakásra érve ideglázszerő állapot vett erőt rajta.”

Viotor: Akkor már három napja nem aludtam. A veszély az veszély, de nagyon leegyszerűsíti a dolgokat. Vagy vagy. Ott nincs vita.

Magnus: Vagy ő, vagy én. S nem kétséges a válasz.

Árnysegéd: Ön világlétében szerény ember volt.

Viotor: Ehhez mit fűzhetnék hozzá?

Árnyangyal: És nem felejtett.

Magnus: Elefánttulajdonság. Pedig a központi vezetőségben nem elefántok ücsörögtek. Bölények. Pónilovak. Papagájok. Hiénák.

Árnyangyal: A már említett Wolf fia az ávéhánál szolgált. Egyszer, még az ön letartóztatása előtt, bár ő volt a fiatalabb, letegezte önt. S ezt később sem bocsátotta meg neki.

Viotor: A pártficsúrkodását nem bocsátottam meg neki. Meg a nyikhaj kihallgatási stílusát.

Árnyangyal: De az mégiscsak feltűnő, hogy egyre magasabbra emelkedve a pártlétrán, állandóan emlékszik egy ilyen apró sértésre.

Viotor: Én mindenre emlékszem. Még arra is, hogy mire nem akartam emlékezni. És funkció nélkül egyre többre emlékezhetem.

Magnus: Ideje jön mindennek. Ha késve is.

Viotor: Én ma is emlékszem, mennyibe került egy pakli dohány '37-ben. Nekem később sem kellett bemutatni a valóságot. Hangulatjelentések, szociológia – maszlag.

Magnus: Fuldokló az emeletes hullámokban. Az sem veszi észre a közeledő tengerjártót a fején átcsapó hullámoktól. Csak akkor, amikor kettészelte.

Viotor: Soha nem kívántam a posztokat. Jöttek, kéretlenül. Vonakodva fogadtam el bármit is. Megváltam volna a magas funkciótól is, de nem hagyták.

Árnysegéd: Az a visszavonulás eleve a visszavonására épült. A kéretés ko-reográfijára. Gerjesztették a bizonytalanságot, hogy az emberek tartsanak a kiszámíthatatlanságtól. Féljenek, nehogy rosszabb következzen. Hogy aztán marasztalhassák.

Árnyangyal: Kompromisszumok robotosa?

Árnysegéd: Kompromisszumok kompromittálója.

Viotor: A szolgálat... A dolgok már akkor eldőlték, amikor még meg sem történtek. Maga mondta. (*Magnusra néz.*) Így volt ez nálunk, s így később, Prágában. Ott kevesebb vérrel. Akkor meg minek lefeküdni a szerelvény elé. Kinek jó az? Igen, véres volt a kezünk. Az emberek meg beletörődhetnek, hogy az erőszaknak engedelmességek. Ha erőszak, akkor kényszer. Akkor ennek engedelmességek, s nem megtagadták a néhány héttel, hónappal korábbi önmagukat. Legalábbis belül nem kellett megtagadni.. Ennyi jól jön a túléléshez. Egy kis tartalék a rossz időkre.

Magnus: Hogy mi sok, azt meg a bíróságok és az internálások eldöntötték.

Viotor: Amikor lehet, akkor kell engedni a szorításon. A fát is először felgö-zölik, aztán ráhajlítják a formára, s akkor felveszi annak az alakját. Akkor le lehet venni a szorítókat.

Magnus: A kisszerűség már előre ítéletet hozott. A kisszerűség mindig a valóságra hivatkozik. A meglevőre. Mert azt hiszi, ismeri, belefullad a valóságba. Pedig a lehetőség az egyetlen esély. A szabadság kapuja. Azt viszont ki kell nyitni. Aki tehetetlen, lelepleződik. Ha ráadásul kicsinyes, akkor visszaüt.

Viotor: Nem a hősködés, az lett volna a nehezebb, ha belép az általam vezetett kormányba. Persze, akkor most nehéz volna árulókra meg áldozatokra osztani a résztvevőket.

Magnus: Mily megható! A hatalom mazochizmusa! A fordított mártíromság!

Árnysegéd: (*Viotorhoz*) Azt akarja mondani, a kivégzések a jövőt szolgál-ták?

Viotor: Az embereknek több lelkük van. Az egyik a beletörődő. A másiknak kell a példa az önbecsüléshez. És a mártír azt hirdeti: voltak, akik nem voltak vissza semmit. Akik a sínekre feküdtek, a közeledő vonat elé.

Magnus: Volt, akiben két lélek lakozott. Volt, akiben három. És volt, akiben egy. Akiben több, az végképp nem nyugodhat.

Vietor: Nem az a fontos, mit akar a politikus a néppel, hanem az, mit akar vele a nép.

Magnus: Ó, az események nagy mozgatója! Az események attól jöttek mozgásba, hogy nem maradtam bent a sorban. Hogy kiléptem. A halált persze csak az örült választja. Nem én választottam, kiválasztottak rá.

Vietor: Nekem meg életet választottak, de nem úgy éltem le, ahogy gondolták.

Magnus: Van, amit helyre lehet hozni. De ha egy ország megy tönkre észrevétlen, az jövátéhetetlen.

Munk: Mit tapogatóznak itt egymást? Erre az országra rátolták a hegyeket. Se jobbra, se balra. Itt kell kibírni. Hol ilyen vész jön, hol olyan. Ha együtt, akkor a jó magyar viszály. S akkor mindenkinek igaza van. Csakhogy nem lehet mindenkinek igaza.

Vietor: Kényszerek árnyékában minden vita eleve vakvágányra fut.

Árnyangyal: Tudom, hogy szeretett sakkozni. Nem a győzelemre, a jövőre játszott?

Árnysegéd: Ugyan, legfeljebb a szobor talapzatára kapaszkodna fel...

Vietor: Nélkülem ez az ember sem állna ott. Ha akkor velem tart, ma ugyanúgy ócsárolnák, mint engem.

Magnus: Ez ám az önzetlenség! Újra bitóra küldene, pedig most nem is kényszerítik rá?

Árnysegéd (Magnushoz): Már csak a halhatatlanságtól tudjuk megmenteni, de az sem könnyű.

Árnyangyal: A halhatatlanságtól, azaz a kegyelet unalmától. Ahonnan egy lépés a feledés.

Magnus: A halál volt az igazi hazatérés. A megfellebbezhetetlen. Az emigrációból való visszatérés csak kísérlet a befogadtatásra.

Vietor: Krisztus nincs Pilátus nélkül.

Ügyész-Munk: (*Kibúzza magát.*) Jelenlévőről csak jót vagy semmit.

Magnus: Ott legfeljebb légionárius lehetett volna.

Vietor: Akárki akármit papol, itt kiegyezés volt. Becsületes.

Magnus: Kiegyezés nélküli kiegyezés. Az meg nem egyezés, hanem egyelés. A nem tetszőt kitépjük, a többi meg hallgat.

Árnyangyal: Mint a történelem sziámi ikrei...

Árnysegéd: Pantomim a tükör előtt. De az egyik nyomorék.

Árnyangyal: A szétválasztásba meg behalt a másik.

Magnus: Inkább velünk, mint egy országgal megkísérelni.

Vietor: (*vigyorogva*) A púpos sem csatolhatja le a púpját.

Magnus: Íme, a történelem pillangója! Féregként a gyümölcsben átvészelt a nehéz időket, majd kibújik a napfényre, szárnyait próbálgatja, kész a repülésre...

Árnysegéd (szemrehányóan Árnyangyalnak): A nép felmentve, odaköthető egy új szekérhez, nyakába abrakoszsák, elébe meg, rúd, friss lózungcsokor. Amit sosem ér el, csak vágat utána. Hát ettől akartam megszabadulni.

Árnyangyal (gúnyosan): Országomat egy ösztöndíjért?

Magnus: Mit is kezdenek itt velünk?

Gondnok: Figyelem, szolgálati közlemény. Az intézeti titkár jöjjön az ügyeletre! (*Árnyangyal félszegen el. Munk a nyomában.*)

2. kép (Ugyanazon helyszínen.)

Vietor: Értem jöttek...

Magnus: Mondtam már, nem magáért...

Vietor: De kopognak. Szólítanak.

Magnus(*Legyint.*) Azok a falak...

Vietor: A többiek már nincsenek itt. Egyet elárulhatna. Elvégre a mozgalomból jött, mint én... És akkor, a döntő pillanatban, mégis másként fordultunk. Miért?

Magnus: Utólagos okoskodással nincs magyarázat.

Vietor: Pedig valami titka van annak, hogy az egyik így, a másik úgy.

Magnus: Az egyik ilyen, a másik amolyan.

Vietor: Pedig akár fordítva is történhetett volna.

Magnus: Helycserével? Nem. Más szereplőkkel igen, de helycserével nem.

Vietor: Mégis ugyanaz történt volna. Másokkal, ugyanaz. Mert valaki mindig jön.

Magnus: Valaki igen. A történelem bakija. Csuklása. A félrenyelt szándék. Ebbe az eszmébe eleve bele volt ültetve a rontás. A jószándékba a bűn.

Vietor: Eleve? Valaki csak elrontotta...

Magnus: Nem Sztálin találta ki. A rontás találta meg Sztálint.

Vietor: Mintha természeti csapásról beszélne.

Magnus: Az is. Úgy jött, mint a végzet. A világot járt társak, Lenin társai tudtak a veszélyről, néha még figyelmeztettek is, mégis szinte megbűvölve, mint kígyót az áldozata, figyelték a kifejlődését. A szembeszegülőknek meg beadták: bár előfordulnak hibák, az ügy szent, nehogy az ellenség téged használjon fel ellene, működj együtt. S a nagy perek vádlottjai önmaguk ellen tanúskodtak.

Vietor: A mintából sorozat lett a táborban. Sőt túlteljesítő is akadt. Ráth.

Magnus: Túlteljesítő másfelé is akadt. Sőt, megkésett túlteljesítő is. A közös tervrajzú épületen az egyes országok stílusával készült a díszítés. Kinek mire futotta. De maradjunk a házunk táján. Nem csak a csíra volt fertőzött. Az lett a termés, az új mag is. (*Mutatóujja pisztolyként Vietorra áll be.*)

Vietor: De emberöltővel a nagy perek után más helyzet volt.

Magnus: Más helyzet, mégis azonos megoldások. Ezért mondom, hogy az eszme kiötlőinél a legelején befészkelte magát a rontás. A hatalom kisajátítása. A magántulajdon kisajátítása. A gondolat kisajátítása. A teljes kisajátítás. S ha a bűn felkínálkozik, kisajátítja azt, aki enged a csábításnak.

Vietor: Engem éppen hogy nem csábított hatalom, tisztség. Verejtékes éjszakák után döntöttem, ott, Moszkvában is.

Magnus: A verejték hiteles, a többi már csak a lélek kis hiúsága. Az önfeloldozás kisdud játékai. A magunknak kimért hősies pózok. Mert visszamenni névtelennek mindig nehezebb, mint mentséget találni a folytatás kényelmére. Mert ebben a rendszerben az igazi váltópénz mégiscsak az emberélet volt.

Vietor: Hát akkor? Mért nem váltotta ki magát? A jövő miatt?

Magnus: Ugyan már. A jövő? Önvigasztalás. Ha már a forradalmat nem lehetett, legalább az életünket hadd teljesítsük ki. Ahogy az asztalos befejezi a széket. A paraszt a szántást. Tisztességgel lezárva a megkezdettet.

Vietor: Nem könnyíti meg a dolgomat. Mint akkor...

Magnus: Nem is nehezítem. Nem a feloldozás a tisztem.

Vietor: Így telik el majd a hátralevő?

Magnus: Ugyan mi lenne hátra? Mindőnknek ugyanaz. A soha vissza nem térés.

Vietor: De nem mindegy, hogyan múlik ez az örökké tartó.

Magnus: Nekem akár prolongált büntetésként, hogy itt sem oldozhatom el magamtól. Rám kötözték.

Vietor: (*Mintba nem ballotta volna, az ujjait mozgatja*) Hogy ez már mindig így... (*Liftzúgásszerű hang.*) Közelednek...

Magnus: Ugyan már mit tehetnek magával?

Vietor: Tudja, a bizonytalanság... Az megbolondítja az embert.

Magnus: Egyébként ne higgye, hogy itt a legnehezebb. (*Felfelé mutat.*) Ott. Végül is abból, amit akartam, alig valamit látni.

Vietor: Szobor, az igen. Az olcsóbb. Aztán a hallgatás.

(*A lift döccenve megáll.*)

Magnus: Ez az enyém.

Vietor: Hát akkor külön-külön.

(*Az egyik oszlop mögött Árnysegéd áll. Vietor észrevétlen mögéje lép.*)

Vietor: Kijuttatna innen? Nem ingyen gondolnám.

Árnysegéd: Magam is alig bírok kijutni.

Vietor (*legyint*): Maga előtt az élet.

Árnysegéd: Mit akarna ott, kint?

Vietor: Azt bízva rám.

Árnysegéd: Megpróbálhatjuk. De sokba kerül.

Vietor: Nekem nincs annyi.

Árnysegéd: Jó, a fele.

Vietor: Mikor?

Árnysegéd: Elő kell készíteni.

Vietor: Akkor sokan fogják tudni.

Árnysegéd: Idő kell. Ön nem akárki.

Gondnok: Figyelem, szolgálati közlemény. Az ügyeletes jöjjön a kiszolgálószintre.

Árnysegéd: Akkor holnap.

Gondnok (*mintegy égi hangként*): Séta közben mélyeket lélegzünk, hogy a friss levegő átjárja a tüdőnket. Érezzük, amint az oxigén bejut a véráramba és feltölti sejteinket. Bátrak vagyunk, erősek, szabadok.

3. kép

(*Mindent átbató légzéshang. Árnysegéd felmegy a lépcsősor tetejére. A liftzúgás erősödik, a kinyúló ajtón túl egy plazacsarnok mozgólépcső-kavalkádja tönik fel.*)

Gondnok: Valami szokatlan?

Árnysegéd: Az nincs. De nehezen viselik a bentlétet. Vietor ki akar jutni.

Gondnok: Nofene. Nem nyugszik.

Árnysegéd: Nyugodna. De azt hiszi, kint könnyebben meghúzhatná magát valahol.

Gondnok: Megbeszélem a főnökséggel. És a másik?

Árnysegéd: Az megbékélt. Legalábbis látszatra.

Gondnok: Az ilyen a legveszélyesebb.

Árnysegéd: Szerintem teljesen veszélytelen.

Gondnok: Azt bízva ránk. Szóval, a főnökség több kezdeményezést vár.

Árnysegéd (*a zsebébe nyúl, bankókat bajt össze, a Gondnok köpenyének zsebébe gyúri*): És a jutalomküldetés? A repülőjegy? Azt mikor?

(*A Gondnok otthagya. Árnyangyal mint Igazgatónő éri el a Gondnokot, aki kibúzza magát, akárcsak egy előljáró előtt.*)

Igazgatónő: Hagyja ezt a katonásdit. Ez a Sóhaj nagyáruház és maga a munkatársam.

Gondnok: Értettem.

Igazgatónő (*legyint*): Már megint... Pénzt fogadott el? Többet ne forduljon elő!

Gondnok: Visszavihetem, ha akarja.

Igazgatónő: Most már mindegy. Magnust hol helyezte el?

Gondnok: Egyes szobában.

Igazgatónő: Atviheti a közösbe.

Gondnok: Az a Vietor szökésen töri a fejét.

Igazgatónő: Látszatra bele kell menni a segítségébe. Aztán áttenni a panorámaszobába.

Gondnok: Panoráma?

Igazgatónő: A kazamatába. Három nap világosság nélkül. Akkor majd a zseblámpa is reflektornak tőnik. Ott aztán lehet az alapoknál kezdeni a szervezkedést.

Gondnok (*felragyogó arccal*): Az finom lehet. A segédtanár, szóval, az a gyerek érdeklődik a kiküldetés felől.

Igazgatónő: Csak magának: nincs kiküldetés.

Gondnok: Akkor nincs.

Igazgatónő: Addig dolgozik, amíg azt hiszi, lesz. Ha megtudja, hogy nem, kilép.

Gondnok: Értettem.

Igazgatónő: Dehogyan érti. Semmi sem ért. Az a gyerek ártatlan. Születésileg az. De majd teszünk róla, hogy ne maradjon az. Csak hadd válasszon. Állandóan választania kell. Akkor majd megnézheti a tenyerét, a ruháját. Hogy tiszta maradt-e?

4. kép

(*Vietor Magnus rubájában jön abban az aluljáróban, amely a plazacsarnokba vezet. Hajléktalanok, koldus, utcai zenész.*)

Vietor: Kelj fel, és járj! Kelj fel, és járj! Kelj fel, és járj!

(*A járókelők értetlenül bámulják.*)

Magnus (*szendvicsemerként*): Pilátus megváltóként? Maga átváltozó-művész vagy kintornás?

Viotor: Ki kellett jutni onnan. Akár rövid időre. De semmi sincs abból, amire az életünket tettük fel.

Magnus: Az én életemmel még egyszer nem rendelkezhet.

Viotor: Mennyi nyomorúság!

Magnus: Pontosan annyi, mint régen. Volt egy eszme a társadalmi igazságtalanság megszüntetésére. Az emberek csatlakoztak hozzá. S mi lett belőle? A nagy csalás. És megcsalás. Igazságtalanságból igazságtalanságig vezető út. Igazságtalanságokon át. Ez maga az emberiség útja. Vég nélkül.

Viotor: Előlről kell kezdeni.

Magnus: Csak akkor, ha már elfeledték. Az emberek bölcssek: tudják, mit nem kell.

Viotor: Csak azt nem, hogy mit kell.

Magnus: Vezekelni.

Viotor: Meddig?

Magnus: Mindörökké.

Gondnok: Hogy kerültek ide? *(Gyanakodva méregeti a két, egyforma öltöztető embert.)* Ez súlyos kihágás.

Magnus: Miért? Kijárási tilalom van? De akkor hol az ágyúörgés? A lánc-talpcsörömpölés?

Gondnok: Ne csinálják velem. Nekem ez a munkám. Az állásommal játszom.

Viotor: Az a maga baja.

Magnus: A kockázat. A kockázat. Azt akarja megúszni mindegyik.

Viotor: Nincs semmi kockázat. *(Szándékosan járókelők elé áll.)* Ismer engem? *(Azok értetlenkedve kitérnek előle.)*

Gondnok: Szépen megkérem önöket...

Magnus: Nyugalom, a kimenő végén visszatérünk. Jól kifundálták. A holnapra nem gondolni. A holnapután már messzeség. Pedig az örökkévalóság itt van, meg kell érinteni. Mint a cserépkályhát. Egyenletesen meleg. De ismerik-e még a cserépkályhát? A fát? A szenet? Amit haza kellett szállíttatni. Bekészíteni, alágyújtani. Bíbelődni vele.

(A mellette elbaladók bámulják, mint a babókot. Aztán Magnus egyetlen lendülettel belép a vízesésbe, az áradat szétnyílik előtte, anélkül, hogy a rubája nedves lenne.)

Gondnok: Atyaisten. Ez valami videotrúkk.

Igazgatónő: Mióta alkalmazzuk, megnőtt a forgalom. Több százan nézik, amikor átmegy a vízfüggönyön.

Gondnok: Hogy sikerült rávenni?

Igazgatónő: Rávenni? Nem is tud róla. Csak néz előre.

L Á S Z L Ó F F Y C S A B A

Közüdvtől elidegenedett lelkületek

*A szívlámpás alig pislákol, kibunyóban.
Fölösleges, vagy egyenesen káros
a sorsot megzavarni a múlt ócska
kellékeivel – Üdvtanoddal, János.*

*A szövegek végakaratóval mi lesz?
Hallás kérdése. Prozódia. Semmi más.
A mellkas puszta kísérleti váz;
zibáló ősz, nem kísérteties.*

*Pöffeszkedő pókmohóság, a letiport
talajtól elrugaszkodott, frivol
tornamutatványok a régen
elszáradt sok hajszálgyökéren;
és csőretöltött csőcselékvigyor.*

*A lélek, ha volt is, esendő,
a gondolat betemetendő.
Csupán a test batártalan még.
(Ifjúság – világűrnyi emlék.)*

Párhuzamosok találkozása

(Bolyai-érv)

*A zöldek mind megfeketülnek
a lét ellebetetlenülbet
s felbasítva basát az ürnek
a balál is elevent szülbet.*

SZÖLLŐSI ZOLTÁN

Takarom térdem

*Férfiember én,
tenyeremmel takarom
térdem: szemérmem.*

*Augusztus van, éjszaka,
elvirágzik a világ,
szaglik, bomlik illata,
hull, csillag pereg le rád,
elvirágzik a világ.*

*Kertet búz a hold,
uszályt: cigarettázó
vén matróz vagyok.*

*Ollózza ingem, kigombolt kedvem,
augusztus végi fecske,
szerelmem bonvágy, szemem ha nem lát,
ténfergek idegenbe'.*

*Leányok, nyírek, bány csitri hírnek
boldog továbbsúgói –
ballgatom s nézem, tudnak e nékem
üzenni rólad, szólni.*

*Febéren, kéken csillan az égen,
mászik egy repülőgép –
fénylő sok tübe napfénye fűzve
s bő selyem, megleng a lég.*

*Bolond szél támad, nem szívem lázad
garabonciás lobbal,
szomorúfűzfá nagy szökőkútja
alatt ázik az udvar.*

*Dől a nap szára már délutánba,
megbillennek a házak,
de még a fű közt nem olt a hűvös
vöröslő hangyalázat.*

*Nyaramnak vége, erejét mérve
lendül a körtefaág,
leszakadt ökle darazsas körte,
izzik a földön tovább.*

*Felhallik éppen az üres égben,
bült helyén most zúg a gép,
ösvénye rongya tejútja volna –
kondenzcsík, semmi egyéb.*

*Kéményem füstje,
fák lelke száll a fákra,
nem föl az égbe.*

*Nem tudom, ki vagy. Álom vagy-e?
ha álom vagy, lehetséges-e
csak veled lennem mindig ébernek?
járó napomon szédelgek.*

*Nem tudom, ki vagy. Folyó vagy-e?
ha folyó vagy, lehetséges-e
ölelésedben feküdnöm resten?
vad szigeted boldog testem.*

*Nem tudom, ki vagy. Ajtó vagy-e?
ha ajtó vagy, lehetséges-e,
magamra zárt bármás ajtóm volnál?
asszonyom te, szárnyasoltár.*

*Élni a világ
elég, létezni semmi,
jaj, a semmi kell.*

Dal

*Tekintetem, mit fölvetek,
arrébb taszít egy felleget.
Kisüt a Nap, de nem meleg,
könnyes a fűszál, didereg.*

*Sírás maszatja kezemen,
rubámba törlöm kézfejem.
kigyúl a bokor, csupa fény,
gyöngy sajog minden tövisén.*

Modigliani: Rózsaszínű akt

*Érett őszibarack pirkadó héja
ilyen, mint ez az ölelésre hívó,
megadóan elnyúló női test,
duzzadt mellén a rózsaszínű bimbó,*

*fájón sajogva, merészen, mered föl,
barnálló hónajlpihéin, az ágyék
sötét bozótján és az összezárt
combok ívén parázsló szűzi vágy ég,*

*és nedvesen lüktet a néma száj,
tollmeleg fészke csóknak és mosolynak.
Félig-nyílt szemében fölszólító
várakozás lángocskái lobognak.*

*Már nem is önmaga – anyagtalan,
sárga sugárzás, abogyan a bársony
barnák kontrasztjából bőre kisüt,
hogy maga körül mindent fénybe mártson.*

*S oly ártatlan és esendő, abogy
egész lényével forr a pillanatba,
két karját szétterjesztve, mielőtt
megnyílna, hogy a gyönyört befogadja.*

Janus arcú

Felperzselt hómezők

Lajtos Árpád amint visszatért a Don melletti főparancsnokságra, azonnal jelentkezett Jány Gusztáv hadseregparancsnoknál. Bemutatva a térképet, részletesen tájékoztatta. Jelen volt a főparancsnok segédtszjtje, Cseh Kálmán és Rakovszky vezérkari főnök.

– A mondottakat azzal is ki kell egészítenem – folytatta Lajtos –, hogy a felderítő repüléskor nemcsak az ellenfél gyülekezését sikerült megállapítanom, hanem a védelmi vonalaink érték is... Megdöbrentő, hogy az elrendelt erősítések helyett, egyetlen futóárok a fő ellenállási vonal. Ebből ötvenméterenként cikk-cakkban kiágazik egy kis összekötő árok, a figyelő bunkerokig. S mindezeket csak egy tüskés drótkadály védi, amire elég ráfújni...

– Olyan ez uraim, már megbocsássatok a hasonlatért – szólalt meg Rakovszky vezérőrnagy –, amikor a középkorban, egy palánkba zárkózva várta a maroknyi végvári katona, a falak előtt táborozó többszörös túlerőben lévő oszmán hadat...

– Nem rossz a párhuzam, vezérőrnagy úr – mondta Jány csendesesen. – Ha úgy tetszik, mi vagyunk, ugyan idegen földön, de Magyarország előretolt végvára... s akik szemben állnak, többségükben valóban hitetlenek... De ezzel, nem sokra megyünk. Tennünk kell, hogy kiálljuk az ostromot.

– Cramernál van a tartalékunk...ha valahol sikerül áttörniük, széteshet a front... – jegyezte meg Rakovszky.

– Elrendelem, hogy a nálunk maradt 700-as páncélos kötelék, az urivi hídfő mögött sorakozzon fel, a felvonulást estig be kell fejezni – adta ki a parancsot Jány. – Lajtos alezredes úr, a felderítés eredményéről értesítsd a hadosztályparancsnokokat. Köszönöm uraim...

Lajtos Árpád a telefonhoz lépett, és a vitéz Szabó Lászlót, a 7. hadosztály parancsnokát tárcsázta, akinek a legveszélyeztetettebb helyen, az uruvi hídfő közepén volt a védkörlete.

– Halló, Szabó vezérőrnagy úr?

– Parancsára...

– Itt Lajtos...

– Megismertem a hangod – recsegett a vezérőrnagy válasza, mintha a túlvilágról szólt volna.

– Mi lenne, ha holnap támadás érne benneteket?

– Kifent bicskával várjuk őket! Azt adja meg nekik az Isten, hogy itt támadjanak, majd mi megmutatjuk!

Lajtos Árpád a tájékoztató után hümmögött. Azok ne tudnák, akik az első vonalban vannak, mik a realitások, mire kell számítaniuk? Vagy ez a magyar virtus? Igaz, nem egyszer megmentett ez már bennünket, hisz' még mindig itt vagyunk, lassan ezer éve. Csak most, el ne hagyjon a Jóisten...

Január 12-én, mint mindig, hajnali négy órakor volt az ébresztő, ha az ellenség támadna, felkészülten fogadhassák. Kilenc óráig tartott a készség, ez-

után mehetett a legénység pihenőbe, az óvóhelyére. Ez a reggel is hideg volt, az éjszakáról nem is beszélve.

Wenderinszky Barnabás alezredes alig hunyta le a szemét az éjjel. A főparancsnok helyettes értesítéséből világossá vált, hogy bármelyik pillanatban bekövetkezhet a támadás. Elsősorban az urivi hídfő a veszélyeztetett, de ha egyszer beindul az ellenség, semmi garancia nincs, hogy Kotorjoknál ne mozdulnának.

Előző nap volt a fegyver nélküli váltás, a legénység egy részének mindene a rohamásója volt. De ezen túlmenően jobban aggasztotta, hogy bekérték a nehéz fegyverek irányzékát, fagyálló olajkezelésre. A páncéltörők, nehézgéppuskák, aknavetők egy része irányzék nélkül maradt.

Hajnaltól kezdve telefonálgatott, sürgette, fenyegetőzött, káromkodott, reggel kilencig semmi eredménnyel.

– Ebből elegendem van! – fakadt ki a telefontkagylót levágva Bodor őrnagy előtt, aki éppen egy borszeszfőzőn vizet forralt, mondván, hogy nem fog ártani egy stramm rumos tea, ebben a kutyaordító hidegben.

– Elegend, vagy sem, mit számít az – mondta Bodor. – Húzd meg ezt a kulacsot, tán még kotyog valami az alján... majd az megnyugtat...

– Ne marhászkodj Vili, a ruszlik bármelyik pillanatban ránk törhetnek!

Gyalogsági ásóval mégsem lehet megállítani a tankokat, még ha maga Csaba királyfi is érkezne csillagösvényen!

– Azzal bizony nem... de ásóval, mondjuk rendes tankcsapdákkal, amik nincsenek... ha műszakiak szíveskedtek volna, vagy legalább egy musszos századot bevetve, kiásatták volna...

– Nincs más hátra – legyintett Barnabás –, magamnak kell bemennem értük.

– Tán csak nem eszi meg a fene addig... légy résen!

– Lennék én szívesen... ha másként nézne ki az a rés...

Wenderinszky Barnabás már nem törődött bajtársaival, hanem bevágva maga után az ajtót, maga ült a rohamkocsi volánja mögé. Felbőgött a motor, a gyors indításra megpördültek a kerekek, fagyott hódarabokat hányva a bunker oldalára, aztán farolva megindult Uriv irányába.

A végtelen békés hómezők. A fehér a tisztaság, az ártatlanság színe és a halálé – jutott eszébe, ahogy halad az előtte járók kerekei vágta úton. De ilyen verőfényben, nem lehet az elmúlásra gondolni. Még akkor sem, ha a rossz angyalok köröznék az égen, mint a keselyűk, várva, hogy mikor csaphatnak le. Mikor adja ki a parancsot a Sátán: öljetek! S, hol vannak a jó Angyalok? A Mindenható tudja, miért rendelkezett így...

Ment előre, arca fagycsipett pirosa látszott csak ki, a magasra kötött sálja és homlokába húzott rohamsisakja közül. Nem érzett már hideget, ujjá végei a prémbélésű egyujjas kesztyűben kékülnek és érzéketlenek. Jó lenne, meleg kályha elé tartani.

Csapongtak a gondolatai, mint a gyorsan jött tavaszi vihar villámai, hatoltak át agyán, hogy máris helyet adjanak a következőnek, miközben káprázó szemmel nézte az utat... Gabriella... megmagyarázhatatlan, hogy amióta eljöttek, egy sort sem kapott tőle. Jobb ez így. Titokban tán még örült is, hogy nézne Szalay őrnagy szemébe... kiüresedik itt az ember szíve...

Ekkor, mintha az ég szakadt volna le. Olyan ágyúdörgés verte végig a hőmezőket, hogy a porhivat is felkapta.

– Jézus segíts! – kiáltotta és rátaaposott a gázra. Órája háromnegyed kilencet mutatott. Már feltűntek Uriv házai, és csak egy feladat volt előtte: felvenni az irányzékokat, és azonnal vissza a hadtestéhez.

Az urivi hídfő teljes szélességét lőtte a voronyezsi front tüzésége. Mintha ezer ágyú, katyusa, páncéltörő döngött volna, és egy óriási kéz rázná a pergőtűzben égő tájat. Bomba, bomba hátán robban, s a lángok magasra csapva, felperzselték a hőmezőket. Egyre erősödött a tűz. Füsttenger takarta el a hóval borított földet, mint ha felszántották volna. Az emberek, ahogy az iszonyatos csapás berobbant hallójárataikba, mint a rovarok, mozdulatlaná dermedtek, aztán sokan pánikba estek, voltak, akik sírógörcsöt kaptak.

Az első ütés a IV. hadtest 7. könnyű hadosztályát, és a 4. gyalogezred frontszakaszát érte. Nem tellett el egy óra, amikor a füst oszlani kezdett a ködben, az urivi domboldalról feltűntek az első rohamozók. Előttük fehér T-34-es tankok. Az oroszokat is fehér köpeny álcázta. Mindössze egy magyar hadosztály 1442 honvédje és 42 tiszte több kilométer hosszúságban, mélységi védelem nélkül, állt velük szemben.

Wenderinszky Barnabás ekkor érte el a 35. gyalogezred védkörletét. Kockázatos lett volna tovább hajtania. Megállt, felragadta géppisztolyát kiugrott a gépkocsiból, szaladt a futóárokhoz és beugrott. Mintha a budai erdő indult volna meg, hatalmas embertömeg tartott feléjük a fehér tankok mögött.

– Hurrá!...Hurrá!! – zúgta a szemből rohamozó sereg.

Barnabás hátra nézett, van-e visszaút, de csak a beszakadt tetejű, füstölgő bunkert látta és a feltépett hőmezőt, amint a fagyott fekete földdarabok betérítették a robbanások környékét. Ekkor szólaltak meg a géppuskák, fülbántó kelepelésük köpte tűzcsíkok martak bele a rohamozókba, és buktak fel pirosra festve a havat.

Az első támadó hullámot lekaszálták, de a tankok csak jöttek és jöttek, hiába kopogtak páncéljaikon az acélgolyók. S utánuk mindjárt, már sítalpakon siklott a második hullám, előreszegezett dobtáras géppisztolyaiból tűzelve. Wenderinszky érezte, hogy torkában dobog szíve, ha a tankok ideérnek, lánctalpaik, beletapossák őket a lövészárkaikba.

A harcokocsik megtorpantak, lobbant torkolatűzűk, ropogva dőltek össze az urivi házak. A lövészárak peremén, élettelen sötét foltokban heverték az elesettek. Wenderinszky Barnabás minden porcikájában remegett. Felismerte Csokonay tüzérezászlóst, amint kiugrott a lövészárokból, és társaival rohantak előre, szembe a rohamozókkal. Mint akik elvesztették józan eszüket, ordítva, előretartott ropogó fegyverekkel csaptak a sílécen suhanó oroszokra.

Elkeseredett kézitusában állították meg a támadókat, de lassan hátrálni kényszerültek. Itt már a csövénél marokra fogott fegyvereké volt a döntés. Vicsorogva, összekapaszkodva, henteregték, rúgtak, s ha kellett haraptak. A hangok, a semmihez sem hasonlítható szívszorító, artikulátlan ordítások, hörgésbe fulladó sikoltások. Amikor a reménytelen pánik keltette ölni vágyás minden természetes életösztönt felülírt.

Elérkezett a pillanat, hogy Wenderinszky a lövészárokból kimászva, indulhatott gépkocsijához, hogy útját folytassa. Megcsúszott, elesett. A géppisztoly ívtára bordái közé nyomódott, miközben ujjá beleakadva a ravaszba, sorozata földbe hatolt. Egy pillanat alatt átvillant agyán, hogy akár magát is keresztül lőhette volna.

Amint felállt, látta, hogy Csokonay zászlós támolyog feléje, nyakából patakzó vér vállát és karját pirosra festette. Épp, hogy el tudta kapni és hóna alatt átfogva, gépkocsijához vonszolta. Amint az ülésre fektette, látta, hogy a szeme már élettelenül mered a semmibe. S az ellenséges tüzéség újra rázendített, mert emberfeletti erővel a támadást, a nyári ruhás, didergő, alig felfegyverzett magyar katonák visszaverték.

A 35-ösök parancsnoka, Vécsey alezredes eleget káromkodott az elkárhózáshoz, de mindjárt imádkozott is. Nem jutott eszébe pepita füzetete, mit ír majd bele, ha ennek a napnak úgy lehet vége, hogy egyáltalán kinyithatja még. Ezredének negyven százalékát a támadásban elvesztette.

Háborúban nem rendkívüli katonasors, a halál. Ha támad az ellen, a vezénylő tisztnek jobban helyén kell, hogy legyen az esze és a szíve, mint a bakának. De Bokor alezredes, a III. zászlóalj parancsnok az idegeire ment. Egyszerű szóval, beijedt, mert mire másra lehet gondolni, ha intézkedés helyett állandó parancsokat kér, amit leírogat.

– Te Bokor! – ordította a telefonba Vécsey –. Mondtam, hogy ne telefonálgass már annyit, hanem menj ki és vidd előre az embereidet! Mi vagy te, gyöngé vénasszony? Hogy rogyjon rád az ég! – csapta le a telefont az ezredparancsnok.

Alig térült-fordult, újra csengett a telefon és a fegyverzajban megint csak Bokor siránkozó hangját hallotta:

– Kérlek, ezredparancsnok úr, az asztmám... nagyon elővett...

– A menydörgős ménkűt foglalkozol most az asztmáddal! – kelt ki magából Vécsey. – Nem érted, hogy nincs idő erre?! Ha az ember elpusztul, teljesen mindegy, hogy volt-e előtte asztmája... Az akadályok előtt ötszáz hulla fekszik! Az istenedet... – csapta le újra a telefonkagylót, de nem volt benne biztos, hogy ez volt az utolsó telefonálásuk ebben az órában.

Wenderinszky Barnabás előtt egy feladat volt, minél előbb visszajutni hadosztályához. Abba reménykedett, hogy az áttörési pontként kiszemelt uruvi hídfő lekötötte az oroszok erejét. Gondolható volt a tűzerőből, mert ha itt sikerül az áttörés, a mélységi védelem nélküli széles frontszakaszt széttörik, már oldalról is támadva, a túlerő akár be is kerítheti az elszigetelt egységeket.

Az elesett tüéz zászlós holttestét átadta. Szitkozódva felvételezte az irányzékot, és a szüntelen fegyverdörgésekben már fordult is Petroszkaja felé. Nem volt más választása, mint az első vonalat kiszolgáló úton visszajutni, mert más nem volt, és a félméteres hóban, ismeretlen terepnek kockázatos lett volna neki vágni.

A falut elhagyva egy napraforgó tábla közelében vezetett a lefagyott út. Mellette lövészetknőkbekben, amelyet a katonák ástak, és csak éppen akkorák voltak, hogy szűken belefértek; tüzérek feküdtek, puskáikat szorongatva. Egy szakasz tartotta szemmel Uriv utolsó házait, ugyan nem lehetett tudni, mire számítva a nehézfegyverekkel szemben.

Ekkor dübörögve egy szovjet T-34-es tank jött elő a házak közül, és tartott egyenesen felénk. Észrevéve a közelítő gépkocsit, ráfordult a tornya és dörrent a lövés. Barnabás hallotta a süvítést, s aztán, mint ha valaki a szélvédőjét lekapta volna. Recsegve repült a felvágódó motorháztetővel együtt, s mintha kiölték volna az autóból, a havon találta magát.

Az első pillanatban azt hitte, mindennek vége. De aztán magához térve felnézett, s hogy nem érzett fájdalmat, minden tagját mozgatni tudta, megértette, túlélte. A lefulladt autó kerekeinek védelmében kinézett. Előtte a tüérek feküdtek, és a tank csak jött, megállíthatatlanul. Ahogy közeledett erősödött a dübörgés. Barnabás ilyen kiszolgáltatottnak még nem érezte magát, azon múlik élete, hogy észreveszik-e.

Nem gondolhatták másként a lövészteknőben lapuló tüérek sem. Karabéllyal tankra löni, mint elefántra, csúzlival. Csak arra jó, hogy felhívják magukra a figyelmet. Mivel a harckocsi vezető üléséből korlátozott a látószög, arra van esélyük, hogy nem veszik észre őket. Rohamkor a toronyfedél zárva, nincs aki felülről belássa a terepet. A helyzet, hogy súlyosbodjon, további két tank jött elő a házak közül.

Barnabás érezte, hogy ellepi a hideg veríték, és imádkozni kezdett. De nem tudta a milliószor elmondott Miatyánk-ot végigmondani, mert a kezdő mondatoknál több nem jutott eszébe. Csak ismételte és fohászzkodott, belátva, van miért az Örök Bíró elé állnia, és várta, hogy újra dörrenjen a lövés valamelyik tank fenyegető csövéből.

De nem dörrent, hanem a harckocsik, félfordulattal a napraforgó tábla felé vették az irányt; és lánctalpaik keresztül-kasul taposták a hóba a kiszáradt szárazakat. Bizonyára azt gondolták, más nem lévén takarásnak, ide rejtőzhetett el az ellenség. S ha nem is látják, de a lánctalpakat túl nem élhetik.

A szélső tank vezetője mégis észrevehette a tábla közelébe beásott tüéret, mert ráfordult, és dübörögve hajtott a lövészteknő felé. Barnabás iszonyodva nézte, amint fölé megy és egyik lánctalpát leállítva, a másiknak gázt adva elkezdett forogni, a szerencsétlen ember felett. Félrefordította fejét, és érezte, hogy kocog a foga, miközben görcsösen szorította géppisztolyát.

Az életösztön a menekülést súgta. Felugrani és szaladni, ahogy csak bír, mielőbb, minél távolabbra innen. De fegyelmzettisége legyúrta a pánikot. Tudta, kicsi az esélye, de csak akkor maradhat életben, ha nyugalmát megőrzi. Kinézett a kerekek közül, felkészülve arra, hogy csak széttaposott, véres hústömeget fog látni. Ehelyett azt észlelte, hogy a katona kivágódik a gödörből és a lánctalpak között, a harckocsi mozgásának megfelelően pörög. Aztán megállt a tank, mert ekkor mögöttük, nem tudni honnan, de megszólaltak a tarackok, és a harckocsik közé vágta a lövedékek.

Az egyiknek tornyát eltalálták, hatalmasat szólt és szikrázott, ettől kezdve béna maradt. Felcsapódott a teteje és három, hurkás-fülhallgatós sapkás orosz mászott ki. Leugrottak és szaladtak a közeli T-34-eshez. Felkapaszkodtak és fordultak vissza a falu felé.

Megmenekültek. Barnabás lehajtotta forró fejét, és érezte, alatta olvad a hó. Átéltette a kegyelmet, amit eddigi életében ily mélységgel, még soha. A

tüzérek felugrottak, és a tank felé szaladtak, felmásztak rá. Annyit látott még, hogy egy élettelen orosz testét húzták ki a toronyból.

Wenderinszky Barnabás letörölte arcáról a verítékkal vegyített hóluccskot. Nézte a motorházfedelét, lámpáit, és szélvédőjét, a baloldali ajtaját vesztett gépkocsit. Csodával határos, hogy rajta egy karcolás sem esett. A leszakadt ajtó lökhetette ki a volán mögül. Azt, hogy nem lóttak többet rá, valószínűleg az autó mellett heverő roncs daraboknak köszönhette, amiket fekvő alakkal téveszthettek.

A ládákban az irányzékok sértetlenek voltak. Vissza kell gyalogolnia, kihasználva a harcszünetet és segítséget kérni. De azért megpróbálja a valószínűtlent is, elindítani az autót. Fellépett, és a félig letépett vezetőülésre ülve, a volán mögé kuporodott.

– Uram, segíts – fordította el a slusszkulcsot. Köhögött a motor, aztán kettőt szuszogott, majd elnémult. Lehunyta szemét, és fohászkodva, ismételten megpróbálta.

– Beugrott! Istenem, nagy a te hatalmad! – kiáltotta és beletaposott a gázba.

Háttra sem nézve egyre távolodott a füstölve égő Urivtól hadosztálya felé.

Jány Gusztáv hadseregparancsnok, ez nap reggel, tíz percre rá, ahogy elkezdődött a szovjet pergőtűz, Lajtós Árpád jelentéséből értesült, hogy a várt támadás megindult. Keresztet vetett, elmormolt egy fohászt, és belépve a hadművelleti helységbe, minden jelentést, és mozzanatot követett és eszerint adta ki parancsait.

Estére, a támadott frontvonalon negyven százalék emberveszteséget áldozva, sikerült visszaverni a szovjet csapatokat, de tudta, ez csak a kezdet. Ha az éjszaka viszonylag nyugalomban is telik, a lövészárkokban a farkasordító hidegben étlen, szomjan didergő katonák harcerejükből sokat veszítenek.

A hadsereg-parancsnokságon, mindannyian fáradtak voltak. Jány vezérezre-des, szűkebb tanácskozást hívott egybe, hogy a nap eseményeit kiértékeljék, és a további stratégiát meghatározzák.

– Amennyiben nem kapunk segítséget, a következő napot nem álljuk ki – jelentette ki Lajtós.

– Egyetértek – szólalt meg Kovács Gyula vezérkari főnök. – Weich báró a Cramer páncélos hadtestet aláink rendelte. Határozottan emlékszem titkos parancsára, amiben le vagy írva, hogy a frontvonalba betörést Cramer ellentámadási csoportja, minden körülmények közt hiúsítsa meg.

Közben a telefonok nem akartak elnémulni. Egymást érték a jelentések a veszteségekről, és a kép egyre gyászosabb lett. Nem elég a temetésekhez rendelt kiegészítő személyzet. Annak ellenére, hogy hideg van, minél előbb végső nyughelyre kellene helyezni az elesetteket, tartva a járványveszélytől. Munkaszolgálatosok küldését kérik, mert erre kevés az emberük.

Jány hallgatva az értékelést és véleményeket, amelyek lényegében egybehangzottak, este kilenc órakor meghozta döntését, és Kovács vezérőrnagyot utasította:

– Hívd fel a német főhadiszállást, hogy a Cramer hadtest a Szoszna folyótól északra menjen, hogy a ránk nehezedő nyomását ellensúlyozza. Így a helyzetünk rendeződhet, egyébként kétséges, hogy segítség nélkül meddig tudunk ellenállni. Ez irányú döntés sürgős!

A pihenés ráfért volna mindegyikükre, de nem csak az ügyeletes vezérkari tiszt maradt a helyiségben. Abban reménykedtek, hogy hamarosan választ kapnak Kovács vezérőrnagy telefonjára. Telt-múlt az idő, és nem voltak beszédes kedvükben. Elmaradt az esti konyak, mert most tiszta fejre van szükség, hisz bármely pillanatban újra rendkívüli helyzet állhat elő.

Jól bent jártak már az éjszakában, amikor megcsörrent a telefon. Cseh Kálmán vette föl, s miután beleszólt, Kovács vezérezredesnek nyújtotta a kagylót.

– Sondestern tábornok.

– Herr General... hier ist Kovács...

A telefon kihallhatón recsegett, nem lehetett érteni, mi hangzik el a túloldalon. Azt, hogy nem lehetett kedvező, abból következett, hogy a vezérezredes arca egyre szürkébb lett.

– Jawohl Herr General... – mondta, amikor lette a kagylót, s a többiekhez fordult. – Sondestern tábornok közölte, hogy Cramer hadtest nem hogy Jány hadseregpáncsnok úrtól nem fogadhat el utasításokat, hanem még a B hadseregcsoporttól sem... Ez a hadtest közvetlenül a Führer alá van rendelve. A döntés a Führer kezében van, mert ő rendelte el a Cramer hadtest elhelyezését is...

– Micsoda? – kapta fel a fejét Rakovszky – De hiszen Weichs...

– Ezek szerint Weich báró döntését nem hagyta jóvá a Führer – szólalt meg apatikusan Jány Gusztáv.

– Hát jól nézünk ki! – durrant ki a méreg Lajtosból. – Az írásban alád rendelt tartalékkal mit sem kezdhetsz? És a saját páncélos hadosztályunkkal sem, ami hozzájuk van beosztva... Ugyan mi van e mögött?

Csend lett, csak a kint füttyülő szél hangját lehetett hallani. Hiába ment az ablakhoz a főparancsnok, be volt fagyva, nem lehet kilátni. Fegyelmeznie kellett magát, hogy valami olyat ne mondjon, amit később megbánna.

– Semmi más – hallotta Kovács vezérőrnagy hangját – mint, hogy az egész Weermacht már régóta csak Sztálingrádra figyel, és nem hiszik el, hogy a ruszkiak képesek még egy nagy frontvonalat nyitni. Emlékezzetek Hitler parancsára: „A Vörös Hadsereg már szét van zúzva, nem rendelkezik említésre méltó tartalékokkal, tehát nagyobb támadó hadműveletekre képtelen. Az ellenség minden megítélésénél ebből kell kiindulni.” Ennek isszuk a levét...

Jány Gusztáv megfordult. Arca szürke volt, és a felső ajka feletti vékony bajsza a mostani megvilágításban, beleveszett háttérébe. Már nem lehet látni rajt indulatot, inkább szomorúságot.

– Uraim, azt hiszem, a holnapi események... döntőek lesznek, meghatározzák sorsunkat, meg kell kísérelni a védelembe betört erők megállítását. Szabó vezérőrnagy a hetedik hadosztállyal, délről és északról indítson ellenlökést. Csatlakozzon a páncélos csoport. Készüljön a negyedik hadosztály törzse is... Imádkozzunk és szedjük össze maradék erőnket, hogy meg tudjunk felelni... Jóéjszakát.

Csend volt a frontvonalakon is. A magas égen sziporkáztak a csillagok és úgy tűnt, hogy fényük is megtörve ropogott a fagyban. Megvilágították a fekete sorokat, Masztyuginó temetője mellett, immár élettelen katonák mozdulatlan testeit. Megdermedt a világ, lélegzetét sem lehetett hallani.

Nagy öreg hajó

Nem soká voltam otthon. Megint itt vagyok.

Picasso rajza készül, város-nagyságban. Ahogy vitorlás hajónk halad, úgy változnak vonalak, szögek a napsütötte felhőkarcolók közt, pillanatonként új képet alkot az Égi mester. Kő és üveg, töréspontok és egymás mellett kitartó párhuzamosok. Szeretem a szárny belépőél formájú épület fehér ragyogását. Kristálykék az ég mögötte. A Fairmount Hotel múltat idéző csarnokában üldögélek, csak mert gyönyörködöm fakazettás mennyezetében.

Torontó életteli. Akár a Niagara víz-permete alatt állsz, akár a CN Torony tetején, üvegpadról lépegetsz lábujjhegyen, akár a szemközti kis szigetre hajózol át „nyaralni” egy órát. A Toronyból nézve alattunk keresztezik egymás útját hajók és repülőgépek. A kisgépes repülőtér is a szigeten kapott helyet.

Most jött a hír: meg akarják szüntetni a mindig teltházas torontói járatot. Épp csak szívembe fogadtam és el akarják venni? Mire megszeretsz valamit, vége. Sajnálom, pedig mennyit bosszankodtam, amikor a szobában koszos volt a szőnyeg és lukas a szúnyogháló. És a „Kiflifában” elfelejtették, hogy én is reggelizni szeretnék. Érdekes, a „kell és a „lehet” határmezsgyéjén egyensúlyozunk. Száműzött vagyok, vagy új otthonom boldog lakója? Mindenesetre, ha megvan még a rém kövér macska a pet-shopban, akiről évekkal ezelőtt Eri mesélt nekem, amikor én még nem tudhattam, hogy valaha a 767-sen fogok repülni, nos, akkor nem átutazók vagyunk. Erinek azóta kislány született, én járok Torontóba. A macska jól van.

Mindenesetre, a torontói, esti megérkezéseket nem fogom elfelejteni. Amikor beautóznak a sokemeletes gyémántrudak, aranytömbök közé, esti fényben ezernyi ablakocska világol.

Fényszennyezés. Eltévednek a madarak. Összezavarodnak, nem tudják, éjjel van-e vagy nappal? Ezt én sem mindig tudom... Nem panaszkodom, de azért igen jó arckrém kell a rendszeres, tíz órás repülésekhez. Mire leszállunk, vizket a bőröm, könnyezik a szemem. Hát még, ha szembe süt a nap! Iszom, a lányok másfél literes vizet adnak. Közben kicsit megsüketülök, mert kilenc éve serceg a rádió a fülemben, zúg a kondi, nyüszít az ablak. Idővel az ember már csak „emlékezetből” repül, ahogy Veres Zoli barátom mondta egy alkalommal, amikor nem értettük, nulla látásban hogyan tud műrepülni? A pilóták javarésze süket és vak. Viszont tudnak valamit, amire csak az idő tanít meg. S úgy gondolom, az a fontosabb.

– Legalább egy lenne köztünk, aki tud olvasni - sopánkodott tréfásan öreg kapitányunk Japánból hazajövet, ahol ritkábban járunk, és még nem tudunk mindent fejből. Felhúzott szemöldökkel pislogtunk szemüvegeink fölött. Közben jót derültünk a mellettünk álló A340-en, aminek ugyan négy hajtóműve van, de egyesek szerint inkább négy APU-ja, azaz a földön használatos segédhajtóműve. Szóval gyengusok...

Szeretek jó hangulatban repülni. Igaznak tartom az észrevételt: „Okos ember hülyéskedik, hülye ember okoskodik.”

A rampás fiú lélekszakadva érkezik, baj van, túlsúly keletkezett. Valamit itt-hon kell hagyni. Nézegetjük a terhelési lapot, aztán valaki felkiált győzelmesen: – A macska! Azzal a két és fél kilóval léptük túl a megengedettet!

De nem hagyjuk otthon a macskát.

Volt már összesen 52 kiló kutyánk is, négyes lebontásban. Anya és három kölyök.

Azt hiszem, a humor – nem a gúny! – az egyik legfontosabb dolog az életünkben. Az intelligencia magasabb szintjét jelzi. Hiszen, aki képes „kívülről látni” önmagát, más helyzetébe is könnyebben belehelyezkedik és elfogadja embertársait olyanoknak, amilyenek. Felülemelkedik a világ kisszerű ellenségeskedéseiben.

Na, ennyit Torontóról! Illetve még valami: a mókusok és ludak mellett meg kell emlékezni valakiről, akivel a Science Center melletti kiserdőben találkoztam. Szemtől szemben álltunk, aztán gyanakodva eltotyogott életem első „szabadlábbon” látott mosómedvéje!

Amikor „műsorunk”, azaz havi tervünk készül, két dolgot nem szoktak tőlünk megkérdezni: hogy hová akarunk menni és hogy hová nem akarunk... Túlzás volna katonasághoz hasonlítani életünket – katonák ritkán napoznak januárban a szálláshelyen –, de tény, hogy nem te szabad meg, mikor, hová és kikkel kell menned. No és persze az úgy van, hogy jóból is megárt a sok. Ha „fogságba esel” Bangkokban, csak hétvégére mehetsz haza, aztán megint jönni kell, előbb-utóbb úgy gondold: egye meg a fene a napsütést, szüleimmel szeretnék karácsonyozni, ki tudja, tán utoljára... Minden mértékkel jó. Nincs olyan kedvenc ételed, amit hét nap hét éjjel enni tudnál. Akkor sem, ha jó. Ezt csak azért mondom, hogy értsétek, nem vagyunk mi hálátlanok, csak mindennek két oldala van. Ki innen, ki onnan látja. Életünk ellentétek épülete. Sötét vagy világos, hideg vagy meleg, jó vagy rossz, amit látunk. De az egyik átfordul a másikba, amint a telihold fogyni kezd és viszont. Valójában egység van. A két véglet ünnepélyes találkozása, egyesülése ez, amit a napkeleti bölcsek Teljességnek, Tökéletesnek, vagy ha úgy tetszik, Istennek neveznek. A kezdet és a vég. Ami szintén egyesül, egy és ugyanaz, csak új minőségben. Úgy képelem: Isten darabokra hullott szét, amikor megteremtette a világot. Várja, hogy újból eggyé legyünk. Mindnyájan hordozzuk egy darabkáját, és vigasztalanul vonzódunk az „Egy” felé.

Utamnak ebben a pillanatában úgy kell hogy gondoljam, kelet felé igazabb úton járunk. Legyen az Thaiföld, Omán vagy Japán - hibáik mellett is gyógyírt adnak a nyugati civilizációk nagyképű, hazug és álságos társadalmi ellenében. Nevethetünk rajtuk, de a tradíciók őszinte tisztelete, s ahogy ez napi életük ritmusát kovácsolja, különös a kereszténység elfeledett világában, ahol a cinizmus és a templomokba szorult katolicizmus váltogatja egymást, holott köntös ez is, az is. A bangkoki szálloda banánlevelekkel árnyas úszómedencéjének partján, a napozó vendégek között időnként elsétál egy thai takarító lány, odalép a szentélyhez és kicseréli a füstölőt. Komolyan veszik magukat, nem röhögnek saját szentjeiken. És királyukon sem. Nem szarnak saját kertjükbe, de a szomszédéba sem. Az utca koszos, a masszőr lányok fillérekért dolgoznak, de dühös,

ingerült, depressziós helybélit még nem láttam. Alázatos és elégedett mosolyuk nálunk csak néhány pap és kevesek sajátja. Az egészséges és szép bőrhöz, hajhoz úgy látszik, egészséges lélek is társul? A hitüket megtagadott országok csak káoszban és keserűségben élhetnek. Nem segít a jólét. (Ami persze csak ideig-óráig tartható fenn.) Az igazi jólét jele a derű. Belső béke és egyensúly nélkül hiú ábránd mindezt kívül megvalósítani. Ha egy kicsit távolabbról - mondjuk Japánból - nézem az itthoni sok-sok bosszús, minden apró és jelentéktelen dolgon dühöngő, kisszerű, földhözragadt, megvezetett embert, bocsánat, de rendkívül mulatságosnak találom az egészet. Ha egy valaki szomorú, iránta lehet részvétet érezni. De ha mindenki sírdogál, az már nevetésre ingerel. Akkor az komédia.

Gúnyolódjatok csak! Az én feladatom a mosolyt megőrizni. Mielőtt félreértés esne: nem lehetőségről beszélek, hanem feladatról, sőt, parancsról. „Legyetek derűsek” – mondta II. János Pál pápa. Nem azt mondta, „legyetek derűsek, ha éppen nincs semmi bajotok”. Számomra az a katolikus pap, az a karate Mester, azok a Tanítók és Mesterek csodálatra méltók, akik tragédiák mentén is képesek megőrizni arcuk derűjét. Jó nekik: tudnak valamit, amit a kétségbeesettek még nem. Megtapasztaltak valamit, amit a kételkedők még nem. Szerencsére van idő, s az út a végtelenbe nyúlik. Nem kell sietni.

Mindez csak arról jutott eszembe, hogy már megint itt vagyok Bangkokban, pedig ma van a nagyapám temetése. Katonai tiszteletadással, hiszen vezérkari őrnagy volt és pilóta. Én meg végigjárom az utcai bódésort, ha nincs nagyon melegem, elsétálok a Big C nevű áruházig.

Soká üldögélünk a szállodánk alagsorában lévő kis reggelizőben. Megbeszélgetlen randevúink helyszínén, újabb teák és kakaók mellett az egész személyzet összegyűlt. Cseverésztünk. „Repetitiv” társaságunk egy-egy tagja maradt, a többi változott, majd újból visszatért a következő héten. Minden arc más színt tett folyamatosan változó freskónkba. Saját színét, ami persze nem maradt ugyanaz, mert a környező arcok, azaz színek is befolyásolták.

– Ennyi tojást még életemben nem ettem – jelentette ki Laci, akit gyors egymásutánban a második teljes hétre „száműztek” Torontóba a tervezők.

– Otthon sosem eszem tojást, itt meg minden reggel az van !

Kicsit unja már a két hetet, ki tudja, mit csinálnak ez alatt a gyerekei? Tavaly el is hozta őket nyáron, két nap alatt járták meg a Niagarát, CN Tower-t és a világ leghosszabb utcáját.

A Yonge street-en szoktam én is lesétálni a tóig, ott beszélgetek kicsit a libákkal, aztán visszagyalogolok. Már úgy ismerem az útbaeső üzleteket, hogy pontosan tudom, mikor rendezik át a kirakatot. A lányok minden országban kitalálják, mivel lehet úgy teletömni a nagybőröndöt, hogy sofőrünk kis borral való reményében se legyen hajlandó megemelni azt. Ki gondolná? Torontóból kaktuszföldet és kerti sütőt, Bangkokból jázminrizst és barnacukrot kell hazahordani mázsaszám. Minél nehezebb, annál jobb! Én hímzett mokkaszínt vettem egy indiánnál, meg nyakláncot az eszkimó múzeumban. És pulóvert, amikor elmentem vitorlás hajózni rövid ujjúban.

A torontói télen az áruházakban élnek az emberek. Ott minden van: olcsó ebéd – a konyhák kihalófélben vannak a lakásokban – társalgóhely, játék. Japán, mexikói, ír és amit akarsz – minden nemzet eledelét megtalálod két utcán belül. Az Eaton Center üvegalotájában bőr heverőkön pihennek az arra járók, egy lány törökülésben pötyög lap-top-ján. Persze, amikor –10 fok alá süllyed a hőmérséklet, kétszer is meggondolja az ember, hogy kimenjen-e az utcára. Föld alatti folyosókon zajlik az élet, föld alatti utcák vezetnek metrótól metróig.

Az ember igényeit az adottságok szabják meg. Ha odadugják az orrunk alá, nélkülözhetetlenné válik. Vettem én is kecsketejből készült szappant, gránátalma teát és sütőtöklevest Áginak, amit becsomagolva, egyenesen Torontóból szállítottam Pestszentlőrincre – sajnos, azért közben kihűlt. Egy Goodwill nevű boltba barátaim „rángattak el”, hamar beláttam, fölöslegesen. Csupa szakadt cucc éktelenkedett ott, a pirítós sütőtől a porcelánig. Amíg vártam a többieket, egyszer csak megakadt a szemem egy pulcsin, ami teljességgel kirítt a környezetéből. Kék volt és sárga és puha. Azonnal beleszerettem. Töredelmesen be kellett látnom, csak a pofám nagy, de úgy látszik engem is elcsábítanak még a színek. Mentségemül csak azt tudom felhozni, hogy még kiváló költőnőnkkel, Nemes-Nagy Ágnessel is előfordult hasonló, akit szintén rabul ejtett a kék-sárga színvarázs. Igaz, zseniális gondolatai támadtak tőle.

Visszamegyek az eszkimó múzeumba, immáron harmadszor. Nem tudok betelni a szobraikkal. Fóka, jegesmedve, farkas, bagoly – és a könyvek, mesekönyvek északi fényről, meleg kunyhóról. Az „eszkimó” szót állítólag nem szeretik, az „inuit” tetszetősebb, „embert” jelent. Ha már fölöttük repülünk el – Sonderstrom, Iqualuit fölött – legalább távolból szeretném megismerni őket. A hidegben megéhezek: nem is tudom, hová menjek kedvenceim közül? A Green Mango-ba csípős levest enni, vagy a virágos ír kocsmába vagy a Sky Sushi-ba?

Előttem-alattam Montréal csillog. Eszem a gyümölcssalátát. Repülésünk hatodik percében végeztünk a fokozott figyelmet igénylő dolgokkal. Majd az utolsó húsz perc megint tevékeny lesz. Már nagyon várom! Egyszer valaki azt mondta: „a repülés az unalom óráiból és a rémület pillanataiból áll.” Nem kis tapasztalat nyugszik ebben a mókás észrevételben. Az alatt a pár perc alatt, amíg kijutunk a repülőtér körzetéből, minden egyszerre történik. Futó, fékszárny, fordulunk, emelkedünk. Utána kisimul az arcunk, van idő elolvasni az újságot is. Ülünk, már egyre ritkábban szólal meg a rádiónk is, mintha másik nap kezdődött volna. Már-már elbóbiskolnék, amikor hirtelen fülszaggató sziréna ráz fel, a robot lekapcsolódik, villog a sárga fény. Mindez az út kellős közepén, annál a bizonyos 030-as körnél. Egyik kezemből eldobom az újságot, a másikban sajnos teáscsésze van, azt óvatosabban helyezem – mint később kiderül – az oldalára. Kezem már a kormányt fogja, szemem a lekapcsolódott generátort figyeli, és rakom össze a képet. Kicsit később már megint béke honol, repül a másik robot, én meg kérek egy új teát. Ásítunk.

Ha olykor ismeretlen megkérdezi, mi a foglalkozásom, azt szoktam mondani: nehézgépkézeli. Gép is, nehéz is - minden stimmel. Amikor kiderül az igazság napi tevékenységemet illetően, általában jön a következő kérdés:

– Mit csinálsz ott, mi a dolgod annyi időn keresztül?

Az izgatott kérdések azt sejtetik, csurgó verítékkal, lázas figyelemben képzelnek el, amint tíz órán át aggódva szorongatom a kormányt. Válaszom többnyire elgondolkodtatja őket: – Őrizem a békét.

Felügyelek rá, megsimogatom néha repülőnk buksi fejét, megpaskolgom, mint egy okos ló oldalát. Jó érzés a gyeplőt tartani, hiszen mi ketten eggyé válunk, amíg tart a repülés.

Hazafele általában rövidebbet megyünk. Igyekszünk kihasználni a jótékony hátszelet. Ha délen repüljük át az óceánt, hosszabb idő telik el két hosszúsági kör metszése között, hiszen a Föld gömbölyödik. Így aztán gyakran északon megyünk, az „inuitok” földjén, ahol édesvíz készletünk java található hóba-jégbe zárva. Erre gyakrabban bukkan fel szárazföld, Grönland után Izland és már jön is Skócia. Anglia fölött hajnalban szoktunk elrepülni.

– Nézd, milyen szép város! – mondja kollégám. A pirkadatban brossként világító város fentről tényleg szemet gyönyörködtető. Lent meg szép nagy, ronda város - gondolom magamban. Pöfögnek a ködben, dugóban, gyártják a szemetet és hülyítik egymást. Ezt hívjuk mi „civilizált” világnak.

A múltkor New York-ból jövet, másfél órát gurultunk Kennedyn a felszállás előtt. Ötvenedikek voltunk. Percenként „csúzlizzák” föl a repülőket, mind tele utazni vágyókkal, valószínűleg nem nyaralók, hanem javarészt úgynevezett üzletemberek. Akik gondoskodnak róla, hogy vesztünkbe rohanjunk. De addig is, tudatos népirtást végez a hatalom. Az egykori, ősi indiai kasztrendszer nem is volt butaság: a magasabb szinten gondolkodó papok, tanítómesterek vezették a többieket. A kereskedők kasztja kettővel lejjebb volt. Ma felborult mindenfajta rend, ezért aztán nem csoda, ha nem működik a világ. Képzeld, ha nem a fejed irányítaná a testedet, hanem mondjuk a bal lábad... Na, mindegy, elnézést, ha valakit megbántottam volna, de másfél óra gurulás alatt van ideje töprengeni az embernek. Hová megy ez a sok idült okos? – nézek körül a repülőtéren. És hová lesz az a naponta ötventonnányi üzemanyag, amit csak mi elége-tünk a transzatlanti útvonalakon? Bár már otthon lennék! Friss szénaitatban, mekegő kedvenceim között! Vár a hosszúfülű, bársonyos Zselyke is, a kis csa-csi-óvodás. Ha Anyuék otthon vannak, délután még lemehetnek úszni egyet a veresi tóra, ahol hosszú stég vezet ki a víz közepe fölé és Apu 75 évesen még fejest ugrott róla. Anyu az árnyékból figyelte, aggódó mosollyal.

Anyu... Anyuci, jól vagy??? Amikor több napra tűnök el távoli kontinenseken, csak üzenünk egymásnak. Talán jobb is... ha meghallom a hangját a telefonban, összeszorul a szívem: miért nem lehetek vele? Hallani jobban fáj, mint a hideg betűk. Hallani jobb, mint a hideg betűk. Közelbe olvad jelenléte, olyan, mintha együtt volnánk. Viszek neki Bangkokból orchideát decemberben és vörös áfonyalevet Torontóból. Így talán értelmét látom távol lenni tőle.

Megépítem az ő levendulás kertjét! Kertet és békét szeretett volna. Kakas-kukorékolást, kiscicákat, narancsos torkú madarakat az etetőn télire. Rézvirágok, hajnalkák - mint a Krisztina körúton - muskátlik mosolya. Szőlőszemű házak. Nem kell kapkodni. Ahol élünk, az az otthonunk. Idő van, minden megvár. Visszajövünk. Hosszú reggelek, szobák nyugalma. Falióra ketyeg. Aztán megint a Nagy Öreg Hajó. Ott is béke van. Körbejárok, alszik a nép. Minden megbízható. Mindenre van idő. Amikor kihajózunk az óceán fölé, elköszönnek tőlünk barátaink, elköszönnek az irányítók. Elengedik a kezünket. Kicsi loxodromákból épül fel ortodrománk, amely átível tán még a csillagokon is.

Ha a bábuk beszélnek

– Hé, mocsanj odébb paraszt! Zavarod a kilátást!
– Mit nyerítesz a fülembe, te ló?! Át tudsz ugrani, nem?
– Huszár az én hivatalos nevem!
– Tényleg? Akkor azt is tudhatnád, hogy a g1-ről rendszerint te előbb sorra kerülsz, mint én a g2-ről! Spanyol megnyitás! Világos? Ilyen sötét figurával életemben nem találkoztam!

– Színvak vagy? Világos huszár vagyok, te tők!
– Belül viszont sötét! Ez sem volt neked világos, te számár?!
– Elég! Abbahagyni! – szólt közbe egy éles, szoprán hang.
– Igenis, Felség! – vágta magát vigyázzba a világos huszár.
– *Jawolb, mein Führer!* – rikkantotta kedélyesen a b2-es mezőn álló gyalog.
– Mit mondott?! – kérdezte szigorúan az előbbi szoprán hang.
– A királynő hivatalos neve vezér... nemde, Felség? – vigyorodott el a gyalog.
– Esedezem bocsánatáért, Felség, de ez a tuskó paraszt... – így kezdte a mondandóját a huszár, de a világos vezér ismét közbevágott.
– Nem érdekel, ki kezdte! Azonnal fejezzék be! Irgum-burgum! Ezer sánc és susztermatt! Maguk miatt nem lehet itt békésen csatázni!

Ezzel a vita lezárult, tekintve, hogy a játék máris kezdetét vette. A világgal játszó fél csakugyan az immár több mint négy évszázados spanyol megnyitással kezdett. Így a király előtt álló gyalog az e4-es mezőre került, szemben vele a sötét gyalog az e5-re, őket a világos huszár követte a g1-ről az f3-ra.

– Mondtam, hogy te következel előbb, számár! – kiáltotta utána kárörvendően a gyalog a g2-ről. Néhány lépéssel később azonban ő is sorra került.

– Ne már! Megint te! Ráadásul *en passant!* – rikácsolta az őt leütő sötét gyalognak.

– Kölcsönütés visszajár! – gúnyolódott a másik. – Tudod, hogy van ez, öcsi... nem személyes, csak játék, hehehe!

A világos gyalogot hamar leemelték a tábláról. Egy viseltes, ránézésre sok sakkcsatát megélt sötét gyalog mellé került, akit még csak látásból ismert.

– Jó napot, kolléga! – köszöntötte kedélyesen a másik. – Hamar véget ért a műszak máma, igaz-e?

– Átkozott balszerencse! Pedig már kezdtem belemelegedni... – zsörtölődött a világos gyalog.

– Oda se neki, kolléga! – bízatta őt barátságosan a sötét bábú. – Mióta van itt?

– Úgy két hete...

– Nos, higgye el, nem érdemes bosszankodnia, ugyanis a játék nem rajtunk múlik... nem is a vezéren, vagy a királyon. Ők is csak végrehajtók, akárcsak mi. Valójában tőlük függ minden... tőlük, akik mozgatnak minket... tőlük, akik terveznek, legyártanak minket. Az ő szeszélyüktől függ, hogy gyalogok, bástyák, netán királyok leszünk. Minket fából faragtak. Más bábuk persze tudják ám

játszani az urat, mert porcelánból, elefántcsontból vannak, vagy netán bronzból öntik őket. ez teljesen mindegy. A gyalog akkor is gyalog marad.

– Mivel minket a legkönnyebb feláldozni, igaz? – kérdezte a világos gyalog.

– Látom, kezdi kapizsgálni, kolléga – bólintott elismerően sötét sorstársa. – Nemcsak, hogy minket áldoznak fel, hanem, ha megfigyelte, mindig mi *veszünk el* leghamarabb.

– Ezt hogy érti?

– Mindig a gyalogot ejtik le legkönnyebben. Méretünkénél fogva mi gurulunk legmesszebbre.

– Tényleg! Most, hogy mondja!

– Ha sejténé, hogy milyen lehetetlen helyekre képes voltam elgurulni!

– Ne is folytassa! Egy-két bűzös, penészes szegletbe már én is beszorultam!

Pfuj! És mire kegyeskedtek megtalálni! Volt, hogy egy hónapba is beletelt!

– De döglött kutyából még nem operálták ki, igaz?

A világos gyalog megborzongott.

– Nem... onnan még nem!

– No, az volt csak ám egy torokszorító helyzet... szegény, balga Blöki... biztos meg akart tanulni sakkozni. No de hadd meséljek ennél vidámabban! Évekkel ezelőtt történt, mikor még egy másik sakk-készlethez tartoztam, az akkori gazdám véletlenül leröpített a tábláról. Én pedig begurultam a közeli szekrény alá. Valami baráti összejövetel zajlott éppen, és az egyik vendég kisfia kotorászott ki engem... a pucér nőekkel teli magazinokkal együtt, amelyek szintén a bútor alatt bújtak! Lett ám ribillió, nem is kicsi!

– A feleség leütötte a férjet? – kérdezte a világos gyalog mosolyogva.

– Nem, nem. Igaz, az asszony először támadott, a férj pedig berosált, de rendesen, he-he! Ami pedig ezután történt, nos... leginkább az *örökös sakkhoz* tudnám hasonlítani.

– Értem – nevetett a világos gyalog.

– Hát igen, az embereknél is az asszony a vezér!

– Rövid hallgatás után a sötét bábu így folytatta:

– Végül is nincs okunk panaszra! Sok-sok vidéket bejártam már vonaton zötykölődve. A gyógyfürdők világát is volt szerencsém megismerni a hungarocell uszályoknak köszönhetően. Mesélhetnék persze a kávéházak hangulatáról, nyugdíjas otthonokban hallott tengernyi panaszról, vagy éppen a koszos pályaudvarok szélhámosairól, akik szerencsejátékká degradálták e nemes, elmés időtöltést. nos, az eredeti gondolatmenethez visszatérve, amilyen könnyen feláldoznak, s veszítenek el minket, oly könnyedén török le a királyok fejről a korona!

– Ezt hogy érti? – hüledezett a világos.

– Tudja fiatal barátom, már egy ideje megfigyeltem, mindig a királyok a legtörékenyebbek! Ha őket leejtik, akkor hétszentség, hogy oda a korona! Márpedig korona nélkül a király csak egy torzó! Akkor pedig lecserélik. Ez persze ritkaság, a gyakoribb az, hogy nem játszanak velünk, inkább vesznek egy vadonatúj készletet. Ilyenkor jobb esetben elajándékoznak, vagy a szemétdomb a következő állomás. Itt legalább van remény, hogy felvesz minket egy irgalmas lélek. De a szekrény mélyénél, higgye el, nincs rosszabb... a sötétben és unalomban átvészelni az enyészetet... s mindez egy koronát veszített király miatt!

– Miért hívnak minket parasztnak?- törte meg kisértően a csendet a világos bábu.

– Hát, ez bizony egy hosszú történet... összefügg az eredetünkkel! Akarja, hogy elmeséljem?

– Persze, csak nyugodtan! Úgyis, ahogy elnézem, még bőven van időnk a következő partiig – felelte a világos.

– Nos, talán már ön is tudja, eredetileg Indiából származunk, de már a perzsák is alakítottak rajtunk a kezdet kezdetén. Természetesen a hadseregük mintájára. Ugyebár az országot az uralkodó irányította, a haderőt pedig a vezír. A katonák gyalogosan, lóháton, vagy pedig sebes harci szekereken küzdöttek, ez utóbbiakat jelképezik a futók. A nagyobb, fallal körülvett városok ellen kerekeken guruló ostromtornyokkal indultak meg, őket szimbolizálják a bástyák. A középkori Európában már kissé megváltoztak a figurák és az elnevezések. A király megmaradt, mellé viszont a *királynő* került, mint a feudális hatalom jelképe. Az angolszász nyelvterületen a futóra a *bishop*, azaz püspök elnevezést használják, mivel a világi mellett az egyházi hatalom volt még meghatározó. Gyakran az egyháznak kellett közvetítenie a feudális hatalmak között, kvázi futárként. Azután ott volt a nemesekből álló lovagság, mint az uralkodók egyik lehetséges támasza. A végek mentén épített, bástyákkal megerősített kővárakról nem is beszélve. No és a gyalogság? Kikből verbuválják a gyengébb fegyverzetű, könnyen feláldozható katonákat, ha nem a parasztokból?

– Bámulatos! – csak ennyit tudott megjegyezni a világos döbbenetében. – Maga ezt honnan tudja?

– A jelenlegi gazdánktól hallottam, már vagy ezerszer. Imádja a történelmet, annak minden összefüggésével együtt. Amikor csak teheti, elmeséli mindezt az ellenfeleinek is, mint valami beszélő lexikon. Hát még amikor kifejti, hogyan kellene kinéznie egy mai „korhű” sakknak! Szerinte a király helyett az „elnök” lenne inkább a megfelelőbb, mivel hadba lépést csak az elnök rendelhet el. A vezér, mint név maradhat, de következésképpen tányérsapkás, kitüntetésekképpel teli tábornokként kéne ábrázolni. A légi felderítés fontossága miatt a lopakodó repülőkné lenne a futók, a lovasságot harckocsik helyettesítenék, a bástyák helyén pedig interkontinentális rakétákat állítana föl! Képzelteri, ilyenkor mennyire szeretik!

– Gondolja, hogy valamikor mi is történelemmé válunk?

– A virtuális sakk miatt aggódik, ugye? Felesleges. Nem adja vissza azt az élményt, amit egy valódi tábla nyújt, valódi bábukkal. Hiába a 3D-s játékok, az *érintés* és a játék *birtoklásának* örömet az sem pótolja. Másfelől, ahogy gazdánk gyakran emlegeti, ha kifogyunk ezeknek az energiahordozóknak nevezett izékből, akkor úgyis leállnak az erőművek, nem lesz ami áramot termeljen, és fuccs a virtuális világnak! Lehet, hogy lassan kuriózumnak számítunk, de ne feledje, a kuriózumok előbb-utóbb ismét divatba jönnek! Úgyhogy ne féljen, fiatal barátom, a mi időnk még nem járt le!

– Attól tartok, mégis... most a sötét bástya előretör...

– ... és két-három lépés után besétál a sakkcsapdába! Ismerem én már a gazdánkat, most előkészíti a terepet a kedvenc befejezéséhez, a fojtott matt-hoz! Figyelje csak meg!

- Magát már egyáltalán nem köti le a partik kimenetele?
- Miért kéne, hogy lekössön? Mint már említettem, úgysem rajtunk múlik. Nincs más dolgunk, csak várni és folyton várni, mikor kerül ránk a sor... ebbe már beleuntam. Örülök, ha már a játszma elején túlesek rajta. Így legalább van mód és lehetőség baráti társalgásokra, ahogyan most Önnel.
- Hát ez igazán megtisztelő. Mondja csak, ha meg nem sértem, hová tűnt önből a csapatszellem, a „mi-tudat”?
- Csapatszellem? Ugyan már, kikkel azonosuljak? Nem vette még észre, mindkét oldalt talált bábukból állították össze? Ebből a készletből már senki sem eredeti. A gazdánk ezért minket hurcolász magával. Minket kevésbé félt. Ha újra elvesz egy közülünk, hát újra pótolja. A másikat, amelyet a születésnapjára kapott, nagy becsben tartja. Persze ahhoz járt egy dámakészlet, a tábla túloldalán pedig lehet malmozni.
- Nem igazság, hogy ezért nekik jobb dolguk van! – fakadt ki dühösen a világos gyalog.
- Nem feltétlenül. Míg mi világot látunk, addig ők egész életükre a négy fal közé ítéltettek. Másfelől a gazdánk gyakran büszkélkedik is velünk, mert itt minden bábú egyedi. Mindnyájunknak megvan a maga története. Látja ott a h-vonalon pöffeszkedő sötét gyalogot? Arrogáns egy fickó! Váltig állítja, hogy részt vett a Karpov-Kaszparov világbajnoki döntőben! Hiszi a piszi! Még oroszul sem tud! Megjegyzem, az a döntő valójában párbaj volt! Erről megint eszembe jut, mekkora oktondiság, hogy a sakk pusztán észjáték és szintiszta matematika! A gazdánk se győzi hangsúlyozni, a játszmaánál igenis előjön a játékos személyisége, életfelfogása!
- Mint például?
- Vannak akik „spórolnak” a tisztekkel, későbbre tartogatják őket. Kezdőkre jellemző. Aztán van, aki védekezésre koncentrálni, nem kezdeményez, inkább azt várja, a másik fél kövessen el szarvashibát. A gyakorlott stratégia persze mindig alkalmazkodik a helyzethez, nem ragaszkodik görcsösen az elképzeléséhez. Ők többnyire a magánéletben is sikeresek. Ott van például a híres Polgár Judit. Hosszas lenne felsorolnom az eredményeit, de amellett, hogy sakkmester több nyelven beszél és feketeöves karatés!
- Találkozott már vele személyesen?
- Nem, sajnós. De az ő dicsőségükből csak morzsányi jut nekünk, egyszerű sakkbábuknak! Csak a győztes versenyző kapja az érmet, a bábuk nem! Másnap aztán új játszma, új készlettel... s rólunk megfeledkeznek.
- Ezek szerint... Ön már nem vár semmi újat a sakktól?
- Ó, dehogynem! Egy új táblát! Egy hatszögletűt!
- Mi tagadás, már sokat hallottam róla. Igaz, látni még nem láttam!
- Pedig létezik! Képzelve csak el! Hat szöglet! Három, különböző színben pompázó mezők! eggyel több futó és gyalog a játéktéren! És mi, gyalogok oldalirányban ütünk! Ez lenne ám a változatosság!
- Gondolja, van remény rá...? Egy nap eljutunk oda?
- Bízom benne. A gazdánk is kitartóan keresi a híres-neves hexasakkot. Már azt is mondogatta egyszer-egyszer, ha kell, ő maga rajzolja meg a táblát. Bár így tenne, akkor mi is átkerülhetnénk! Új, izgalommal teli kihívás lenne... neki is nekünk is! – sóhajtotta a sötét gyalog.

– Nézze! – kiáltotta világos társa. – Világos vezér most támad, sakk, de ott van a sötét bástya, és ...

– Pompás vezérelőzet! Sötét nem is léphetett másként. Ütészényszer, azt hiszem így hívják. A sötét királyt most teljesen körbezárták a saját tisztjei. Világos huszár lép... sakk és fojtott matt, ahogy mondtam! Igazán trükkös befejezés! A gazdánk megint nyert, bár állítása szerint ő *csak szeret sakkozni, de nem tud*. Úgy látom, ma már nem lesz több parti. Isten Önnel, kolléga, remélem, legközelebb is jót beszélgetünk.

A Berzsenyi Társaság és a Somogy Mikszáth Kálmán novella-pályázatán megosztott második díjat nyert elbeszélés

NOVELLA-PÁLYÁZAT

Mikszáth Kálmán halálának századik évfordulójára a Berzsenyi Társaság és a Somogy folyóirat elbeszélés-pályázatot írt ki. A pályázatra 86 pályázó 125 írást küldött be, az ország minden részéből és a határon túli magyarok lakta területekről.

A pályázat eredményét 2010. február 4-én, Takáts Gyula 99. születésnapján hirdették ki.

A bíráló bizottság első díjat nem adott ki.

Megosztott II. díjat kapott: Losonczy Attila és Boér Tamás.

III. díjban részesült: Bognár Endre

A Takáts Gyula Alapítvány különdíjait Gombos Péter, Juhász Erika és Kósa Márton nyerte el.

Dicséretben és könyvutalványban részesültek:

Sembery Gábor

Bartusz-Dobosi László

Wilhelm József

Ritó Szabolcs

Váraljai Réka

Szabó Tamás

dr. Mechler Anna

Kristóf Roland

Mácsi Milán Márk

Következő számaiban a Somogy közli a díjnyertes, illetve a további sikeres írásokat.

IRÁNYTÚVEL

KOMÁROMI GABRIELLA

„...én, Lázár Ervin itt vagyok!”

(Az irodalmi élet, amikor színre lép)*

Nemzedékek torlódása idején akart íróvá lenni. S már nemcsak Pécssett, mert ott néhány éve annak számított. Nincs nemzedék, amelynek indulófélben könnyű dolga volna; ha mégis találunk ilyet, akkor az szerencsés. Az irodalomtörténet tanulsága, hogy többnyire társadalmi „földrengések” vagy kultúraváltások vetek a vállukra egy-egy jelentkező generációt, mint például a „fényes szelekét” vagy már több mint száz esztendeje a „nyugatosokat”. – „...én, Lázár Ervin itt vagyok!” – mondhatta volna hetykén, mint a huszonkét éves, József Attila¹, amikor megérkezett a fővárosba, de szorongásos alkat lévén, nem mondott ilyet, és nem is írt le. Pedig majdnem huszonkilenc volt már, amikor 1965 márciusában Pécsről elindult Budapestre, és bizonyára nagy volt benne a vágy, hogy észrevegyék.

„*Torlódó idő*”² az, amelyben pályát kezdett. Másféle sorsú, gyökerű, helyzetű csoportok akartak egy időben, egyszerre nyilvánossághoz jutni. Az egymásutáni-ság természetes rendjében történt zűrzavar. A történelmi eseményeknek, a politikának, illetve a kultúrpolitikának egyaránt része volt benne. Az ötvenes évek kétpólusú világa után, amely valójában csak támogatást és tiltást ismert, 1956 után a támogatás, tűrés, tiltás hármassága lépett életbe. Ahogy minden séma egyszerűsítés, ez is az. Miközben használjuk, felejtődik, milyen hirtelen lehetett egyik kategóriából a másikba kerülni. Szinte zuhanásszerűen. Elég, ha az ötvenes években támogatott Benjámín László, Örkény vagy Zelk Zoltán helyzetét említjük 1956 októbere után. A kemény és a puha diktatúra idején a tabuk és a tilalomfák nyilvánvalóak voltak, ezért ki is lehetett kerülni őket. A „puha” években pedig fogytak is. Az azonban mindvégig talányos maradt, hogy hol a tűrés határa. Ebben a sávban folytak az irodalom érdekes és bizonytalan kimenetelű taktikai játszmái, a következményeikkel kapcsolatos „leletmentés” még mindig folyik³; és amíg be nem fejeződik, addig ennek a kornak maradnak titkai. Az is igaz, hogy jó néhány olyan tanulmány íródott már, amely nyomán sok minden átlátható.⁴ A vallomásokban, beszélgetésekben jó ideje furcsa nosztalgiaik fedez-

¹ József Attila: Összes versei. Budapest, 1966, Szépirodalmi Kiadó, 267. p.

² Megjegyzés: Egy kötet címét kölcsönöztem az idő karakterizálásához. (L. Mezei András: *Torlódó idő*. Budapest, 1961, Szépirodalmi Kiadó, 139 p.)

³ L. Domokos Mátyás: *Leletmentés. Könyvek sorsa a „nemlétező” cenzúra korában*. 1948 – 1989. Budapest, 1996, Osiris, 249 p./ Osiris könyvtár. *Irodalomelmélet /*; Tóth Gyula – Veress András (szerk.): *Írók pórázon. A Kiadói Főigazgatóság irataiból 1961 – 1970. Dokumentumválogatás*. Budapest, 1992, MTA Irodalomtudományi Intézet, 542 p.

⁴ L. Standeisky Éva: *Az írók és a hatalom 1956 – 1963. 2., jav. kiad.* Budapest, 1996, 56-os Intézet, 482 p.; Veress András: *Írók és a hatalom a hatvanas évek Magyarországon*. In Szegegy Maszák Mihály – Veres András: *A magyar irodalom története 3. 1920-tól napjainkig*. Budapest, 2007, Gondolat, 520 – 535.p.

hetők fel. Nem a kor, hanem olyan idők után, amikor az irodalomnak sokkal több figyelem jutott, és ezért írónak lenni mindennek ellenére jobb volt.⁵

Amikor Lázár íróként színre lépett, először is túl sokan voltak a „támogatottak”. Bérelt helyük volt a kiadóknak, a folyóiratokban annak ellenére, hogy az 1958-ban megfogalmazott művelődéspolitikai irányelvek már elmarasztalták őket. „A párthoz hű szocialista írókról – írta Veres András – az volt a pártvezetés véleménye, hogy politikai szempontból több kárt okoztak, mint hasznot, s művészként nem igazán jelentősek.”⁶ Díjat 1956 után már ritkábban kaptak, de azért előfordultak még a Kossuth-díjasok névsorában is (pl. Fodor József, Darvas József), és valójában komoly hátrányt sem szenvedtek. Az 1959-ben újraalakult Írószövetség első elnöke is Darvas József volt, miután a jelölt Bölöni György meghalt.⁷ Az 1957-ben alapított Kortárs szerkesztői Darvas József és Tolnai Gábor. Szaporíthatóak lennének a példák, de az érveléshez ennyi elég. Messze nem teljes az a névsor (és nem is homogén), amit a hatalom akkori irodalmi klientúrájából (s csak a prózaírókból) a reprezentáció kedvéért összeállítottunk: Barabás Tibor, Berkesi András, Cseres Tibor, Darvas József, Dobozy Imre, Fehér Klára, Földeák János, Gergely Sándor, Goda Gábor, Illés Béla, Illés Endre, Kovai Lőrinc, Major Ottó, Mesterházi Lajos, Szabó Pál, Szeberényi Lhel, Urbán Ernő, Vészi Endre és mások. Ugyanekkor már szót kaptak a „megtűrtek”, akik a hallgatás éve vagy évtizede után egyfolytában fórumot kerestek maguknak az irodalomban: az „*újboldasok*” (Nemes Nagy Ágnes, Pilinszky, Szabó Magda, Mándy Iván, Rákos Sándor) a „*fényes szelek*” nemzedékéből Kormos István vagy a magányos Fekete István. És egyszer csak megjelentek a börtönből szabadultak: Déry Tibor, Zelk Zoltán, Eörsi István. A hallgatás éveikért mindenkinek járt valamiféle kárpótlás, azaz legalább egy kis „darab” nyilvánosság, a konszolidáció ugyanis el akarta hitetni az őszinteségét. Pedig volt egy harmadik „T” is, nem tűnt el a tiltás. Voltak tiltott mondatok, félresöpört művek és ideig-óráig szilenciumra ítélt alkotók. (A *Jelenkor* főszerkesztője, Szederkényi Ervin például egy Mészöly- és két Csoóri-mondat miatt kapott fegyelmit. Néhány évvel korábban Tüskés Tibor leváltásához Mészöly Miklós az *ablakmosó* című művének közlése volt az apropó.⁸ Örkény István szilenciuma esztendőig tartott.⁹) Létezett bizonyos fokú engedékenységek is, mert a médiának nagyobb jelentőséget tulajdonítottak, mint a szépirodalomnak. Akkoriban elsősorban a film hatásával számoltak. Valójában semmi sem volt szigorúbb és hatásosabb annál, mint az évtizedeken át ösztönösen működő „öncenzúra”.

A pályakezdő nemzedék körében – demográfiai szóval élve – hirtelen támadt egy soha nem látott túlnépesedés.¹⁰ Nem vákuum-helyzetben jelentkezett ez a

⁵ Elhangzott a Magyar Irodalomtörténeti Társaság Szépírói Tagozatának Szakonyi Károly-estjén. Budapest, Petőfi Irodalmi Múzeum, 2009. okt. 28.

⁶ Uo. 526. p.

⁷ Uo.

⁸ Mecsekajli disputa. Duna Televízió, 2009. aug. 21. (Megjegyzés: az idézett információk Bertók László emlékezéseiben hangzottak el.)

⁹ A szilencium feloldását az Élet és Irodalomban megjelent novellák jelezték 1962 végén. L. Berkes Tamás: Örkény groteszk pályafordulata. In Szegedy-Maszák Mihály – Veres András (szerk.): A magyar irodalom története. 3. 1920-tól napjainkig. Budapest, 2007, Gondolat, 565. p.

¹⁰ Megjegyzés: Kerestem a hirtelen támadt túlnépesedés okát. Egy lehetséges ok, hogy ez a nemzedék még gyerek volt a háborúban. Nagyobb esélye volt a túlélésre, mint az előzőnek. Kevésbé ritkította meg a sorait.

nemzedék, hiszen olyankor ez problémát sem okoz, sőt: helyzeti energiái révén az ilyen nemzedék tehetségesebbnek látszhat. A vázolt konstellációban azonban csak az volt nyilvánvaló, hogy túl sokan vannak. Már több mint féltizede volt annak, hogy Lázár a fővárosba érkezett, amikor Garai Gábor arról írt az *Élet és Irodalomban*, hogy a kritikanak egy példátlan népesedési jelenséggel kell szembenéznie a fiatal írók és művészek tömeges előrajzása miatt. S ilyen időkben a tehetség kiválasztódása is nehezebb.¹¹ Gáll István a Napjaink hasábjain 1969 szeptemberében mintegy 300 [!] jó képességű írógató fiatalról vélt tudni.¹² Pomogáts Béla ugyanitt és ugyanekkor ezt írta róluk: „Ülnek a presszóban és egymást biztatják, csoportjuk szűk körében keresik közönségüket.”¹³ Faragó Vilmos továbbgondolta a jelenséget. „(...) a 60-as évek elejének nagy sorozatához képest valóban kevesebb a feltűnést keltő új mű, annál több az ilyen mű *ígérete*. Furcsa volna, ha ezt az igazán pozitív jelenséget (...) továbbra is tétován, sőt némi gyanakvással szemlélné a kritika, csak azért, mert a fiatalok gesztusaiban van valami életkori sajátosságokból eredő – vagyis természetes – tagadásmozdulat. Bár ennek a mozdulatnak koránt sincs akkora ereje, hogy – mint valaki megállapította – átléphetetlen szakadékot hasított volna az „öregék” és fiatalok nemzedéke közé, csakugyan ’ másfajta raj’ ez...”¹⁴

Szinte hihetetlen, hogy mennyi mindenki élt akkor együtt, „egy fedél alatt” a 60-as években: Közöttük voltak még a nagy „öregék” (Áprily Lajos, Dutka Ákos, Füst Milán, Gellért Oszkár, Kassák, Tersánszky) és akik már majdnem annak számítottak (Németh László, Illyés, Vas István, Zelk), a „fényes szelek nemzedéke” (Nagy László, Juhász Ferenc, Kormos István, Simon István és a többiek), továbbá az éppen induló, kaput döngető fiatalok. Az irodalom sokfélesége és stílusgazdaságsága utólag is bámulatba ejthet bennünket. „Írjuk le, mondjuk ezt az évszámot: 1960, és készítsünk metszetet. – mondta Tüskés Tibor egy interjúbán. – Ki mindenki élt akkor alkotóként Magyarországon? Tersánszky Józsi Jenőtől, Kassáktól kezdve Németh László, Illyés Gyulán, Veres Péteren, Erdélyi Józsefen, Tamási Áronon, Sinka Istvánon keresztül Tatay Sándorig. És mondhatnék még neveket. A prózában Ottlik, Szentkuthy, Mándy, Mészöly. A lírában Weöres Sándor és Pilinszky.”¹⁵ Csaknem tíz év múlva az 1969-es év József Attila-díjas írói, költői Nemes Nagy Ágnes, Mándy, Bárány Tamás, Csurka István, Galgóczi Erzsébet, Ágh István, Ratkó József voltak. Mennyire mások, holott akkoriban még volt előírt, eszményített alkotási mód és írói magatartás: Az író legyen: „a hétköznapiak pátosz nélküli forradalmára, aki fáradhatatlanul teszi a kötelességét.” – írták.¹⁶ A díjazottak többsége nem felelt meg ennek az eszménynek. A konszolidáció jeleként megbocsájtóbban, sőt tüntetően osztottak díjakat. (Nemcsak József Attila-díjat, Kossuth-díjat is.)¹⁷ „Mi

¹¹ Garai Gábor: Az író-kritikus elkötelezettsége. *Élet és Irodalom*, 1972. november 4. 5. p.

¹² Bán Zoltán András: Fimák [fiatal magyar költők], avagy a kopernikuszi fordulat. Beszélő, 1997. 12. sz. 96. p.

¹³ Uo. 97. p.

¹⁴ FARAGÓ VILMOS: Kritikus-szerep. *Élet és Irodalom*, 1972, november 11. 5. p.

¹⁵ Tüskés Tibor: A derús borúlátó. Tüskés Tiborral beszélget Kocsis Klára. Budapest, 2008, Kairosz, 113. p.

¹⁶ Molnár Zoltán: József Attila-díjasok: Galgóczi Erzsébet. *Élet és Irodalom*, 1970. ápr. 4. 4. p.

¹⁷ L. Magyar Józsefné [Praszna Erzsébet](szerk.): Díjasok és kitüntetettek adattára. 1948 – 1980. Kaposvár, 1984, Megyei Könyvtár, 279 p. (Megjegyzés: 1957-ben Németh László és Szabó Lőrinc is kaptak Kossuth-díjat. Illyésnek, Weöresnek 1970-ig kellett várni.)

általában nem udvarlunk az íróknak¹⁸ – mondotta Kádár János már 1962-ben a Politikai Bizottság ápr. 27-i ülésének. De azért a következő esztendőben mégiscsak voltak olyan gesztusai a hatalomnak, amelyek felejtést színleltek, megbékélést deklaráltak és végül is az udvarlás álságos megnyilvánulásaira emlékeztettek. A díjakat illetően például olyanokra is sor került, akik valójában még mindig a „pálya szélén” rostokoltak. „Aki pedig a pálya szélén van, maga választotta a helyet. Rajta áll, hogy pályára kerüljön. Most már elég nagy – mindenki elérhet rajta.”¹⁹ – írta Faragó Vilmos 1968-ban. Álságos és ellentmondásos az egész korszak, Kányádi Sándor nyomán az is mondhatjuk, szörnyű, hogy „nem beledöglöttünk”, hanem „beleszoktunk”.²⁰ Így aztán nemcsak áldozata volt az ország a hatalmi játszmáknak, hanem a közreműködője is. Hol tudatosan, hol ösztönösen. Ez attól is függ, mit tekintünk a megalkuvás mértékének. Sok minden egyszerre volt igaz akkor. Pregnánsabb példával nem tudnánk megvilágítani, mint hogy Veres András nyomán idézzük a börtönből szabaduló Eörsi István szavait: „Kimentem a margitszigeti Palatinus-strandra, néztem a hullahoppozó bakfisok hasmozdulatait, és arra gondoltam, hogy lám csak, nem ültem hiába három és háromnegyed évet, nem hiába végeztek ki annyi embert: szabad hullahoppozni, nem úgy, mint Rákosi Mátyás országglása idején.”²¹ Igaz volt a börtön, igaz a hullahopp, mert az „élet élni akar”, ha országról van szó, akkor is.

És hogy kik voltak a másfajta raj? Ágh István, Apáti Miklós, Asperján György, Baranyi Ferenc, Bárdos Pál, Bella István, Bertha Bulcsu, Bertók László, Buda Ferenc, Csák Gyula, Csalog Zsolt, Csaplár Vilmos, Császár István, Csörsz István, Csukás István, Czákó Gábor, Ember Mária, Fábíán László, Fenákel Judit, Gerelyes Endre, Gergely Ágnes, Győri László, Gyurkovics Tibor, Kurucz Gyula, Lázár Ervin, Lengyel Péter, Lugossy Gyula, Marosi Gyula, Mezey Katalin, Moldova György, Módos Péter, Munkácsi Miklós, Müller Péter, Nádas Péter, Oláh János, Oravecz Imre, Ördögh Szilveszter, Parancs János, Petri György, Pintér Tamás, Raffai Sarolta, Ratkó József, Salamon Pál, Sándor Iván, Simonffy András, Szakonyi Károly, Székely Magda, Takács Zsuzsa, Tandori Dezső, Tóth Judit, Utassy József, Vámos Miklós, Vathy Zsuzsa, Verbóczi Antal, Veress Miklós. Sokfelől érkeztek az irodalomba és nagyon sokfélék voltak. A generáció-fogalom sehogy se fedti le a névsort. De az igaz, hogy valamennyien a 60-as években „előrajzott” fiatalok, bár az első kötetig sokan csak a hetvenes években jutottak el. A hatvanas évek végén végül is szokás volt „Nagy Generációnak” nevezni őket. De a generáció akkor mást is jelentett: „ha egy generáció tagja vagy, felismerünk már távolról, könnyű téged megnevezni, netán le vadászni, tag vagy csupán, nem személyiség.”²²

Indulásuk az idő mértéke szerint ma már irodalomtörténet. Fájdalom, sok a halottja ennek a „másféle rajnak”, néhányuk emléke megkopott már, másokat meg elfelejtettek, és néhányan elhallgattak. Bizonyára töredékes a róluk szóló lista. A nyomukban is sokan voltak. 70-es évek elején egész csapat fiatal

¹⁸ Idézi: Veres András i.m. 520.p.

¹⁹ Faragó Vilmos: Írók a pálya szélén. Élet és Irodalom, 1968. jan. 27. 7. p.

²⁰ Interjú a 80 éves Kányádi Sándorral. Duna Televízió, 2009. május 10.

²¹ Idézi: Veres András i.m. 525.p.

²² Bán Zoltán András i.m. 96. p.

költő hívta fel magára a figyelmet Baka Istvántól Nagy Gáspárig.²³ Lázárékat követve pedig ott voltak a negyvenes években született prózáírók, akik az első kötetig, az ismertségig/elismertségig csak a hetvenes években jutottak el. Ez sem akármilyen „nemzedék” (Balázs József, Bereményi Géza, Dobai Péter, Hajnóczy Péter, Spiró György és a többiek). Radnóti Sándor a „hetvenes évek magyar prózáírói nagy rohamáról” beszélt, „amelyet akkor és a következő évtizedben fölszabadító volt *együtt* látni”²⁴. Attól kezdve, hogy színre lépett Esterházy Péter, a „Péterek nemzedéke” kifejezés lett használatos.

A 60-as évek végén, a 70-es évek elején furcsa módon nem voltak ritkák az indulatos jegyzetek a magyar próza válságáról. Nostalgiaék éltek a hatvanas évek elejének olyan művei után, mint Fejes Endrétől a *Rozsdatemető* (1962) Sánta Ferencről a *Hűsz óra* (1964) vagy Cseres Tibortól a *Hideg napok* (1964).²⁵ Ahhoz még hiányzott a távlat vagy az érzékenység, hogy az ötvenes évek végének, a 60-as évek kezdetének olyan korszakos műveit is emlegessék, mint Németh Lászlótól az *Égető Eszter* (1956), Ottlik Gézától az *Iskola a batáron* (1959) vagy a Sarkadi-életmű utolsó darabjai. (Bár ez is megtörtént).²⁶ A hatvanas évekre visszatekintve Benjámín László ezt írta: „(...) az elmúlt évtized legfeltűnőbb, leglényegesebb jelensége: hogy ti. a líra megszűnt irodalmunk vezető műfaja lenni, helyét a széppróza foglalta el. Ennek akár örülhetnénk is (...) ha nem volna a helycserének az a szépséghibája, hogy a mai magyar próza egy lesántult költészetet előzött meg.”²⁷ A költészet „lesántult” jelzőjét Weöresre, Illyésre, Nemes Nagy Ágnesre, Pilinszkyre, Vas Istvánra, Juhász Ferencre, Nagy Lászlóra gondolva nem fogadhatjuk el. De cáfolat lenne Kassák kései lírája, Zelk Zoltáné és magáé Benjámíné is. Más ez a költészet, mint a korábbi eszmény, de nem „lesántult”. Szabolcsi Miklós bevallotta „indulatos” jegyzetében úgy vélekedett 68-ban, hogy van mit számon kérni a magyar prózától, mégpedig az életet bonyolultan, konfliktusaiban felelősséggel ábrázoló műveket. Már akkor megsejtette: „(...) lehet, hogy a közeljövőben az ilyen irodalom (...) inkább „nem fikciós”, szociográfiai eszközökkel fog élni. Általában is: az irodalmi eszközöknek egy eddiginél bonyolultabb, áttettebb, szabadabb felhasználása lehetne prózánk egyik törekvése.”²⁸ Ez még nem diagnózis, inkább csak prognózis, és újra és újra a regényről van szó, nem a novelláról. A regény egyik útja valóban a dokumentumregény felé vezetett, a másik út akkortájt parabolákat produkált (Pl. Sánta Ferenc: *Az áruló*, 1966; Déry Tibor: *G.A. úr X-ben*, 1966; Hernádi Gyula: *Folyosók*, 1966; Mészöly Miklós: *Saulus*, 1968; Konrád György: *A látogató*, 1969), később pedig a meseszerű, mitikus, mágikus irányába tartott (Lázár Ervin: *A fehérrigó*, 1971) és a próza lírizálódását is magával hozta a határainkon belül és kívül egyaránt. A Vajdaságban például ekkor kezdett

²³ L. Pomogáts Béla: Az újabb magyar irodalom. 1945 – 1981. Budapest, 1982, Gondolat, 536. p.

²⁴ Radnóti Sándor, Az adósság, a hűség és a remény. Lengyel Péter 70. Élet és Irodalom, 2009.szept. 4.17. p.

²⁵ Szabolcsi Miklós: Indulatos jegyzetek a mai magyar prózáról. In Agárdi Péter (szerk.): A hetvenes évek magyar irodalmáról. Budapest, 1979, Kossuth Kiadó, 12. p.

²⁶ L. Bodnár György (szerk.): Áttekintés tizenöt év magyar irodalmáról. 1957 – 1972. Literatura, 1976. 3 - 4.sz. 103 – 185. p.

²⁷ Benjámín László: Mi marad listáinkból? Uo. 85. p.

²⁸ Szabolcsi Miklós i.m. 12. p.

bontakozni mágiikus realizmusával Gion Nándor opusa. Idő kellett ahhoz, hogy kitessek, a *Virágos katona* (1973) és a Lázár-novellák világa (kiváltképp a *Csil-lagmajor* idején) mennyire egy töről fakad. Erdélyből a 60-as, 70-es évek fordulóján jutottak el hozzánk Sütő András művei, az *Anyám könnyű álmot ígér* (1970) hatása szó szerint reveláció értékű volt. Ebben a sikerben elfogadtatott az a félig lírai, félig prózai beszédmód, aminek „szövetén” áttetszik a valóság, Angyalosi Gergely szavaival „átvérik” a történelem²⁹. Lázár egyik-másik novellájáról és meséjéről azt állíthatjuk, hogy olyan, mint egy költemény, *A bolond kútásó* biztosan ezek közé tartozik és *A Hétfejű Tündér*³⁰ is. A dokumentarista írásmód karrierjét ő is sejtette, a maga számára a hatvanas évek végén sem érezte útnak, de nem becsülte le: „Napjainkban a dokumentumirodalom óriási testté vált. – mondta egy interjúbán. – Az emberek arra kíváncsiak, ami tényleg megtörtént. Mit csinált Hitler a bunkerben, hogyan lőtték le Lincoln Ábrahámot, két rokonszenves külsejű gyilkos hogyan mészárolt le egy farmercsaládot. Megtörtént ez meg ez... Mindenki ilyen szöveget vár. Az irodalom ilyen viszonylatokban erőtlennek látszik. Azt hiszem, ez nem igaz. Az irodalom szinte anyagi erő, ha jól ír az ember.”³¹ Másképpen akart és tudott jól írni.

Azokról az évekről, amikor íróként színre lépett, az is igaz, hogy hirtelen kiszélesedett az alkotók világirodalmi horizontja a kortárs irodalomban. 1956 óta volt már *Nagyvilág*, és egymás után jelentek meg az Európa Könyvkiadó *Modern könyvtár* című sorozatának darabjai. Ez egyszerre volt üdvös és mulákonny divatok forrása. A Bertha Bulcsunak adott interjúból azt is tudjuk, hogy Lázár a hatvanas évek végén mit olvasott a világirodalomból és miért. „A franciákat ellenszenvesnek érzem” – mondta, pedig akkor szinte „kötelező” volt Camus Közönyéért és Beckett Godot-jáért lelkesedni. – Főleg az amerikai és az orosz irodalomban vannak egészséges kezdeményezések... úgy érzem, hogy a realitás a kulcs. Nagyon szeretem Faulkner, Nathaniel West, Bernard Malamud és Salinger írásait. És van egy könyv, ami pizszokul tetszik nekem: Bohumil Hrabal 'Táncórak idősebbeknek és haladóknak'. ”³² Tetszhetett az is, ahogy Hrabal nem tudott betelni a valósággal, és az is, ahogy szertelen, játékos képzelettel és humorral életre keltette azt. (A zseniális cseh szerző csaknem minden műve ott van elárvult könyvespolcán.)

A hetvenes évekre bizonyos szempontból helyreállt a „kizökkent” idő, a Lázár Ervinék utáni nemzedékek jelentkezése már a természetes egymásutániságot mutatta. A hatvanas években induló „másféle rajnak” olyan protestáló akciói voltak, amelyek ritkán kapcsolhatók egyénhez, inkább olyan helyzetekhez, amikor nemzedékként jelenítette meg magát valamely csoport. Sokáig egy-egy

²⁹ Angyalosi Gergely: Az irodalom átvezett szövete. Pilinszky János: Nagyvárosi ikonok. In uő: Romtalanítás. Kritikák, esszék, tanulmányok. Budapest, 2004, Kijárat, 49. p.

³⁰ Lázár Ervin: *A bolond kútásó*. Élet és Irodalom, 1972. június 17. 15. p., Lázár Ervin: *A hétfejű tündér*. Jelenkor, 1971. 7 – 8. sz. 649 – 650. p. (Megjegyzés: A művek első közlésére utaltunk.)

³¹ Bertha Bulcsu: Lázár Ervin. In uő: *A meztelen király*. Budapest, 1972, Szépirodalmi Kiadó, 20 p.

³² Uo. 25. p.

antológia címével jelöltük őket, és a kötetcímek is beszédesek voltak.³³ Ilyen volt az *Első ének, a Költők egymás közt, a Magunk kenyerén*.³⁴ A nemzedéki és csoport-összetartozást leginkább a kilencek testesítették meg, azaz antológiájuk, az *Elérhetetlen föld*.³⁵ Ezt a kötetet évekig ajánlotta kiadásra Juhász Ferenc, Kormos István, Nagy László, Váci Mihály. Megjelenését állítólag három évig elodázta a kultúrpolitika. Végül Nagy László előszavával mégiscsak megjelent, és a kilencek jó időre a „megtúrtek” kategóriájába kerültek. De még két évtized múltán is deklarálták összetartozásukat.³⁶ (Az igazsághoz tartozik, hogy utólag érdekesebb a másik két antológia.) A fiatal prózaírók között ilyen erős köteléket hiába is keresnénk, és nem volt ilyen elhíresült vállalkozásuk. Antológiájuk azonban igen, a *Naponta más*.³⁷

A nemzedék hangján megszólalni mindenkor annyi volt, hogy „ez a hang a tiéd, az övé, a miénk”. A „másféle raj” korántsem volt egy generáció. Csak a közösen megélt történelmi-társadalmi élmények nem elegendők ehhez. Számos csapatról beszélhetünk. De a „rajon” belül (vagy azon túl) voltak felvállalt nemzedéki összetartozások.³⁸ Például Ágh István, Csukás István, Gyurkovics Tibor, Kertész Ákos, Kiss Dénes, Lázár Ervin, Szabó István, Szakonyi Károly között.³⁹ Alföldy Jenő ugyan kizárólag Lázár Ervinről írta a következőket, de a legfontosabb dolgok a többiekéről is igazak voltak. „Nonkonformista viselkedése, szókimondó őszintesége és szabadossága következetes jelzés volt arról, hogy nem fogadja el az 1948, illetve az 1956 novembere utáni idők hatalmi politikai viszonyait, a közéletet általában kerülte, de életvitelében és írásaiban megnyilatkozó tulajdonságai között meghatározóan fontos a meg nem alkuvás és a szabadságszeretet.”⁴⁰ Valamennyien az ötvenes évek végén írták meg első műveiket, a hatvanas évek derekán kezdődtek számukra a beérkezés esztendei, s

³³ Ennek hagyománya is volt. L. a Tűztánc (1958) c. antológia költőit: Váci Mihály, Garay Gábor, Ladányi Mihály, Mezei András, Györe Imre, Nyerges András, Simon Lajos, Simor András, Hárs György, Csanády János, Ténagy Sándor, Andrassy Lajos; vagy az Emberavatás (1955) c. antológia nemzedékét: Sánta Ferenc, Galgóczi Erzsébet, Szabó István, Kamondy László, Somogyi Tóth Sándor, Szántó Tibor, Fejes Endre, Moldova György, Csurka István. L. Pomogáts Béla i.m. 481 – 490. p.

³⁴ Mezei András (szerk.): Az első ének. Budapest, 1968, Kozmosz Könyvek, ? p. Domokos Mátyás (szerk.): Költők egymás közt. Tizenöt költő bemutatkozik. Budapest, 1969, Szépirodalmi Kiadó, 440 p., A magunk kenyerén. Tizennégy költő: Bertók László, Cigány György stb. Budapest, 1971, Szépirodalmi Kiadó, ? p.

³⁵ Elérhetetlen föld. Budapest, 1969, Ifj. Lapkiadó, 183 p. (Megjegyzés: A kilencek: Győri László, Kiss Benedek, Konczek József, Kovács István, Mezey Katalin, Oláh János, Péntek Imre, Rózsa Endre, Utassy József.)

³⁶ BODNÁR GYÖRGY (szerk.): Áttekintés tizenöt év magyar irodalmáról. Literatúra, 1976. 3-4. sz. 103 – 185. p., 1977. 1. sz. 78 – 99. p.

³⁷ Gáll István (szerk.): Naponta más. Fiatal prózaírók antológiája. Budapest, 1969, Magvető, 383 p. (Lázár nem szerepel az antológiában, de neki abban az évben már a harmadik kötete jelent meg.)

³⁸ Beszélgetés Szakonyi Károllyal. Duna Televízió: Vámos Klub. 2007. okt. 29.

³⁹ A nemzedéki csoport egyes tagjai „szabad vegyértékeikkel” természetesen kapcsolódtak másokhoz is. Ilyen kapcsolat volt az említett nemzedéki körön kívül, amely Lázár Bertha Bulcsuhoz fűzte. Nyitottságát bizonyítja, hogy Bertha Bulcsu párttag, aki nyíltan vállalta baloldali érzelmeit, ő pedig nem. – Ilyen páros élethossziglan Gyurkovics Tibor és Hernádi Gyula is.

⁴⁰ Alföldy Jenő: Teljes égbolt a szűkebb haza fölött. Lázár Ervin írói világa. Hittel, 2007. 5. 8. p.

többnyire a 70-es, 80-as évek lettek a „nagy idők” a pályájukon. Persze övék lett a „fin de siècle” nehezen magyarázható, de már másodszer bekövetkező apálya is. „(...) szinte kizárólagosan a hatvanas években indult prózaírók legjobbjaira jellemző (tisztelet a kevés kivételnek): a „megtermelt” életművek igencsak szerény, vékonyka mivolta: esetleg egy-két regény, alig kéttucatnyi novella a nagy többség termése. – írta Kemsei István. – Kiadott könyvük persze több van, de az ezekben föllelhető anyag túlnyomó része másod- vagy harmadközlés. Ugyanakkor ez a sajátosság bizonyos analógiára is készíttet, hiszen hasonló jelenséget már mintha tapasztalhattunk volna a magyar irodalomban, mégpedig a múlt századvégi prózaíróknál. Nagyszerű novellisták írtak akkoriban is igen keveset, pl. Petelei István, Papp Dániel, Thury Zoltán, Gozdsu Elek, Iványi Ödön. S most tegyük hozzá a maiakat: Simonffy András, Császár István, Hajnóczy Péter – és Lázár Ervin.”⁴¹

Ha a csoportok egymással kapcsolatot kerestek, láthatóvá lett a szorosabb összetartozások szociometriája. Tulajdonképpen alig volt évjáratbeli különbség Lázárék és az „újhangosok” (Gáll Istvánék)⁴², azaz a már említett Emberavátás című antológia nemzedéke (Galgóczi, Szabó István, Kamondy, Csurka) között, azonban mégiscsak más nemzedékek, Lázárék velük keresték a kapcsolatot. Sok hasonlóság volt abban, ahogy a körülöttük lévő világ gondjaiban osztoztak. Személyes okokból, a családfáik gyökerei révén ismerős volt számukra mindaz, amit vidéki Magyarországnak hívnak. Vidékről származtak, többnyire ott születtek (bár Lázár, Gyurkovics, Szakonyi Budapesten), rövidebb-hosszabb ideig éltek is ott (túl a gyerekkoron). A vidékiségi iránt nosztalgiák voltak bennük, holott csak idő kérdése volt, hogy csaknem valamennyien kivívták a fővárosi író státuszát. Lázár Ervin már két éve a fővárosban élt, amikor ilyen levelet kapott a budapesti születésű, de vidéki ősökkel bíró Szakonyitól, aki a válása után ideiglenesen a Balatonboglár melletti Szabadság-üdülőtelepen⁴³ „állomásozott”. (Egyébként a válás megrázó élményén és az otthonkeresés kudarcain Lázár nemzedékének csaknem minden tagja túl volt már akkoriban, nemcsak a levélíró Szakonyi Károly. Még innen a harmincon ez valahogy beletartozott az életükbe. (Lázár Ervinnek harmincegy évesen.)

„Tisztelt Úr! – írta Szakonyi. – (...) Te mindent elintézel pár kurta sorban. Belátom: a pesti ember ideje drágább, mint a magamfajta vidékié, az időszámítás is más ott a nagyvárosban. A nap, ha jól emlékszem, tíz, tizenegy óra körül kezdődik, a dél valamikor délután 5h-kor van /van, de néha elmarad/, a délutánt az alkony beállta jelenti, s az estét az éjféli. Már ez is nagyon bonyolult. Itt ugyanis 07h-kor van reggel, Nap-zenit a dél, és 10, azaz 22h-kor már beáll az

⁴¹ Kemsei István: Menekülés a mesébe. In uő: Valamennyi időnk. Budapest, 2002, Orpheusz, 122. p. (Megjegyzés: Alapjában véve nem kérdőjeleznénk meg ezt az állítást, de Lázárnak, néhány kiadatlan novellával együtt, több mint száz novellája van, és közel hetven mesét írt. Nem vaskos az életmű, egyetlen regényt írt, meseregényei az ún. hosszabb elbeszélés terjedelmét érik el, de az „alig kéttucatnyi novella” kevés rá gondolva.)

⁴² Új Hang (1952 – 1956) Főszerkesztő: Benjámin László. A folyóirat küldetésének tekintette, hogy a fiatal írók orgánuma legyen. Szerzői közül Gáll István kritikusként egy évtized múlva úgy viszonyult Lázárék nemzedékéhez, mint az „idősebb testvér”. 1961-ben az Új Írás az Új Hang utódaként indult.

⁴³ Ma már Balatonboglárhoz tartozik, de visszanyerte régi nevét, Jankovich-telepnek hívják újra a hajdani tulajdonos Jankovich-Bésán családról.

éjszaka. Ennek borzasztó következménye, hogy az ember rendszeres lesz a táplálkozásban és a munkában, a létfenntartás apró-cseprő ügyeinek lebonyolításában. Ilyesmire is adódik: úszás a tóban, favágás, fenyőtoboz gyűjtés fűtési célokra stb. És ami téged nagyon érdekelne: kapcsolata támad az embernek pókokkal, különös bogarakkal, siklóval, békákkal, madarakkal, sőt: kutyákkal, és nincs kapcsolata telefonnal, lehetetlen alakokkal, villamos- és autóbuszkalauzokkal, pincérekkel, hivatalnokokkal stb. (...) többet ér kiülni a fák alá, vagy úszni a tóban, mint koszos presszóban kuksolni. (...) De ezt Te nem hiszed. Hidd el jobb itt írni, mint az Astoriában. Vagy valamiről lemarad az ember, ha nincs Pesten? Nem hiszem. (...) Azt írod, békesség kellene. Emlékszel, tavaly mennyit beszélünk arról, hogy valahogy rendbe kellene hozni az életünket. Egy dolgot már felfedeztem: vidéken kell élni.”⁴⁴ Ezt a levelet akár Lázár Ervin is írhatta volna fordított helyzetben. Nemzedéki a hang, azaz az „enyém, tied, övé” is lehetne. De Lázáré kiváltképp az értékvilága révén. A levelet azonban mégiscsak Szakonyi írta, aki hamarosan ugyancsak a fővárosban élt már.

Bertha Bulcsunak furcsa módon Pécs jelentette a zaklatott nagyvárosi létet, és úgy vágyódott a fővárosba, mint egy faluba szokás. „Pécs, az a gyanúm, alig hiányozna nekem, vagy egyáltalán nem. Túl sok baj ért itt, és végül egy elfogadható életformát sem tudtam kialakítani. Nem is lehetett. Ha csak arra gondolkodom, hogy Pesten délelőttönként írnék, és délután kimennék valahova a Dunára horgászni, már ez is olyan momentum, ami már száz százalékkal kívánatosabbá teszi Pestet.”⁴⁵ 1967 augusztusában Bertha Bulcsu is követte Lázárt a fővárosba.

Lázár Ervinről ezt írta Alföldy Jenő: „Miközben városi értelmiségivé és igazi művésszé fejlődött, lelkében mindig megmaradt falusi embernek, és kicsit tünnetett is ezzel. Nem fanyalodott rá a sértetten begubózó vidéki szerepére – ellenkezőleg, megvolt a képessége ahhoz, hogy nyitottságát, nyíltzívű közlekedéseit a fővárosi környezettel is elfogadtassa.”⁴⁶ Nem járt úgy a fővárossal, mint hajdan kedves költője, a Berzsiánná lett Berzsenyi.

Nemcsak „torlódó időben”, hanem egy ún. „irodalmi váltás” idején érkeztek Lázárék a fővárosba. De ennek felismeréséhez idő kellett. „Nem él-e át most irodalmunk olyanfajta váltást, amelynek még csak tünetei látszanak, de amelynek alapján később új térképet kell rajzolniuk az irodalom geográfusainak”⁴⁷ – olvasható 1972-ből. Ez azt jelentette, hogy egy negyedszázad után végéhez közeledett az irodalmunkban a direkt-társadalmi megközelítési mód. A literatura egyre inkább önmaga lehetett, olyan világ, amelynek jogai közé tartozik az ember belső tájainak kutatása. Újra polgárjogot nyertek a literatura privatizáló tendenciái. Szabadott neurózisokat, a hangulatokat ábrázolni. „Az érzésrebbeneéseket is. Ki az ember? Ez is sorskérdés. Válaszolni rá: ez is realizmus. – olvashatjuk. – Nem a könyv témája vagy a szereplők foglalkozása számít, hanem a válasz hitele és érvénye.”⁴⁸ Fölöslegesnek látszhat ilyesfélét kimondani, miu-

⁴⁴ Szakonyi Károly levele Lázár Ervinnek. 1967. szept. 6. L. Kéziratot hagyaték. (Katonaláda: Levelek az Élet és Irodalom szerkesztőségébe)

⁴⁵ Bertha Bulcsu levele Lázár Ervinnek. 1967. júl. 9. L. Kéziratot hagyaték. (Katonaláda: Levelek az Élet és Irodalom szerkesztőségébe)

⁴⁶ Alföldy Jenő i.m. 98. p.

⁴⁷ Faragó Vilmos: Irodalmi váltás. Élet és Irodalom, 1972. dec. 23. 4. p.

⁴⁸ Uo.

tán evidenciák, de akkor nem számítottak annak. És mindezt nem a párt művelődéspolitikai irányelvei deklarálták, csak a józan, változásokra figyelő irodalomkritikai gondolkodás. Fontos volt, hogy a sorok írója megkérdőjelezhetően a marxizmus hegemoniájának híve volt, de akkor is, most is fogékony az értékre. (Egyébként, ha a „pálya széléről” mondott volna valaki ilyet akkoriban, kevesebb súlya lett volna. Talán meg sem jelenhetett volna az írás.) Bármilyen idők is voltak az irodalom háta mögött, a 70-es évek elején lejátszódott vagy inkább csak elindult egy folyamat. Például igazolódott a játékhoz és a játékos-sághoz való jog – az Örkeny-egypercesekben csakúgy, mint a Weöres-versekben. Nem kevesebb történt, mint hogy egy alkotói magatartás és egy alkotási mód újra befogadtatott az irodalom hivatalos ízléskörébe, ahonnan kiűzetett jó időre. Az irodalom kétségbevonhatatlanul „játéktér” is, amelynek megvannak a „játékszabályai”, előbb-utóbb bennünk élnek, készülünk a játék fordulataira. (Először a mese lesz ily módon a miénk.) Játék az is, ha megsértik, kifordítják-befordítják a játékszabályokat. (Lázár szüntelenül így játszott.) Nem viták nélkül zajlott le az, ahogy a művészi játékoság visszanyerte korábbi jogait vagy többet is annál.⁴⁹ Lázár Ervin születőfélben lévő életművére gondolva nem véletlen, hogy az irodalmi váltás jelenségeiből ezt emeltük ki példaként.

Amikor a fővárosba érkezett már megjelent egy meseregénye, A kisfiú meg az oroszlánok⁵⁰, ami tulajdonképpen szürreális játék a képzelet és a valóság határán, s amelynek színpadi adaptációja a 2008/2009-es évad egyik legsikeresebb előadása volt a Csiky Gergely Színházban. Attól is talpa alá fordult a föld – neki is, nemzedékének is –, hogy a 60-as évek második felében kiderült, „baj van” a magyar novellával.⁵¹ Bertha Bulcsu, Kertész Ákos, Lázár Ervin, Szabó István, Szakonyi Károly valamennyien novellistának indultak. Éppen akkor kevés volt a jó novelláskötet, kevés a par excellence novellista, ráadásul még ők is „visszahúzódtak a porondról”⁵². Minden napra jutott egy költő, de a novella műfajában például 1966 táján nem volt semmiféle tülekedés. Hol van Szabó István, Gerelyes Endre, Kamondy? – kérdezte a kritikus, aki felismerte azt is, hogy az esztendő egyetlen szenzációja Örkeny *Jeruzsálem hercegnője* című kötete, amellyel az író szilenciuma is véget ért. (1967-ben József Attila-díjat is kapott.)

Lázár Ervinnek végül is három esztendő leforgása alatt (1966 és 1969 között) két novelláskötete jelent meg: a *Csonkacsütörtök* (jobbára a pécsi, „jelenkoros” novellákból)⁵³ és az *Egy lapát szén Nellikének*⁵⁴. 1965 márciusában egy kötetnyi novella kéziratával érkezhetett a fővárosba. A korabeli könyvkiadás gyakorlatát ismerve úgy gondoljuk, hogy a *Csonkacsütörtök* már nyomdában volt.⁵⁵ Az *Élet és Irodalom* szerkesztősége azonban nem a *Jelenkorban* oroszlánkörmeit mutogató novellistát hívta meg – és végképp nem a

⁴⁹ L. Weöres - vitát! Szilágyi Ákos: A weöresi magatartás. Kritika, 1975, 8. sz. 20-21. p., Alföldy Jenő: Süllyed-e Weöres Sándor hajója? Élet és Irodalom, 1975. okt. 11. 10. p.

⁵⁰ Lázár Ervin: A kisfiú meg az oroszlánok. Ill. Réber László. Budapest, 1964, Móra Kiadó,

⁵¹ Faragó Vilmos: Mai magyar novella. Élet és Irodalom, 1967. máj. 6. 7. p.

⁵² Uo.

⁵³ Lázár Ervin: Csonkacsütörtök. Budapest, 1966, Szépirodalmi Kiadó, 230 p.

⁵⁴ Lázár Ervin: Egy lapát szén Nellikének. Budapest, 1969, Szépirodalmi Kiadó, 313 p.

⁵⁵ Megjegyzés: Amikor megjelent, tíz elismerő kritika volt a visszhang – az Alföldtől a Tiszatájjig.

szépreményű mesemondót, hanem a riportert, akit felértékelt az a tény, hogy értett a tördeléshez, az *Élet és Irodalom*nak ugyanis éppen technikai szerkesztőre volt szüksége. Tördelőt találtak volna közelebb is, de „olyasvalakit akartak, aki azért írni is tud.”⁵⁶ Ez a valaki éppen helyet kért a magyar irodalomban.

⁵⁶ Ágoston Zoltán: i.m. 477. p.

* *Részlet egy készülő monográfiából. Megjelenik az Osiris Kiadónál 2010-ben.*

Jelenet a „Geneziszből” II.

Földim

Tüskés Tibor (1930-2009) emlékére

Hetek óta mindig rettegve vettem fel a telefont, hogy érdeklődjem az állapota felől. Nem kaptam jó híreket: napról-napra rosszabbul volt. Elkezdtem haragudni magamra, hogy arra a Kodolányi-emléktúrára nem mentem el, amit szeptember végére szervezett Vajszlóra. Pedig nagyon hívott. Utoljára egy fotókiállítás megnyitóján találkoztunk, egy héttel előtte Pécsen, az Irodalom Házában. Megdöbbentett, hogy legutóbbi találkozásunk óta mennyit romlott az állapota. Aztán egy hét múlva, az említett kirándulás másnapján bekerült a kórházba, s én többet már nem láthattam. Csak az esti telefonozás volt az utolsó köldökzsinór, ami még hozzá kötött, de aztán az is elszakadt. Olyan „műfaj” a halál, aminek létéről tud az ember, de mégsem lehet eléggé készülni rá, így hiába az elmúlt hetek sejdítése, a hír mégis letaglózott. Azóta is keresem a csönd, a költészet alkalmait, hogy a kiírással próbáljak gyógyulni, de nem megy.

Próbáltam elsorolni magamban, hogy mi az, ami miatt ennyire megrázott a halála, hogy azóta sem tudom kiheverni. Somogyi volt. Én is. A Balaton mellett született. Én is. Pécsen élt. Én is. Tanár lett. Én is. Irodalmi lapot szerkesztett. Én is. Mindene volt az irodalom. Nekem is. Egy ilyen felsorolás után – gondoltam –, nem csoda, ha összekeveredtek életeink, még akkor sem, ha korát tekintve az apám lehetett volna. Talán az is volt, a szónak nem biológiai értelmében. S bár mindössze életének utolsó három évében ismerhettem őt, ez a három év mégis oly gazdag termést hozott bennem, hogy el sem bírom annak súlyát.

Nem tudom, mit látott bennem, de olyan atyai gondoskodással terelgetett, mintha valóban közünk lett volna egymáshoz. S csak reménykedni tudok, hogy volt is. Ha egy hétig nem jelentkeztem, már keresett. Leültetett magával szemben és a maga jó tanáros módján kifaggatott, fürkészt, tanácsot adott. Úgy éreztem, legalább annyit gondolkozik irodalmi ügyeimről, mint én. Beajánlott az Írószövetséghez, cikket írt tevékenységemről a Magyar Nemzetbe, felkért a könyvének bemutatására, meghívott a kertjébe szüretelni, és közben egy kis borocska mellett beszélgetni, kiült velem a színpadra egy-egy lapbemutató erejéig, ajándékot hozott a gyerekeimnek, stb. A végtelenségig sorolhatnám figyelmisségét, amivel elhalmozott. Előttem van, ahogy ott ült nálam a „Mélyvízben” s arca, kedélyességre, frissességre sokkal fiatalabbnak tűnt, mint amilyennek magamat akkor éreztem. Úgy agitált a minőségi írás mellett, mint egy ifjú hithirdető katekéta, akiben az első lelkesedés lángja lobog.

Ő nemcsak művelte az irodalmat, hanem igazi nagy támogatója, felkarolója, patriotája is volt mindannak, ami a helyi és általában dunántúli irodalmat érintette. Nagyon erős szálak kötötték Somogyhoz. Nemcsak a szülőhely, hanem mindaz, amit Pannon tájnak, Pannon szellemiségnek nevezünk. De kötődött Kaposvárhoz is, hiszen 1994 és 2000 között ő volt a Somogy folyóirat

főszerkesztője is. Tagja volt a Berzsenyi Társaságnak, s nagyszerű kapcsolatot ápolt a helyi irodalom képviselőivel.

Hadd csatoljak ide néhány levélrészletet Tüskés eddig még kiadatlan levelei közül, amelyeket annak a Major-Zala Lajosnak írt, akinek hagyatékát éppen az ő közbenjárásának köszönhetően én magam kezeltem. 1979. január 18-án a következőket írta neki egy levelében: „*Megtanultam: belénk van építve a fogyó gyeritya, csak épp azt nem tudjuk, mikor lobban el. Jó volna ökonomikusabban élni, az idővel takarékosan bánni s csak a nélkülözhetetlent megcsinálni...*”

Az utóbbi időben, amikor találkoztunk, egyfolytában azt emlegette, hogy ő már nem fog többet írni. Amikbe még belekezdett, befejezi, aztán vége. Nagy rendrakásban volt, életrendezésben, ha lehet ilyet mondani. Szortírozta könyveit, folyóiratait, festményeit. Mit, hova, kinek? Már az amúgy testének, lelkének kedves „Szamócán”, a Mecsek oldalán pihenő kis házán és telkén is túl adott volna. Mindezt derűvel, megbékéléssel tette. Talán túl későn kezdte el azt a bizonyos „ökonikus” életet! Mert ha irodalomról volt szó, sohasem takarékoskodott az idővel, vagy az energiákkal. Csak az bántotta, hogy betegségéből fakadóan egy ideje nem tudott már olvasni. Ez nagyon hiányzott neki. Egy író, szerkesztő, aki nem olvashat! Micsoda kényszer-böjt. Mint Beethoven, aki megsüketült. Fura játéka a sorsnak. Nem csoda, ha a betegségével való viaskodása közben el-elkeseredett, a végső gyógyulásban azonban nem kételkedett, 80. születésnapjára készült. Ez azonban nem adatott meg neki.

Egy másik Major-Zala levélben 1987-ből ekként fogalmazott: „*A múlt év végén két súlyos rosszullét figyelmeztetett, hogy „önzőbbnek” kell lennem: a köz dolgaiért vállalt felelősség, a személyes bajszoltság megbosszulja magát. Így hát vissza kellett fognom magamat a munkában, az utazásokban, a vállalásokban. A körülöttem pusztuló, erodálódó világ, a sorozatos csapások, balálesetek, betegségek is rettenetesen aggasztanak. Mire készüljön az ember? Mi vár rá? [...] A bajokról írtam. A legközelebbi most szegény Szederkényi Ervin sorsa. Már egyszer szeptemberben kórházba került, majd december eleje óta folyamatosan ott fekszik. A tüdejét támadta meg a kór, a folyamat, azt mondják, visszafordíthatatlan. Most töltené be 53. évét, és ha nevét ejti valaki, már mind lehajtjuk a fejünket, és döbbenet hallgatunk. Nagyon nehez így napról-napra beállni a kerékvágásba, mindent csinálni úgy, mint ha az árnyék ránk nem vetülne.*”

Megrázó sorok. Alig húsz évvel később járunk, s érzéseim pontosan ugyanilyenek. Döbbenet hallgatok, s lehajtom a fejemet: Isten veled Tibor bátyám!

Befejezésként pedig álljon itt egy 1988-as számvetés, amelyet akár tegnap is készíthetett volna: „*A múltó, fölgyorsuló időről írsz. Magam is érzem ezt, s már szembenéztem visszafordíthatatlanságával, sőt egyéb kegyetlenségekkel is. Úgy látszik, vannak dolgok, amelyek előtt csak fegyverletétellel, alázatosan s türelemmel lehet megállni. Azt hiszem, megcsináltam, amire tebetségemből, erőmből, időmből futotta. Nagyjában befejeztem az életet, a pályát, megküzdöttem a siker csábításával, az elismerés hiánya miatti elégedetlenséggel, a méltánytalansággal, a meg nem értéssel, a figyelmetlenséggel. Ismerem az érdek gáncsvetéseit, a hiúság kísértését. Nagyjában tudom, hogy mit tettem, mit vétettem. S azt is, ami rám és ami nem rám tartozik.*”

Takáts Gyula Emlékmúzeum

– Megnyitó beszéd –

Amikor itt, Takáts Gyula egykori lakóházában – a most megnyíló emlékmúzeumban – az a megtiszteltetés jut osztályrészemül, hogy a Berzsényi Dániel Irodalmi és Művészeti Társaság elnökeként szerepet vállalhatok az emlékház megnyitásában, a személyes emlékek rajzásával kell megküzdenem. Ennek a háznak ugyanis a múlt ad jelentőséget, karaktert és lelket – az, hogy a költő itt töltötte el élete nagy részét, itt hajolt a fehér papiros fölé, itt fogadta barátait és vendégeit.

Nem tudnám megmondani, hogy mikor jártam először ezek között a most megújított falak között, legalább négy évtizeddel kellene hátrálnom az időben addig, amidőn először fogadott a ház gazdája – jó szóval, dedikált könyvvel és természetesen becehegyi borral. Arra viszont nagyon jól emlékszem, hogy mikor jártam itt utoljára a gazda életében. A Berzsényi Társaság összejöveteléről látogattunk el a költőhöz, ő már nem tudott személyesen részt venni az összejövetelen. Gyula (sokaknak Gyula bácsi) akkor már a betegszoba foglya volt, egy nagy karosszékekben üldögélt, ott gyűltünk köréje, volt, akinek már csak a szőnyegen jutott hely. A házigazda nem tagadta meg magát: becehegyi borral kínálta vendégeit, s ha nehezen ejtette is a szavakat, szabatos mondatokban mondott véleményt a Társaság munkájáról és feladatairól.

Most mintha ismét itt volna közöttük: a régi bútorok és festmények, a gazdag könyvespolcok – minden ismerős. Minden Takáts Gyulára emlékeztet, minden az ő életének része volt, és ahogy verseiből, ezekből a kisebb-nagyobb részletekből is össze lehet rakni ezt a munkás életet. Minden tárgynak, képnek, kerámiának, könyvnek megvan a maga története, ezek a történetek nem egyszer keltek életre Takáts Gyula verseiben. Élete volt az otthonnak, akárcsak más írói emlékházaknak, Berzsényi Dániel niklai kúriájára, Babits Mihály szekszárdi szülőházára, Illyés Gyula tihanyi menedékhelyére és a többire gondolok. Ezek az emlékházak a magyar irodalom szakrális helyei, persze nem csak tisztelni kell őket, hanem „használni”: látogatni, tanulmányozni, gondozni is. Különösen a fiatalabb nemzedékeknek, hiszen a személyes élmények erejével kötik ezeket a nemzedékeket irodalmunk belső világához, teszik átélhetőbbé a klasszikus műveket.

Amikor örömemnek adok kifejezést azon, hogy Takáts Gyula otthona irodalmi emlékházként nyitja meg kapuját az érdeklődők előtt, nem hallgathatom el aggodalmamat amiatt, hogy a költő egyik legkedvesebb „szellemi gyermeke”: a Somogy című folyóirat, amelynek a ház gazdája szerkesztője, állandó munkatársa és mentora volt, milyen nehéz helyzetbe került amiatt, hogy a folyóiratokat támogató kuratórium megvonta tőle a segítséget. Már csak Takáts Gyula emléke miatt is méltatlan és érthetetlen ez a döntés, hiszen a folyóirat sorsa összefonódott Takáts Gyula munkásságával és ma is összefonódik örökségével.

Ezt az örökséget mindazonáltal őrizzük és gondozzuk tovább. A Berzsényi Társaság, Kaposvár kulturális élete, a Somogy (ha túléli a méltatlanságot) és

persze a magyar irodalom közössége meg fogja őrizni Takáts Gyula emlékét és költészetét. Megőrizzük ezt a házat is, amely maga is örökségünk része és mint ilyen, nem csak a múltat őrzi, a jövőnek is műhelye lehet. Mi mindenesetre itthon vagyunk a falai között.

PARILL ARANY

A család nevében

A mai napon, az Emlékház megnyitása alkalmából, mi családtagok egyszerre síró és nevető szemmel állunk Önök előtt.

Síró szemmel azért, mert búcsút veszünk a családi háztól, ahol gyerekeskedtünk, ahova emlékek végtelen hosszú sora köt. Ahol a nagypapa hegedűszóval ébresztett, ahol a nagymama kényeztetett minket, ahol a diófák alatt játszottunk. Ahol csak szépet és jót adva neveltek bennünket.

A háznak különös hangulatot kölcsönzött az előttünk járó generációk emléke. Az itt hallott családi történetek megtanítottak bennünket tisztelni és őrizni elődeink hagyományait és szeretni Kaposvár városát.

Ide mindig hazajöttünk, mert hazahívott a város, a ház és hazahívtak a sírok a temetőben.

Ugyanakkor a szemünk nevet is, mert beérve látjuk a gyümölcsét annak a sok munkának, Gyula bátyánkkal folytatott beszélgetésnek, tervezgetésnek, amelyek a majdani emlékház körül forogtak. Ezek a falak tanúai annak, hogy mennyit foglalkozott Gyula bátyánk az emlékház gondolatával és mennyire hitt a megvalósulásában. Visszagondolva ezekre az időkre, elmondhatom, milyen jó érzés, hogy résztvevői voltunk ennek a folyamatnak, és így elképzeléseinek letéteményesei lehettünk.

Ő eltervezte, elrendelte, mi pedig közös erővel létrehoztuk az emlékházat. Gyula bátyánk emlékének ápolásában a város továbbra is számíthat ránk, mint ahogy mi is bízunk szeretett városának támogatásában, hogy a ránk hagyott Takáts Gyula Irodalmi Alapítványt sikeresen működtetessük. A mai napon új fejezet kezdődik a ház életében.

Mostantól kezdve nemcsak a család, hanem a köz érdekében őrzi, és adja tovább a falai között mindig is jelenvolt alkotó szellemet és a művészet szeretetét.

Nagybátyánknak az volt a célja, abban bízott, hogy az emlékház és a családi-ból immár múzeumi tárgyakká vált berendezés az idelátogatók szellemi gyarapodását szolgálja.

Búcsúzva családi házunktól, kívánjuk az Emlékháznak, hogy az elkövetkező években értő kezek szeretettel viseljék gondját!

(dr. Fülöp Kálmánné, dr. Parill Arany Takáts Gyula unokabúga. Németországban él. Kíszyermekként, testvérevel, Parill Orsolyával együtt évekig a kaposvári családi házban nevelkedett. Takáts Gyula végrendeletében őket jelölte meg általános örököseinek, és rájuk bízta az emlékház ügyének gondozását.)